

TARTALOM

<i>Mihail Jurjevics Lermontov</i>	Kozák bölcsődal; Arcmás; A légi hajó; Ne higgy magadnak...; A sellő (versek – Soproni András fordításai)	3
<i>Molnár H. Magor</i>	Nóta; Noktürn; Diagnózis (versek)	10
<i>Pintér Lajos</i>	Még nem szerettünk eleget	12
<i>Harkai Vass Éva</i>	szétírt nyárutó (veszélyes vénasszonyok nyara – vers)	25
<i>Acsai Roland</i>	Továbblapoz; Mióta megjöttem (versek)	33
<i>Varga Zoltán</i>	Lidérces percek	35
<i>Kovács Bálint</i>	Többé semmi; Kétségbe (versek)	37
<i>Simai Mihály</i>	Útra-készen; Harlekin-változatok (versek)	39
<i>Triebl Zsuzsanna</i>	Ikerház	41
<i>Makáry Sebestyén</i>	A háttérzajból (részletek – versciklus)	48
<i>Lajtos Nóra</i>	Beethoven: F-dúr Tavaszi szonáta (hegedűre és zongorára); [Apám a fészkerben...] (versek)	52
<i>Ősi Anna</i>	De azért megteszed	54
<i>Zahuczki Dorottya</i>	Szag	56
<i>Murányi Sándor Olivér</i>	Kosdról Pócsmegyerre (Részlet egy készülő 21. századi lovagregényből)	58
<i>Géczi János</i>	Szotyory-jegyzetek, 2025	62
<i>Sümei György</i>	Kós Károly és Bánffy Miklós világa (Két kiállításról)	83
<i>Fogarasi György</i>	Blake allegóriája a türelemről	87
<i>Antal Balázs</i>	Apokrif, hagyatéék, elhallgatás	103
	Szotyory László festményei (A címlapon: <i>Mandala</i>)	

FORRAS

57. ÉVFOLYAM | 2025. 6. SZÁM

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Magyar Kultúráért Alapítvány, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► *Főszerkesztő: Füzi László* ► Kecskemét Megyei Jogú Város folyóirata ► Kiadja a Katona József Könyvtár; *Felelős kiadó: Bujdosóné dr. Dani Erzsébet* könyvtárigazgató ► *A szerkesztőség címe:* 6000 Kecskemét, Piaristák tere 8.; *Telefonszáma:* 76/500-550/111. *mellék; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu* ► *Tördelés:* VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@videopix.hu ► *Nyomdai kivitelezés:* Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 76/501-240; Felelős vezető: **Szakálas Tibor**

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Csenki Nikolett**, **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Komáromi Attila**, **Pintér Lajos** ► Szerkesztőségi órák: kedd–csütörtök 10 és 12 óra között. ► Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodB040714.html>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodB040714.html>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 7200,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Kozák bölcsődal

Csitt, fiacskám, aludj szépen
Tente, gyermekem,
Nézi a hold fenn az égen
Bölcsőd ideleln.
Szép meséket mondok néked,
Fújom énekem,
Aludj, hunyd le szemecskédet,
Tente, gyermekem.

Zúg a Tyérek, forr a habja,
Zord kövek között,
Vad csecsen kúszik a partra,
Élezi a tört.
De apád, a régi harcos,
Nem retten sosem,
Álmod legyen nyugodalmas,
Tente, gyermekem.

Majd követheted atyádat,
Harcba mész, tudom,
Kengyelbe dugod a lábad,
Puska válladon.
Ezüsttel, selyemfonállal
Nyerged hímezem...
Aludj, ne törődj te mással,
Tente, gyermekem.

Daliás leszel, feszítesz,
Lelked is kozák.
Megölellek, búcsút intesz –
Anyád elbocsát...
Titkon mennyi könnyet ontok
Amaz éjjelen!
Aludj szépen, légy te boldog,
Tente, gyermekem.

Szívem telve szenvedéssel,
Vigaszt nem lelek;
Imádkozom nappal, éjjel
Jósjelet lesek;
Vágyol látni majd az otthont
Messzi földeken...
Aludj, amíg semmi gondod,
Tente, gyermekem.

Od'adom neked az útra
Kis szentképemet:
Míg imádkozol, Urunkra
Függeszted szemed;
Harcban se feledd egészen
Jó anyád sosem...
Csitt, fiacskám, aludj szépen,
Tente, gyermekem.

Arcmás

Tekints ez arcra itt: művészcset
hanyag vonásokkal festette meg,

Nem-földi gondolat visszhangja ő,
Bár nem halott – nem élő létező;

Hűvös a szem: nem lát, de néz, tekint,
Nem tetszetős, de bámulatra int;

Ajkán nincs szó, bár kéne, hogy legyen:
Az ily ajak a szólásra terem.

De nézd: az arc mintegy elmozdula
A vászonról – és sápadt homloka,

Ha nem ijeszt is, hát csupán azér',
Mert tudjuk: nem viharzó szenvedély

Az ok, melytől beteges, sápadoz,
S e mellben szív, sem érzés nem lakoz.

Uram! Hány semmi embert láttam én
A képem előtt állni könnyedén,

Akiknek lelke félannyit sem él,
Mint mit e homlok látványa ígér.

A légi hajó

Kék habjain az oceánnak,
Az éj ha föléje terül,
Hajó suhan árva magában,
Fölötte vitorla feszül.

Nem hajlik inogva az árboc,
Nem csattog a széllobogó,
Oldalt lövegek meredeznek,
Gúlákban az ágyúgolyó.

Nem látszik a fűrgé legénység,
S nem hallani a kapitányt,
De néki a vész, vihar, örvény,
A zátony, a szikla sem árt.

Sziget mered az óceánban –
Gránitja komor, idegen;
Rajt sírhalom, és a gödörbe
Elásva a császár pihen.

Ellen keze ásta homokba
Őt dics jele nélkül oda,
Mázsányi a szikla a mellén:
Ne keljen alóla soha.

S ha fordul az éve a gyásznak,
És éjfelen a mutató,
Ím, nesztelenül odasiklik
A parthoz a légi hajó.

S felébred a sírban a császár,
Kilép, és a partra siet;

Keresztbe' fején a kalapja,
Rajt szürke gyalog köpönyeg.

Mellére szorítva a karja,
Fejét leszegé. Közeleg,
Felszáll a hajóra, a kormányt
Markolja, és útnak ered.

Szent francia hon fele száguld,
Hol nimbusza s trónja maradt,
S hol hagyta fiát, az utódát,
S hol várja a gárda, a had.

S alighogy az éji homályban
Meglátja a drága hazát,
Megdobbán a szíve, szemében
Felizzik a hajdani láng.

És indul a partra sietve,
Lép bátrakat és nagyokat,
Harsányan a hős katonáit
Szólítja, s a marsallokat.

De alszik a gránátos gárda –
Hol zúgnak az Elba-habok,
Dermedten, oroszthoni hóban,
S hol izzik a gúla, homok.

Vezéri fülébe se juthat
Hívó szava: egy elesett,
A másik eladta a kardját,
Becsülete is odalett.

S dobbant haragosan a császár,
Tekintete szórja nyilát,
Járkál fel-alá a homályban,
És hangosan újra kiált:

Szólítja fiát, az egyetlent,
Reménye ki: álljon elé;

A Föld felit néki ígéri,
De Franciahon csak övé.

Hiába, a Sasfi se hallja,
Elsorvada élte nyarán,
De várja sokáig a császár,
Körülveszi csend, a magány.

Áll, sőhaja száll kebeléből,
Míg pirkad az ég keleten,
És könnye pereg keserűen,
S beissza a parti főveny.

Aztán odalép a hajóhoz,
Lehorgad a büszke feje,
Felszállva legyint tehetetlen,
S már indul is visszafele.

Ne higgy magadnak...

Que nous font après tout les vulgaires abois
De tous ces charlatans, qui donnent de la voix,
Les marchands de pathos et les faiseurs d'emphase
Et tous les baiadins qui dansent sur la phrase?¹

A. Barbier

Ne higgy magadnak, ó, te ifjú álmodó,
Szörnyű veszélyes kór az ihlet...
A lélek láza az, vagy elmét zaklató
Rögeszme és kancsal tekintet.
Benne az ég jelét hiába ne keresd;
A vér heve, erőfölösleg!
Éld inkább fáradás s gondok közt étedet,
A mérgezett italt kiöntsed!

▼
¹ Végül is mi közünk ezeknek a hangoskodó sarlatánoknak, pátoszkufróknak, felfuvalkodott mestereknek, mondattáncosoknak a durva ordítózásához?

Ha eljön olykor egy csodás, szent pillanat,
S rég néma lelked felbuzogtat
Oly tiszta, egyszerű és édes hangokat,
Melyek szűz forrásként csobognak,
Ne hallgass rájuk, és ne add nekik magad,
Vesd rájuk fátylát feledésnek:
Mértékletes sorok és jéghideg szavak,
Ha szólanál is, mit sem érnek.

Ha bánat üli meg a lelked rejtekét,
Vagy szenvedély viharja perzsel,
Ne látogasd a nép zajongó ünnepét
A fékevesztett kedveseddel;
Becsüld magad. Soha ne árusítsd heved,
Se haragod, se szenvedésed,
S lelked üszkös sebét szemlére ki ne tedd
A száijatató csöcseléknek.

Minket nem érdekel: mi bánt, mi lelkesít.
Mért kéne tudnunk szíved vágyát?
Ifjúi éveid botor reményeit?
Az elme fájó furdalását?
Előtted, nézd csak, ott, a megszokott úton
A népek könnyű kedvvel jönnek.
Az arcukon alig hagyott nyomot a gond.
Nem látsz sehol illetlen könnyet.

Holott a soraik között alig akad,
Kit súlyos kínok nem gyötörtek,
Kinek ábrázatán korai ráncokat
Nem bűnök s veszteségek törtek.
Nevetség az nekik, ahogy könnyed kinéz,
S a dalodon a póz, mi látszik,
Miként a felhevült tragédiaszínész,
Ki kartonkarddal hadonászik.

A sellő

Sellő lebegett a folyó taraján,
Holdfény ragyogott a haján;
Paskolta a vizet, ütött nagyokat,
Repüljön a holdig a hab.

S ringatta a víz, kavarogva, az est
Tükrében a fellegeket.
S dalolt a leány, dala messzire szállt,
Hol a part meredek fala állt.

Dalolt: „Odalenn a folyó fenekén
Dereng hunyorogva a fény.
Úszkálnak aranyhalak, a vízi nyáj,
Kristálypaloták sora áll.

S hol vánkosa a puha tarka homok,
S a nádasok árnya gomolyg,
Zsákmánya a víznek, alélva pihen
Egy ifjú vitéz, idegen.

A tincsei selymit a víz fenekén
Fésültük az éj közepén.
S a szép daliát a szemén, ajakán
Csókoltuk a nap derekán.

De vágyteli csókra, ki tudja, miért,
Hallgat, ki se nyitja szemét.
Csak alszik a keblemen, vajh mire vár?
Nem suttog, a melle se jár.”

Így fújta a lányka a kék vizeken,
Míg marta a bánata benn;
S ringatta a víz kavarogva az est
Tükrében a fellegeket.

Soproni András fordításai

Molnár H. Magor

Nóta

Léha lányok rémálmában
én vagyok az antikrisztus.
Tüzet iszom, néha hányok,
egy a szívem, az is piszkos.

Tüzet iszom hordószámra,
nem hódolok érdekeknek,
dühbe jövök, dühbe bizony,
hogya disznók énekelnek.

Dühbe jövök, hülye leszek,
nem érdekel, kibe rúgok.
Alkoholok, üde sörök
őriznek, mint a kerubok.

Alkoholok ápolgassák
azt, akinek én ártottam,
én most futok, ott loholok
valahol egy rémálomban.

Noktürn

Szememben a vérbő mámor felragyog.
Ujjaim közt parázslík a lomha pusztulás.
Holnap minden kéjnőt bátran elhagyok.
Kitapintom nyakamon a vodka pulzusát.

Diagnózis

Homlokomon halálveríték,
szívizomban a szorongások,
könnyű álmot apám sem ígért,
csak infarktust és torokrákot.

Bagózom, és ami szar pia,
megiszom, és ha ez sem segít,
majd a szorgos tachycardia
szépszerével is elszenderít.

Nem időz senki egy selejten,
s az életem bár szent fölösleg,
eszméletem, ha elveszejtem,
a disznócsordák felröhögnek.

Pintér Lajos

Még nem szerettünk eleget

Éva

1971-ben kerültünk Budapestre, a pesti bölcsészkarra.

Jó volt mindennapi életünket megélni Pest forgatagában. Mindennap a Váci utcán mentünk végig, hogy bekanyarodjunk egyetemünk épületéhez, a Váci utcáról beugró, kis Pesti Barnabás utcába. És a sarkon álmaink színtere, az Egyetemi Színpad.

És a Haris köz, amelyen mindennap úgyszintén végigmentünk a busztól útban az egyetem felé. Jobbról életünk kedves színterei, a Jégbüfé, a Mézes Mackó és az Apostolok étterem.

Későbbi feleségem, kollégistatársam, akkor talán még nem is ismerősöm, a pesti éveink első napjaiban ezen a Haris közön sietett végig.

Szembejött vele a költő Nagy László. Ezüstös hajáról, megbotló járásáról, arca vonásáról természetesen megismerte őt, és ismeretlenül is ráköszönt, hogy: Jó napot kívánok!

Nagy László megállt, felemelte fejét, és így köszönt vissza: Isten éltesen, szép húgom!

És Éva vidáman, szinte szaladva ment tovább, hogy Pesten ilyen szépen köszönnek az emberek. Később tapasztalhatta csak meg, hogy nem mindenki, csak az emberek legjava.

Szentendrei ákombákom

Ez még korábban történt, talán 1969-ben vagy 1970-ben, amikor még csongrádi gimnazista voltam. De a világlátás szenvedélye nagy volt bennem, és akkori mértékkel tekintve nagy utakat tettem.

Elmentem például, többször is, stoppal Szentendrére. És persze többször a Balatonhoz. Mért nem mentem busszal vagy vonattal, akkor gyorsabban haladtam volna, de a kor divatja szerint mindenhova autóstoppal jártam. És bár a stopnak divatja volt, de mégis nehezen vették föl az embert, sokat ácsorogtam az autótutakon nyári kánikulában.

16 éves voltam, de érdekes, hogy volt már egy kis csomagnyi versem, gimnáziumi osztálytársam édesanyja gépelte le őket.

▼

Száz évvel ezelőtt, 1925. július 17-én született Nagy László, akire Pintér Lajos írásával emlékezünk. (A Szerk.)

Épp Szentendrére mentem akkor is, és Pesten átutazva elhatároztam, hogy beviszem verseimet az *Élet és Irodalom*hoz. Nem tudnám már megmondani, hogy hol volt akkor a folyóirat szerkesztősége, azóta ők is sokszor költöztek.

Mit lehet várni egy 16 éves kamasztól, épp délben érkeztem az *ÉS* szerkesztőségébe, és nem leltem ebédidőben bent senkit. Hosszú folyosóra emlékszem, és jobbra-balra nyíló szobákra. A remélt nyüzsgő élet helyett a nagy üresség, a szobákba bekopogva és benyitva mindent néptelenül találtam.

Igazság szerint nem is tudom, kit kerestem, elég lett volna nekem egy szerkesztőségi titkárnő, akinek, akkori elgondolásom szerint, átadhatom elbírálásra korai verseimet.

Épp el akartam jönni, amikor a folyosón mellém ért Nagy László. Meglepődtem, lehet, nem is tudtam, hogy ő is ott dolgozik. A verseimmel nem volt merszem előtte előhozakodni, csak illendően köszöntem, hogy jó napot kívánok. Ő visszaköszönt, és meglepetésemre megszólított, hogy mi járatban vagyok. Szinte restelkedve mondtam, hogy a verseimet hoztam, és szeretném valakinek megmutatni. Én megnézhetem? – kérdezte meglepetésemre, és betessékelte egy szobába. Gondolom, az ő szerkesztőségi szobájába.

Kitettem a verseket, és ő szépen sorra, figyelmesen végigolvasta. Végül egyet külön tett, és azt mondta, hogy ezt majd elfogadjuk közlésre. Több dicsérő szót nem mondott, bírálót sem, annyit tett hozzá, hogy majd érdeklődjek a versrovat vezetőjénél, mikor jelenik meg. Megjegyzem, hogy ez a versem a *Szentendrei ákom-bákom* című vers volt, ami később bekerült első kötetembe is. Lehet, később már írtam jobbakat, de akkori szerkesztőmnnek elve volt, hogy mindent, a legkorábbi műveket is meg kell mutatni az első kötetben.

Persze, vártam a vers közlését, de azért stoppal elmentem Szentendrére, szét-néztem a városban, és betévedtem egy pályakezdő festő kiállítására. Mára már jeles név, Balogh László kiállítására.

A kiállítóteremben ott sem találtam senkit, egyedül nézegettem a képeket, amikor betoppant Barcsay Jenő mester. Ő szólított meg, ugyanúgy, mint Nagy László, és megkérdezte, hogy mi járatban vagyok. Majd hozzátette, hogy a kiállító művész az ő tanítványa, és tétováságomat látva megkérdezte még, hogy végigkialauzolhat-e a kiállításon.

Nagy Lászlóval találkozni, Barcsay Jenővel egy napon, és megtapasztalni mérhetetlen szeretetüket, látjátok, ilyenek voltak a régi mesterek.

(A vers aztán egyre csak nem jelent meg, és akkor egy alkalommal újra bementem a szerkesztőségbe, és Nagy László útmutatását figyelembe véve már a versrovatvezetőt kerestem, és tőle érdeklődtem meg, hogy mikor fog versem megjelenni. A versrovatvezető egy számomra ismeretlen, nagydarab, kopasz, csupa kéz ember volt, és érdeklődésemre megkérdezte, hogy került ide a versem. Nagy László fogadta el közlésre, feleltem neki, és elmeséltem

történetemet. Nagy Lászlónak ehhez nincs köze, mondotta, nem ő a versrovat szerkesztője, és ezzel lezárva a vitát, utamra bocsájtott. Nem is jelent meg a versem soha. Én pedig nemcsak, szegény kamasz, magamon sajnálkoztam, hanem már akkori igazságérzetemet is sértette Nagy László ilyen kurta-furcsa negligálása, és megértettem, hogy – ezek szerint – senki sem lehet próféta a saját hazájában.)

Márta

Ez már 1971-ben vagy 72-ben történhetett. Akkor már nem csongrádi kisdíák voltam, hanem pesti egyetemista, és bátrabban és otthonosabban mozogtam a fővárosban. Versem még nem jelent meg, de a *Tiszatáj*nál Ilia Mihály fejében már élt az elhatározás, hogy bemutat, sőt titkon Kormos Istvánhoz is eljuttatta verseimet a Móra Kiadóba, és ekképpen kötetre ajánlott, és az évek során kötethez segített.

Távolról távolodón és foszladozón megvolt még diákkori szerelmem, Márta, és olyan balek voltam, hogy találkozásokkor, találkozásainkkor Nagy Lászlóval és Weöres Sándorral például a versesköteteket sorra neki dedikáltattam, és neki is ajándékoztam. Hol van már az az egykori tiszta arc, és ahogy számolom, 55 év távlatából ugyan megvannak-e még ezek a mára felbecsülhetetlen értékű kötetek?

De vegyük sorra.

Pesti egyetemistaként egyik első dolgom volt, hogy bemenjek az *Élet és Irodalomba*, és Nagy Lászlóval dedikáltassam a kötetét. Az előzőekből kitűnik, már tudtam, hogy ott a szerkesztőségben bent találok. És lassan Weöres Sándorhoz is utat találtam. Először egyedül mentem el hozzá, később pedig vajdasági barátokkal, hisz vajdasági barátaim, ha Pestre jöttek, rajtam keresztül jelentkeztek be, és kértek időpontot Weöres Sándornál.

De először a Nagy László-i dedikáció. Bementem a szerkesztőségbe, és Nagy Lászlót ott találván kértem, hogy dedikálja nekem a kötetét. Majd amikor a könyvért nyúlt, pironkodva hozzátettem, de ne is nekem írja az ajánlást, hanem kis szerelmemnek, Szabó Mártának.

Nagy László kedves, de zord ember volt. (Keresem a jelzöt, lehet, hogy ez a zord nem is jó szó a kicsit távolságtartó, a magára öntudatos ember kifejezésére. Jellemző az is, hogy ahogy láttam, ritkán tegeződött. Kapcsolatunkban mi is, a sok találkozás ellenére, mindvégig magázódtunk, és tartását fia is örökölte. Nagy László fiával, Andrással bár egykorúak voltunk, de vele is mindvégig magázódtunk, hisz sohasem ajánlotta fel a tegezést.)

És ez a zord ember (ha már ezt a jelzöt megtaláltam, hát maradjon) a nevet hallván elmosolyodott, hozzám hajolt és átölelt. Az én első szerelmemet is Szabó

Mártának hívták, mondta szinte felkiáltva. És hozzátette igazolásul: Hozzá írtam Márta és Mária című versemet.

Arra már nem emlékszem, hogy rövid dedikációként mit írt, de azt bánom, hogy Pegazust nem kértem tőle. Később tudtam csak meg egyetemista társaim egynémelyétől, hogy a dedikációhoz kérésre szívesen és igen dekoratívan rajzol Pegazust, szárnyas lovat.

Bezzeg Weöres Sándor: ő kisfiús csínytevő. Lakásán hármasan ültünk, Weöres, felesége, Amy és én, amikor előhozakodtam a kéréssel, hogy Weöressel dedikáltatni szeretném a kötetét. És őneki is pironkodva hozzátettem, de nem nekem lenne, hanem kis szerelmemnek, és itt is mondtam a nevet.

Weöres fogta a kötetet, fogta a tollát, és óriási gondolkodóba esett. Talán még homlokát is kiverték az izzadságszöppek.

Egy tizenhét éves diáklánynak dedikált a mondhatni világhíres, Kossuth-díjas és Nobel-díj-várományos költő, teszem hozzá a helyzet jellemzésére. Tűnődött Weöres, hosszú percekben át tűnődött, állt a kezében a toll, gondolatai pedig oly elmélyültek voltak, mintha épp *Az éjszaka csodáit* készülne megfogalmazni, majd hirtelen lendülettel beleírta a kötetbe: Mártinak szeretettel Sanyi.

Széf

Nagy László, Juhász (A két költő, ahogy Bori Imre nevezte őket), Kormos, Weöres, Szilágyi Domokos – ők számomra a korszak legkedvesebb költői.

Ha a 100 éve született Nagy Lászlóra emlékezünk, belefér tehát az is, ha Weöresről idézünk egy anekdotafélét.

Weöreséknél a látogatás a következőképpen zajlott. Megérkeztek vajdasági barátaink, hónapok alatt a Jugoszláviában akkor divatos, nem is hétdecis, hanem literes üveg konyak, a Vinjak ajándékol Sándornak és egy csokor virág Károlyi Annának.

Mikor becsöngettünk, Amy nyitott ajtót, remek érzékkel azonnal és szó nélkül elkobozta a Vinjakot, és átvette a virágot. A szobába lépve pedig fennhangon dicsért bennünket, hogy nézd, milyen aranyos fiúk, hoztak nekünk virágot.

Amy a maga módján regulázta Sándort. Kaptunk kávé, de ha túl sokáig maradtunk volna, akkor Amy egyszer csak megszólalt: Fiúk, maguk csak maradjanak, de te, Sándor, menj át a másik szobába, tudod, hogy határidős fordítási munkád van. Persze, nem maradtunk, erre – ha korábban nem is – mi is felszedelőködöttünk.

Nem így kellett volna. Évtizedek teltek el, mire egy győri fiatal költő visszaemlékezéséből megtudtam Weöres titkát és a látogatás nyitját.

Kormos István világosította őt fel ekképpen. És sajnós, hogy engem nem.

Kormos azt mondta a fiatal költőnek: Végy egy üveg Lánchíd brandyt, mert Sándor azt szereti, és rejtse a táskád mélyére. Így felszerelkezve vidd el verseidet Weöreshöz. A látogatás során aztán egyszer kérj elnézést, hogy szeretnél kimen-ni a mosdóba, és a mosdóban a vizes szerelvények mögött meglelsz egy üreget. Azt Amy nem tartja számon. Oda tedd be a brandyt, és szó nélkül térj vissza. Ha elmentél, Weöres majd megnézi azt a titkos üreget, azt a széfet, és kicsempészi onnan az italt.

Így volt, nem így volt, nem tudom, de állítólag Amy sokszor megemlítette, hogy Weöres Sándornak néha napközben milyen jó kedve van, pedig hát nem is ivott.

Ne tekintsétek ezt mérvadó történetnek, a magyar irodalom egyik legnagyobb gondolati költőjéről van szó, és a magyar költészet Mozartjáról. Nem ez a történet kell hogy jellemezze, ez csak olyan az emlékezetben, mint egy futó nyári zápor.

Hervay Gizi

A 80-as években sokat időztem az Istenhegyen, az istentelen Istenhegyen, a szabadságtalan Szabadság-hegyen, ahogy egyik versemben akkor meg is írtam. És csodák csodája, az így megjelenhetett.

A közeli szanatóriumban kezelték a tüdőmet, de ott csak kora reggel és késő este volt rám szükség, az egész napot máskülönben a hegyen töltöttem, és jártam Jókai és Radnóti nyomában, e budai hegyvidék minden titkát föltárva.

Emlékezetemből évtizedek múltán bányászom elő, hogyan is hívták helyeimet.

Ott volt a Fogas Étterem, kicsit elegánsabb, de nem oda jártam, hanem a közeli Fogas Presszóba, ami egy fabódé volt, de ezzel együtt remek hely. Elüldögéltem ott naphosszat. Az országban – kis túlzással – csak augusztus 20-án lehetett kapni sört, akkor is csak egyfajtát, a Kinizsit, de itt kétfajta remek sör volt, és állandóan volt, máig is emlékszem nevükre, Jubileum volt az egyik, Budapest a másik.

Barátaim tudták, hogy itt megtalálnak, és bejelentés nélkül meg is érkeztek. Leggyakrabban költőtársam, Nagy Gáspár és volt egyetemi tanárom (akit versemben professzorodó huligánnak neveztem), Heleszta Sanyi.

Egyszer aztán váratlan látogatóim érkeztek a Fogas Presszóba. Egy pályakez-dő irodalomtörténész és vele egy nő. Leültek asztalomhoz, és a hölgyet bemutatva nekem az ifjú, mondván: Hervay Gizella. Névről, verseiről ismertem persze, tudtam, hogy Szilágyi Domokos egykori felesége, és tudtam, hogy a közelmúltban Kolozsvárról vagy Bukarestből áttelepült.

Érdekes volt ez a találkozás, Hervay Gizi nem szólt egyetlenegy szót sem. Utólag már elmondhatom, bár nem tudom, hogy van-e erre pszichiátriai kifeje-zés, szájjára volt. Mondtam neki, hogy nagyon örülök a látogatásának, nem szólt.

Mondtam, hogy szeretem a verseit, nem szólt. Mondtam, hogy szeretem Szilágyi Domokos verseit, nem szólt.

Jött a pincér, hogy felvegye a rendelést, és akkor újra Gizihez fordulva megkérdeztem, kérsz egy sört? Akkor emelte föl először a fejét, igenlően bólintott, és ezzel egy időben ömleni kezdtek a könnyei. Ameddig ott volt, végig hallgatott és könnyezett. Láttam, hogy élete megpróbáltatásaitól súlyos beteg.

Később állapota sokat javult, már kommunikált, kapcsolatokat keresett, állampolgárságot kapott, személyi igazolványt kapott, állást kapott a Móra Kiadóban és kis lakást Óbudán. Ezekről mint élete fontos állomásairól mindig lelkesen beszámolt. És ameddig taposta a biciklit, addig ment minden rendben.

Majd egyszer csak elfogytak a kihívások, igaz lett a mondás, hogyha nem tekered a biciklit, eldől. Mikorra Gizi egyenesbe került, és nagy kihívás nélkül maradt, öngyilkosságot követett el. A kitűnő költő, síró fekete asszony.

Két mozzanat még pesti életéből. Mindkettő nagyon tanulságos, és egyik Nagy Lászlóval is kapcsolatos.

Gizi talpra állásának egyik jele volt, hogy vett egy lemezjátszót, és akkor örülni keresni kezdett egy lemezt. Egy kislemezt, aminek egyik oldalán a *Himnusz* van, a másik oldalán a *Szózat*. Nem tudta, hogy egyentársadalom ez, ha egyik könyvesboltban nem találja vagy lemezboltban, akkor a másikban sem fogja. Megszállottan járta a boltokat, megszállottan járta a lemezboltokat, a magyar himnuszt szeretne volna hallgatni lemezjátszóján, de az egész országban nem lehetett megkapni a *Himnuszt* lemezen.

Annyi hozadéka volt számomra megszállott kóborlásának, hogy a Kálvin téri református könyvesboltban ráakadt egy frissen kiadott Bibliára. Következő találkozásunkkor ezzel a Bibliával ajándékozott meg engem.

És most Nagy László.

Gizivel végül is sokszor sok mindenről beszélgettünk. Életükről Szilágyi Domokossal. Elmondotta, hogy a bukaresti és kolozsvári életük során nem vágytak semmi másra jobban, mint egy Nagy László-verseskötetre. Csempészáru volt. Egyszer aztán barátoktól, de csak egyetlen éjszakára, kölcsön kapták Nagy László kötetét. Ahogy most utólag visszaszámlálom, az *Arccal a tengernek* című kötet, száz-egynéhány oldalas kötet lehetett. És Szilágyi Domokos nekiállt, egész éjjel körmölte, és reggelre a teljes Nagy László-kötetet kézzel leírta magának.

A szélhámos

Én hozzászoktam, hogy legnagyobb íróink mind általában is dolgos emberek voltak.

Kormost mindig munkája közben találtam a Móra Kiadó szerkesztőségében. Ím épp mondtam, hogy Hervay Gizi is betegségéből kilábalván azonnal mun-

kába állt, ő is a Móra Kiadó szerkesztőjeként. Juhász az *Új Írás* főmunkatársa volt, ha bármikor mentünk, ott találhattuk. Nagy László pedig az *ÉS*-ben. (Olyannyira, hogy első találkozásunk épp ezt példázta, ha ebédszünetben senkit nem találtam is ott, őt ott találtam.)

Szerettem ezeket a dolgos embereket, és nem szerettem azokat, akik úgynevezett sportállásban voltak akkor, vagy vannak manapság. Akik ölbe tett kézzel várhatnak a fizetésre. Ők a szélhámosok a szó szoros értelmében, hisz onnan a kifejezés, ha befogják a lovakat, két lovat odafognak a rúd mellé, ők húzzák a kocsit, ha melléjük fognak egy harmadikat dísznek, ő csak pompázatosan fut a szekér mellett. Fogatnak szép lehet az, de munkamorálnak nem.

Két mozzanatot hadd említsek.

Ültem diákkoromban a Szabó Ervin Könyvtárban, és elsietett mellettem egy könyvtáros. Láttam magas, de kissé hajlott alakját, meggörnyeztette az is, hogy hatalmas kupac könyvet cipelt, és föltűnő volt hosszú, kék munkásköpenye, afféle pedagógusköpeny, amelyet férfi tanáraink viseltek egykor Csongrádon. Olvasmányomból fölpillantottam rá, hát megismertem arcát. Benjámin László volt, a Kossuth-díjas költő. Iskolai tananyagunk, a kor egyik ideálja. De hogy ott találtam, szememben nem lett ettől kisebb, sőt, nagyobb.

És egy nagyon szép mozzanat Nagy Lászlóról.

A filológiai jegyzetek között találtam. Nagy László Szigligeten nyaralt, természetesen szabadságon volt. Valamin dolgozott, kellett volna neki még egy nap haladék. Írásban kért egy nap szabadságot még munkahelyi főszerkesztőtől, és az egy nap múltán frissen elkészült versével így érkezett vissza az *Élet és Irodalom*-ba. Így, hogy nem volt ezáltal egyetlen nap igazolatlan hiányzása sem. Filológiai apróság ez, kicsinység, de az én szememben jel, a nagyság jele.

És gyerekkori emlékként megint csak futnak előttem a csongrádi lovas kocsik.

Befogva a két jó ló, a két csillagos homlokú, a két hű, akik húzzák a fogatot. És oldalt hozzájuk kötve egy csikó, ő csak a fogat mellett ott szalad. A szélső hámos, a szélhámos.

Egy kiadatlan Nagy László-vers

Gimnazista koromban történt.

Az osztályban még vaskályhával fűtöttek, és a vaskályha mellé oda volt készítve tüzelőnek két kupac folyóirat. Később azonosítottam, hogy az egyik az *Új Hang* jó néhány száma volt, a másik pedig az 50-es évekből itt maradt jó néhány *Tiszatáj*. Nagyon sértette önérzetemet a látvány, hogy folyóirattal tüzelnek.

Bejött Sándorné tanárnő, a művészettörténet-tanárnőnk, és rögtön meglátta arcomon a döbbenetet. Kellenek neked ezek a folyóiratok, kérdezte, mondtam, hogy igen. Az óráról elmehetsz, hazaviheted őket, csak a következő óra elejére érj vissza, mondotta. És ezzel többet is tanultam tőle, mint néhány tanáromtól a négy év alatt.

Otthon aztán kinyílt előttem egy új világ. Olyan művek, olyan nevek, amilyenekkel a tankönyvben nem találkozhattam. Ez az *Új Hang* folyóirat valóban új hang volt, Nagy Lászlóé, Juhászé, Sarkadié, Sánta Ferencé, Csoórié, oly sokaké, egy új nemzedéké. Nevükkel, műveikkel ott találkoztam először. Ott olvastam valamelyik lapszám élén például a *Vasárnap gyönyöre* és a *Gyöngyszoknya* című verseket. Mint egykor Ady versei olvastán, egy új világ nyílt meg előttem.

Későbbi életem során aztán sokakkal személyesen is megismerkedtem az *Új Hang* szerzői közül, és elmondtam nekik, hogy hol találkoztam velük először. Hát hol, a csongrádi gimnáziumban, a vaskályha előtti szemeteskosárban.

De tárgyunk szempontjából most nem ez az érdekes, hanem az 50-es évek *Tiszatája*. Az is óriási élmény volt, csak ellenkező előjellel.

Még annyi sematikus verset, még annyi munkásindulót, még annyi dilettantizmust. Már nem éltem meg, és még nem tanultam róla, ez volt a személyi kultusz és az irodalmi sematizmus ideje. Ezek gyöngyszemeire találtam a folyóiratban, és ezeken keresztül ismerkedtem meg visszamenőleg az 50-es évek, 60-as évek elejének világával.

Nem tűnt tehát számomra ismeretlennek, amikor jóval később Kormos István társaságában ez az időszak felelegettetett. Mert Kormos nagy gyűjtője és nagy idézője volt ezeknek a régi rossz verseknek. Nevetve felejtett el egy korszakot.

Egy baráti kör volt, akik ennek a fűzapoézisnek kutatói és gúnyolói voltak. Kormos mellett Jékely, Domokos Mátyás, Réz Pál, Lator László, Fodor András és mások. Lassan már feledésbe merülnek az általuk oly sokat citált és gúnyolt dilettánsok és a hozzájuk kapcsolódó anekdotikus történetek. És mivel ezeknek a felidézett verseknek és felidézett történeteknek írásos változata nem nagyon van, hiszen ez egy szóbeli anekdotakincs, legújabb kori városi népköltészet, ezért egyet előbányászok emlékeim közül, egy elfeledett Nagy László-parafrazist.

Kormos Istvántól tudom a történetet, de évtizedek távolából már csak töredékesen. Kezdődött a dolog azzal, hogy az 50-es évek efféle lihegő költészeti korában valamelyik dilettáns, de kanonizált költőnő írt egy verset. Valami efféle két sor volt benne: *Lefeküdtem Bibliámmal, / fölébredtem Marx tanával*. Lihegőn így fejezte ki azt a világnézeti átalakulást, ami végbement benne, és amit a kor persze el is várt tőle.

Erre a motívumra aztán Kormosék ajkán sorra születtek a variációk. Egy-egy találkozásunkkor Kormos mindig felidézett belőlük, ki hogyan parafrázálta ezt a verset.

Nem tudom már, kié ez a változat (lehet, hogy Zelké?), amelyik így hangzik: *Lefeküdtem vazelinnel, / s felébredtem a Leninnel.*

De messze a legjobb Nagy László variációja. Lásd, itt a szerzőt máig tudom, és ez több is, mint játék, ez a hagyatékából előkerült, teljes jogú vers lehet: *Lefeküdtem óvszerrel, / felébredtem Szerovval.*

Az akkor ötvenéves Ivan Alekszandrovics Szerov az 56-os forradalom elleni KGB-műveletek vezetője, a magyar belügyminisztérium szovjet tanácsadója. A forradalom leverésében játszott szerepéért megkapta a Kutuzov-érdemrend 1. fokozatát. Szerov Budapest orosz városparancsnoka volt az 56-os megszálláskor, és bizony Nagy László kancsal ríme rávetül az egész kor kancsalságára, amikor egy város hajnalra arra ébredt, hogy lövik szét (hogy Petri Györgyöt idézzem).

Most tehát Nagy László tiszteletére ezt a teljes értékű verset ellátom címmel, és valamennyiünk emlékezetébe idevésem:

November 4.

Lefeküdtem óvszerrel,
felébredtem Szerovval.

A temetés

Nagy László és Juhász Ferenc baráti kapcsolata a 70-es évek végére már megromlott. Lehet, hogy helyesbítenem kell, és pontosabb úgy, hogy Nagy László és Juhász Ferenc barátainak kapcsolata, hiszen a csatolt részek konfrontációja volt ez inkább.

Én Juhász Ferenchez talán több szállal kötődtem, és így személyének összetettségét, ellentettségét is jobban látom. Mindenesetre Juhász Ferenc nagyon színvonalas lapot csinált az *Új Írás*ból, de hatalomközeli lapot, és ez sokak nemetszésére szolgált. Nem véletlen, hogy rendszerváltáskor a népharag épp az *Új Írás*ra zúdult, és talán ez az egyetlen folyóirat, amelyik nem élte túl a rendszerváltás éveit.

Kormos is, mindvégig, szerette Juhászt. Ha bementünk a Móra Kiadó szerkesztőségébe, és oda bizony gyakran bejártunk, Kormos mindig azzal bocsájtott el bennünket, menjetek be az *Új Írás*ba is, ott Juhász Ferenc a főszerkesztő, nagy költő, *A tékozló ország* költője. Ez utóbbiban aztán volt-e megszorítás vagy nem, azt nem tudom, Kormos gondolt-e arra, hogy *A tékozló ország*on túli költő verstermése már nem mérhető a korábbival. De nem hiszem, hogy erről lenne szó. (Szeretem Kányádi Sándor megjegyzését, aki azt mondotta Juhász költészetére, a magyar költészet nagy költészet, olyan nagy költészet, hogy Juhász Ferenc

fényűzését is megengedheti magának.) Mivel az igazsághoz tartozott, én Kormos István-írásomba, a *Kormos Egyetembe* a költő halálakor beleírtam az állandó útmutatást, hogy menjünk Juhászhoz, aki nagy költő és *A tékozló ország* költője.

Tudtam, hogy sokak ellenérzését váltom ki ezzel, hisz dúlt az irányzatok harca. Így is lett, nem volt rendjén akkor Juhászt dicsérni.

Aki különben szeretett bennünket, fiatalokat. Ölelését oly nagynak és oly erősnek éreztem, hogy mondhatni, fiaiként szeretett bennünket. Mikor átvette az *Új Írást*, rovatot nyitott számunkra *Fiatalok a jövőnek* címmel. Bakát, Nagy Gazsit, engem, Szöllősi Zolit és néhányunkat közölt a rovatban rendszeresen.

De ugyanakkor bátortalanságára hadd mondok el két példát.

Kormos Egyetem című írásomba beidéztam Sütő András egy mondatát, ez a mondat Sütő marosvásárhelyi írásában jelent meg, és így szólt: „Ahol a tiltás, mindig ott a költő.” Juhász vagy Juhászék írásomból erőszakkal kihúzták ezt a mondatot. Azt a mondatot, amelyik korábban már kibírta Ceașescu cenzúráját is. És amely mondatot 1989 előtt természetesen itthon is leírhattam, mikor az írást átvette a *Látóhatár* folyóirat, vagy amikor kötetben közöltem.

A másik eset is nagyon furcsa és tanulságos.

Ismerni kell hozzá a 70-es évek közepét és az akkori március 15-i diáklázadásokat. Bizony előkerült a gumibot az Erzsébet hídnál, a Margit hídnál, egyetemi kizárások történtek, főként akkor, amikor volt a gyomlálás: a Margit hídról a magyar és szovjet zászlók közül a szovjeteket vízbe hajította néhány fiatal. Ekkor írta Utassy a *Zúg márciust*, ekkor írta Kiss Bence, hogy „Március 15. – ezer a gumibot”, ekkor írtam sokáig kéziratban maradt *Március, ütlegek ünnepe* című versemet.

Mikor bementem az *Új Írásba* ez idő tájt, a titkárnő már várt, és azzal fogadott, hogy Juhász beszélni szeretne velem. Bementem a főszerkesztői szobába, Juhász leültetett, és azt mondta, kér, hogy ne csináljunk semmit ott az egyetemen. Kis szünetet tartott, és hozzátette, mert bejönnek az oroszok. Majd megint kis szünetet tartott, és nyomatékuul hozzátette: Aczél mondta. Bólintottam, és szótlanul kijöttem, hisz nem sérthettem meg Juhászt azzal a kurta felelettel, bejönnek az oroszok? ennél beljebb? hát már úgyis bent vannak! Köztudottan a spájzban is ott vannak. Mindezt csak magamban mormogtam.

Időközben váratlanul meghalt Nagy László, és temetése nem kis fejtörést okozott a hatalomnak. Látjátok, feleim, ilyen a hatalom, fél. Mi azt tapasztaltuk kézközelben, hogy Buda Feri kollégánk beszédét a temetésen az utolsó pillanatban nem engedték elmondani. A fiatal íróársak nevében szólta volna röviden, és később persze a *Forrásban* minden további nélkül közöltük. Buda Feri csak annyit írt az egészről, hogy Zám Tiborral mentünk fel a temetésre, rossz Trabantjával. Évek múltak el, amikor Ferit félrevontam, és barátilag megbeszéltem vele a temetés körülményeit. Feri, nem Zám Trabantjával mentünk föl, hanem a megyei tanács kisbuszával, a

szerkesztőséggel közösen, és te ott a kisbuszban még egyszer felolvastad a tervezett beszédet, és kérted, hogy ellenőrizzük, véleményezzük. Aztán a temetőkapuban várt Kósa Feri, pár szót váltottatok, és te visszajöttél, hogy nem beszélhetsz.

Ekkor sok év múltán kérdeztem meg Ferit, hogy mi is történt pontosan. Azt mondta, hogy Kósa Nagy László barátainak nevében fordult hozzá, mondván, B. Z. a minap lett a minisztérium irodalmi osztályának vezetője, és nem veszélyeztethetjük beszédeddel az állását. Fából vaskarika, ma sem értem, mindenestre sok év után ezen a beszélgetésen kérdeztem meg Ferit, hogy rosszul esett-e neki ez az eljárás. És azt felelte, még mindig fáj.

De nem is ez a lényeg, hanem Juhász.

Juhász később elmondotta, hogy késve érkezett a temetésre, és szinte megnyílt előtte a tömeg, hogy a koporsóhoz tudjon menni. Illetve Szécsi Margithoz részvétét nyilvánítani. Ott voltam, láttam, sajnos nem így volt. Az, hogy Juhász részvétet nyilvánítson, az természetes volt, de a gyászörséghez nem engedték odaállni. A barátok, a szűkebb baráti kör szoros falat alkottak a koporsó körül, és Juhász itt is, ott is igyekezett befurakodni, de nem engedték. Így történt. Aki nem hiszi, nézze meg Szőnyei Tamás *Titkos írás* című III/III-ról szóló könyvében a fényképet. A gyászörség ott áll a fényképen, látjátok, a rendőrség mindent dokumentált az utókornak. De a gyászörség a költőtárs nélkül áll, Juhász valahol távol sokadmagával. Szemem előtt látom, ahogy viszik Szécsi Margit családi koszorúját, rajta a felirattal: Randevúzni megyek a Holddal.

Majd az utókor igazságot tesz, majd a harcokat békévé oldja az emlékezés. Majd az utókor eldönti, mi volt harc és mi szélmalomharc. Mi volt harc az országért, annak leendő függetlenségéért, és mi harc a grundért. Mi volt férfias küzdelem, elvek vitája és mi csak harc a gittért.

Tánc

Itt járt egyetemi csoporttársam, és felidézte egy emlékét Buda Feriről.

Csokonai-évforduló volt, és Ferivel összefutottak a vonaton. Félig-meddig ismerték csak egymást, de csoporttársam dicsérte Feri megjelent írását Csokonairól, Feri meg rájött, hogy mellette épp az én csoporttársam írása van, ami meg neki nyerte el a tetszését. Így hát ízlésükben, véleményükben egymásra találtak, és ennek örömeire Buda Feri átkarolta, és fél kezével fölemelte barátomat. Milyen erős ember, tette hozzá most utólag, amikor ezt az emléket felidézte.

Tudok egy erősebbet is, mondtam neki, mégpedig Czine Mihályt. Ágh Pistától, Nagy László testvéröccsétől tudom a történetet, hogy amikor Ágh Pista esküvője volt, Czine Mihály úgy táncolt velük, hogy egyik hóna alá kapta Nagy

Lászlót és megemelte, másik hóna alá kapta Ágh Pistát, és őt is megemelte, és mindkettőjüket tartva így pörgött-forgott, táncolt velük.

Szeretem ezt a képet. Ezt a költői képet. Czine Mihály, Miska bátyánk táncát. Karjai között a két testvérrel, a két boldog, ünneplő költővel. Vésődjön ez erősebben emlékezetünkbe, ne a halotti gyászszalag.

Még nem szerettünk eleget

Czine Mihálytól, egyetemi tanáromtól, atyai barátomtól tudom a következő történetet.

Kora reggel csörgött a telefonja, és Nagy László jelentkezett. Fontos ügyben beszélnünk kell, mondotta. Czine épp borotválkozott, az egyetemre készült reggeli órájára, így hát halasztotta volna a dolgot, de Nagy László nyomtatékosan hozzátette a telefonban, hogy a dolog nem tűr halasztást, sürgősen beszélniük kellene.

Jól van, mondta Czine, akkor az egyetemi óra előtt még rögvest találkozunk valahol félúton. És megállapodtak egy mindkettőjükhöz közeli, a Vár alatti preszszóban.

Ott volt Czine, betoppant, besietett Nagy László is. Leültek, kávét ittak és hallgattak. Telt-múlt az idő, Czine csak egyre várt, hogy Nagy László előhozakodjon sürgős megbeszélivalójával. Várt türelmesen, sietett volna, de sürgetni persze nem akarta a költőt.

Ültek egymással szemben a kora reggeli, csillogó napfényben, és hallgattak. Hallgattak percekig keresztül, majd hirtelen Nagy László megszólalt: Mihály, még nem szerettünk eleget. Majd fölállt, és köszönés nélkül távozott.

Tíz centivel a föld fölött

1975-ben volt Tóth Menyhért nagy életmű-kiállítása a Szépművészeti Múzeumban.

Egyetemista voltam, akár elmehettem volna, de nem hívta fel rá a figyelmemet senki. Művészettörténetet is hallgattam az egyetemen, ott sem. Elolvashattam a modern magyar festészetről írott, ez idő tájt megjelent monográfiát, ott sem találkoztam még csak a nevével sem. A század egyik legnagyobb festőjének a nevével.

Egy évvel később, amikor Kecskemétre készültem, akkor tudtam meg ezt is, és ezt is Kormostól. Él ott egy festő, mondotta, aki fehérrel fehérre fest, Tóth Menyhért, keresd meg. Nemhiába írtam egykori írásom címéül, hogy Kormos Egyetem, hiába jártam egyetemre, Tóth Menyhértet is Kormos egyetemen kellett megtanulnom. És Bibó István nevét is, teszem hozzá.

Az egyetemen öt év alatt nem hallottam ezt a nevet, csak Kormostól hallottam az egyetemén egy fél mondatot, hogy az ő legkedvesebb könyve Bibó *Harmadik út* című kötete. Andorka Rudolf többször küldött bennünket a Statisztikai Hivatal könyvtárába szakirodalomért, ha hozzáteszi, hogy keressétek meg, ha már ott jártok, Bibót is, mert lehet, hogy ott találjátok, akkor akár találkozhattam is volna vele. De nem mondta.

Tóth Menyhérttel viszont találkoztam. Épp Kormos bátorítására. Abban tévedett, hogy nem Kecskeméten élt, hanem itt a szomszédban, Miskén, és nem is ott találtam meg végül, hanem a hajósi művésztelepen. Abban viszont igaza volt, abban a zseniális paradoxonban, hogy fehérrel fehérre fest.

Tóth Menyhértnek rabja lettem, személyének is, művészetének is. Nem tudok belenyugodni, hogy életműve ily ennyire ebek harmincadjára jutott. Hisz Van Gogh-i jellegű és jelentőségű festőóriás. Életműve itt van a Kecskeméti Képtárban, de jórészt raktáron. Kecskeméti Képtár – képzavar, nincs képtár, épp ez az, hogy Kecskemétnek képtára nincsen.

Kormos Pistával már nem tudom mindezt megbeszélni, nem tudok vele beszélni a fehérrel fehérre fest alliterációjáról. Nem tudom megbeszélni vele, hogyan tűnnek elő a fehér fedőréteg alól Tóth Menyhért kiragyogó színei. Egyedül maradtam, mikor ez ügyben legutóbb elmondtam tiborci panaszomat, mindenki hátat fordított, és otthagzott.

A *Forrás*ban még vannak szövetségeseim. A *Forrás* vallja, és programjában is hirdeti, hogy három pilléren kell állnia Kecskemét művészetének. De olyan három pillér ez, amelyen megállna az ország kultúrája is. És ez a három a hű zenész, Kodály, a drámaköltő Katona József és a festőzseni Tóth Menyhért. Majd az idő kiforrja. Mindenesetre Tóth Menyhért képei a raktáron a falnak fordítva várnak.

De menjünk vissza 1975-höz, a festő életéhez, és életében nagy kiállításához a Szépművészeti Múzeumban. A képek már a falon, és Csoóri Sándor a kiállítás megnyitása előtti napon megszervezi, hogy hármasan, Nagy László, Tóth Menyhért és Csoóri nézzék meg a kiállítást. Ehhez a szervezők meg is teremtik a feltételeket. Csoóri és a két bicebóca. Hiszen Nagy László is beteg a lábára, és hát Tóth Menyhértnek is lefagyott a lába, miközben ifjúkorában festette a miskei templomot.

Nagy László elvarázsoltan nézi a képeket, Tóth Menyhért elvarázsoltan nézi a számára csodafiút, Nagy Lászlót. Mindkettőjüket távolabbról figyeli Csoóri.

És amikor emlékezésében idáig ér, megilletődvn hozzáteszi: Volt két ember közöttünk, aki nagy művész volt, és akinek mindkettőnek rossz volt a lába. Mi pedig csak itt jártunk a földön valamennyien, de ők rossz lábukkal tíz centivel a föld fölött.

Harkai Vass Éva

szétírt nyárutó

veszélyes vénasszonyok nyara

I.

ha arra jársz térj be az óvárosba
legyen erőd és bátorságod hogy megmászsd a várat
a magasságtól ne félj
a kő megtart a víz felett
a masszív anyag biztonságot ad

a hullámok fehér habja
tisztára mossa a kavicsos partot
a só kicsapódik a testeken
a hegyek felett és között gyülekező
felhők azonban figyelmeztetnek:
bár kívül a hullámok robaja veszi át a prímet
belül közeleg az elcsendesedés
és az elnyugvás ideje

egy idő után már csak az álom partjait
mossa hol hevesebben hol lassan a víz

egy piros póló gyors léptekkel átvág
a kikötőben ráérősen bámészkodó
turisták között
az óváros falához érve lassít és szemlélődni kezd

a pálmafát övező körágyás körüli
padok egyikén ülsz

a sétány melletti kávézó felett kifeszített
sötétkék vászonsátor véd a naptól
és egy ideig a hirtelen érkező esőtől is
most tűz a nap de a magas hegyek mögött
bármikor elborulhat

időnként leszakad az ég
s a víz előnti a park
murvával beszórt ösvényeit

a kiadós esők után a leanderek
s a sétány menti farácsra sűrűn felfuttatott
folyondár piros virágai megtelnek vízzel

a kávé erős volt
a vakító napfényben és a szélben
félresikerült a felvétel
a fotózáshoz idő és türelem kell
az emlékezethez elmélyülés

költészetről is szó esett
elhangzott a mellbevágó kérdés
hogy írsz-e verseket
nem akartad leleplezni magad
nem mondhattad vagy csak
nem merted bevallani:
a versíráshoz múzsa kell

az otthon virágcserepben dédelgetett
kaktuszfajok és a pálmafák itt
egészen nagyra nőnek
súlyos gránátalmák csüngnek az ágakon
a narancsfák szeptember eleji
éretlen gyümölcse még méregzöld
alig ökölnyi és kemény
késő ősze vagy télig
lassan beérik az olajbogyó

meg kellett volna kóstolni
az alagútban árult ismeretlen gyümölcsöt
és az orosz boltban árusított kaviárt
forró olajba lapítani vagy már
izzáson túl levő faszén feletti rácsra teríteni
a formás lepényhalat
érett és telt paradicsomot őszibarackot venni
és hosszúkás félbe vágott görögdinnyét

mely leplezetlenül feltárja szívét
szavakat találni formához színhez hanghoz
a sistergéshez ahogyan az egyre habosabb hullámok
előrelökik majd egyenként és gyengéden visszagörgetik
a finomra csiszolt pengő fehér szürke bordó és zöld
apró kavicsokat

hol élni?
eddig fel sem merült benned
s az sem hogy van-e lehet-e megnyugvás
magasságok és mélységek között
vagy a sima lapályon lendület
mi továbbvinne nem is tudod hová
lassan áramló síksági folyók
mozdulatlan tavak és halálosan nyugodt
hideg és merev tükrű hegyi tengerszemek között
míg a partszakaszok végén
hirtelen alázúdul a víz
száz métert is zuhan
a zuhanás peremén állsz egy pallón
s a porló vízcseppek a szétrobbanó fényben
megsokszorozzák az elnyugvó nemlétbe tartó
létezést ami az életed

végre megérted
ez is a te világodhoz tartozott
ez volt a hazád
mely sötét boszniai erdőivel
pattogzó napszíttá karsztjával
áttetsző tavaival és tengerével
míg élsz mindvégig benned lüktet
egykor megélt valóságod bizonyosságként

azt hitted búcsúzni jössz
de megszédített a látvány
a fény a víz a levegő
ugyanazon nap és hold alatt
a só fehérje a tenger
mélykébe hajló türkize

élni s nem átutazó vagy röpké
másfél hétre lehorgonyzó
turistaként végigjárni
a kikötők mentén vezető utakat

tenyeredben tartod a finomra csiszolt
nedves sós kavicsokat
kijelölöd magadnak
a rezet tartalmazó zöld szirtet
miközben körülvesznek elrejtenek
magukhoz ölelnek és nem engednek
a föled magasodó hegyek sziklák kőzetek

a monte negro
a fekete hegy
a black mount

az út az éjig vezet s a csúcsok elé ereszkedő
felhők akárha egy süllyesztett mennyezet
közelebb hozzák az eget

mielőtt néhány napra rá hazaérnél
hol a föld az éggel egybeér
s újra felülkerekedne benned
a kontinentális közöny
a távolban elmosódik a határ
a víz s az ég között s nem tudod
komolyan venni a határátkelő
fémpanelekből összetákolt épületét
az útlevelezéskel s a vámtisztékkel

hol kellene élni határok nélkül
egy nem széttöredezett
teljes életet ismerős és félig ismerős
nyelvek és vérmérsékletek között?
nincs az az úr ki elvehetné tőled
az örökre magadban hordott
és magadba zárt hazád
a piros bélű gránátalmát
amibe harapsz s a leve
végigcsorog arcodon

II.

a varázs déltől egyig
tömény egy órán át tartott
rövid volt de intenzív
akár a város örökkévalósága
a várfalak a part látványa a tenger illata
a hullámok a felhők a nap
az erős kávé íze s a csésze falán átsugárzó hófoka
így együtt egymást fokozva
de mindez nem erről szólt

nézted a szemét erős szemöldökét
szélfútta haját piros pólóját
napszíta karját
a háta a mellkasa csak felsejlett
a karjáról következtetni lehetett
a váll és a mellkas izmaira
hosszú lábait messzebből láttad
előbb sietett hogy időben érkezzen
a lábizmok feszültek
vitték a város egyik végétől
a strandtól a másikig
az óváros falához érve lassított
szemlélődő pozícióba váltott
mint aki keres valakit
s az épp te vagy

három évvel ezelőtt
hosszúnadrágban hosszú ujjú
sötét színű ingben rendezetten
egy másik vár órája alatt
most fekete bermudában
talán strandpapucsban is
felül a piros póló
(ilyen lehet vérének színe is)
csupa hanyag elegancia
a lágy-ságot a pamut adja
az eleganciát maga a test
te meg épp ellenkezőleg

mindent magadra raktál
az arckrém és a testápoló szeretnéd hinni
elfedte és tagadta az arc és a test gyűrődéseit
de mindez nem érdekes
ahogyan a tűző nap és a szél miatt
félresikerült felvétel sem az

egy ölelés az elején s a végén
baráti vagy több annál
ki tudná megmondani
bosszantott az ellágyulásod
utólag meg sajnáltad hogy nem voltál
bátrabb és vérmesebb
hogy nem vagy jó kihívó női szerepekben

eljutott-e hozzá a vászonruhád
a lyukacsos cipőd a virágos sálád
a nyakéked rózsaszínjeinek üzenete
a piros póló a véletlen műve volt-e
csak sietve gyorsan hanyagul
magára kapott ruhadarab
vagy jelbeszéd?

hol éltél eddig gondoltad
a kávézó farácsát dúsan befutó folyondár
árnyas zöldje alatt
vagy csak utólag gondolod
ám folyamatosan meg nem állva
szüntelenül

egy montenegrói félisten
akinek a mellkasára támaszkodni lehet
gondoltad amikor a kikötőben
egymáshoz koccanó csónakoknál átölelt

akár vízi taxival is visszamehettél volna
de soha nem tudtad kihasználni
az adódó lehetőségeket
hvala na lijepom druženju
olvasod este a víberen

a félresikerült közös fotótok helyett
egy jobban sikerültet küldesz magadról
őrizd a piros pólód írod neki
magad sem tudván melyik a jobb
ha félreérti vagy ha nem

irodalomról nem sok szó esett
csak annyi hogy megkérdezte
írsz-e verseket
zavarban voltál
azt mondtad költőként teljesen elfeledtek
csak azt hallod hogy tanárnő
meg *profesorka* pedig már
az sem vagy s hogy eddig
fel sem merült benned
hogy tulajdonképpen ki vagy
egyre csak kerülgetted a forró kását
ahogyan azóta is
nem merted elmondani az igazat
holott neki legalább tudnia kellene:
a költészethez múzsa kell

III.

második napja esik
a hőmérséklet 10–11 °C-ra zuhant
az óceánból kiszakad a tenger
a tengerből a folyók
a semmiből kiszakad a szó
örök körforgásban a víz
fönt felhők úsznak
felvert tojásfehérje-szigetek
egész délután tajtékzik a tenger
az aszályban összeaszott búzaföldek felett
hullámok ostromolják a mezsgyéket a partot
fehér habjuk alatt sistergő kavicsok

akkor még nem is tudod
északon délen keleten és nyugaton

folyók áradnak
a vízöntő kilépett magából
és belehatolt a szűzbe
a mérleg kibillent
folyók lépnek ki medrükből
megállíthatatlanul
embert állatot gépkocsit házat tetőt
sodor az ár

IV.

évek évtizedek kellettek hogy hazatérj
hogyan megtudd hol élsz
s amikor megérkeztél attól fogva
elfelejtetted ki vagy

egy ismeretlen kisvárosban
ténferegsz ismeretlenül
idegenek között
alig ismersz valakit
lépcsőkön jársz fel-alá
és számolod a fokokat holott tudod
a magasságszintig változatlanul tíz
a padlástérig tizenhat lépcsőfok vezet

ha majd megfelelő tered megleled
fokról fokra kell újraépítened magad

2024. szept.–okt.

Acsai Roland

Továbblapoz

Szeptemberi, hideg napok,
és esetlen esők esése –
a szél megint továbblapoz.

Az ősziről bármit mondhatok,
minden igaz lehet, és mégse.
Szeptemberi, hideg napok.

Csak tócsa, mi tükrözni fog,
pedig pár meleg nap még kéne.
A szél megint továbblapoz.

Kicsit kevesebb lesz a sok,
s búcsúzkodva hápog a réce.
Szeptemberi, hideg napok.

Fent felhők baktatnak gyalog,
útjuknak hol lesz majd a vége?
A szél megint továbblapoz.

Ki itt néz az égre, ki ott,
az alma a fán még megérne...
Szeptemberi, hideg napok,
a szél megint továbblapoz.

Mióta megjöttem

Mióta megjöttem, újra esik.
A lányom elvittem az óvodába,
a délelőtt magányosan telik.

A koci tankja félig volt teli,
és parkolóhelyet könnyen találtam.
Mióta megjöttem, újra esik.

A folyosón szülők s gyerekeik.
Akárcsak mi, későn érkeztek páran.
A délelőtt magányosan telik.

Köszöntek, és én köszöntem nekik,
mind fiatalabb szülők voltak nálam.
Mióta megjöttem, újra esik.

Mióta megjöttem... De várj, nem is!
Már akkor is esett, mikor beszálltam.
A délelőtt magányosan telik.

Csak néztem az esőnek cseppjeit,
s éveket ablaktörlővel kaszáltam...
Mióta megjöttem, újra esik,
a délelőtt magányosan telik.

Lidérces percek

Tavaszkodott már, amikor kellemes időben útnak indultam, kötetlen délutáni sétára a környéken. Kezdetben a gyalogosok hasonlóképpen haladtak el, a biciklisek ugyanúgy suhantak el mellettem, mint bármikor máskor. Már a szabadidőpark közelében jártam, amikor többeket láttam meglehetősen gyors tempóra váltani. Nem érdekelt, mások hova sietnek és miért, csak élvezni akartam a saját sétámat; még akkor sem gyanakodtam, amikor rohanó embereket is láttam. Jobban foglalkoztattak az égen gyűlő szürke fellegek.

Megcsörrent a telefonom. A nővérem hívott, s amit mondott, először azt hittem, hogy rossz tréfa csupán. Nem az volt. Rettentő figyelmeztetésként jelent meg pár perce a helyi hírekben, hogy a szabadidőparkban vendégeskedő cirkusból megszöktek az oroszlánok. Kővé dermedtem a hír hallatán; ekkor már egymagam álltam a kiürült utcán. Remegő kezemben a telefon, velem szemben a szabadidőpark bejárata – nem messze a baljósan magasodó cirkuszsátor. Bár tudtam, hogy haladéktalanul hazafelé kellene indulnom, mozogni is alig bírtam a rettegéstől.

Léptem egyet, de már arra is összerézzentem, ha csak a szél zörgette a faágakat mögöttem. Szívem majd' kiugrott a mellkasomból, nyaki ütőerem úgy zakatolt, mintha szét akarna pattanni. Szerettem volna azt hinni, hogy álmodom; hogy zsibbasztó lázálom főszereplőjeként indulok haza, nem hús-vér valómban, aki prédává válhat, akit megtalálhatnak és – minek szépíteni – akár szétmargathatnak a szökött oroszlánok. Mély levegőt véve próbáltam nekiiramodni. Legalábbis próbáltam... Émelyegve tántorogtam az úton, s feszülten figyeltem, hallok-e morgást vagy bármit, ami a ragadozók jelenlétére utalhat. Minden hang – madárfüttty vagy levélzizegés, de még saját léptem zaja vagy tulajdon lélegzervételelem is – annak lehetett jele zaklatott elmémben, hogy utolértek a végzet bundás küldöttei. A szürke felhőket eloszlató, simogató napsütés is ellenem fordult: kivilágított arénává változtatta az utcát. S ebben az arénában kellene gladiátorként küzdenem fenevadakkal, fegyver nélkül, pusztá kézzel. Vesztes csata elé néztem.

Ahogy folytattam lépéseimet, nyomomban a veszedelemmel, megrohmoztak az emlékek. A közhellyel kell élnem: lepergett előttem az életem. Nem túlságosan izgalmas mozival ajándékozott meg ez a kérértlen vetítés...

Egyszerre nem tudtam továbbmenni. Térdre rogytam, ziháltam. Ahogy levegőért kapkodtam, a bokrok borzongató zörgésbe kezdtek mellettem. Vonzotta a szemem a bokor sűrűje, s ekkor megláttam a szempárt. A tekintetet, amely az én tekintetembe vájta magát; a zölden csillogó szemeket, amelyek az én szemeimbe fúródtak. Évezredek, talán évmilliók mélyéről feltörő őserőt éreztem a szempár-

ban. Villámok cikáztak és tűzhányók törtek ki benne – ott és akkor megértettem valamit a teremtés, a keletkezés misztériumából. A zöld szempár egyre delejezőbben meredt rám. Sötét barlangokba és végtelen szavannákra hívtak, meredek sziklákön másztam és hatalmas fák körül köszáltam, s láttam félhomályban és verőfényben vándorolni a tekintetemet rabul ejtő, gyönyörű bestiát. Fejemben még milliónyi kép s gondolat fogant meg, majd hullott a semmibe. Minden elsötétült.

Otthon voltam, amikor magamhoz tértem. Ekkor már órák teltek el a délutáni események óta; mint megtudtam, eszméletlenül találtak rám az utcán, a mentők hoztak haza. A hírek arról szóltak, hogy az oroszlánokat röviddel a szökésük után befogta a gondo-zójuk, a vadak senkivel sem kerültek szembe. „Személyi sérülés nem történt.” Én azonban tudtam, hogy tévednek, vagy inkább hazudnak a híradások. Az egyik oroszlán-nal találkozott valaki, aki ezt a találkozást soha nem fogja elfelejteni. Nem lesz többé ugyanaz az ember, mint azelőtt.

Kovács Bálint

Többé semmi

de nem így volt a
polcon a bögre
a kávéscsésze
helyére téve
apróság nyomban
feltűnik mégis
mindenhez hozzá-
nyúlt amíg én nem

a szennyestartó
helyén a macska
ruhaszárítón
csöpög a káosz
nem véletlenül
volt épp ott minden
nincsen ugyanúgy
többé semmi sem

padlón a hajszál
vízcseppben a kád
rendben a szokás
csenden a fogás
illat az orrban
lábnyom a porban
tea a forrban
rút barna foltban

maradék kávé
tej a macskáé
csak az egyik szék
csak az aznap szép
túl nagy a fazék
nincs mi odaég
nincsen ugyanúgy
többé semmi sem

még az se ami
 bennem valami
kicsit túl balra
 kicsit túl jobbra
bögrével együtt
helyére tolva
nem is kell többé
már ugyanoda

Kétségbe

fülemben csengsz apró harang
mit mondtál ma
és mit holnap
visszaolvasom majd cseten
minden előzmény meglegyen

fülemben csengsz tompa visszhang
mikor látlak
legközelebb
tudom-e még szemed milyen
egy nap távol miért ilyen

fülemben csengsz meg se szólalsz
mosógéphang
tereketlek
de ha kifakult az anyag
ha belőle kimostalak

fülemben csengsz mért nem hallom
örök csended
sosem tör meg
ha újra rám írsz elhinném
te képzelsz engem és nem én

fülemben csengsz én hangomon
vagy-e még vagy
nem is voltál
emlékszem rád vagy magamra
fülben csengő kis harangra

Simai Mihály

Útra-készen

Anteusz-kert

Letérdelni vén fák előtt.
Érezni újra
az anyaföldből tízezer
gyökérben-ágban feltörő erőt.

Érezni, ahogy összeáll belőlük
a fénnyel-szentelt, ős templomerőd.

Szókratész-pillanat

Méregpohárba hullt a csillag.
A kék ital még sistereg.
Halott leszel, mire kiittad,
– de nem remeg kezed.

Szindbád-hajó

A tűnő part...az öböl... a Soha-
VisszaNemTérés misztériuma...

Hajóm, a vén, a viharvert, törött
megint teret kér... Végtelen Teret...!

Öt szó a roncsolt hajóorrba vésve:
enyém a Lét örök hullámverése.

▼

Az idén, augusztus 14-én 90 éves szerzőt versei közlésével köszöntjük. (A Szerk.)

Harlekin-változatok

Harlekin öregszik

Fölemelt karom is: „Nem és Nem!”
ne hidd, hogy megadom magam!
Csak tótágast állok az égen...

Harlekin optimista

Egy zuhanás előre-vetült árnyán
mindig, mindig csak FÖL, FELÉ – ODA,
ahol a Mindigre vár a Soha.

Harlekin és az Örök

Tartom magam. S ha holnap mégse...?
A műsornak soha sincs vége.
Elköltözésem annyi csak:
mennyei vendégfellépésre
ÖRÖKBE adom magamat...

Harlekin – az utolsó attrakció

A szaltó mortálém sosem
sikerült úgy, ahogy akartam.
Most jön a szaltó immortálé!
De ebben már kell, hogy segítsen
Valaki, aki halhatatlan

Ikerház

Kiskorunkban azt hittük a húgossal, hogy két Ili néni él a szomszédban. Láttunk egy szöszhajú, bóbita-kopasz nénit teregetni a teraszon és egy ezüsfrizurájú nénit eltipeggni a buszmegálló, a kisbolt és a templom felé. Anya és apa nem siettek minket felvilágosítani az Ili nénik természetét illetően, ahogyan a húsvéti nyúl és a Mikulás esetében sem tették; én voltam az utolsó az osztályban, akinek még nem a szülei és nem a szupermarket, hanem angyal hozta a fáját és Jézuska az ajándékait.

Bóbita Ili nénit unalmas nyári délutánokon leshettük ki Bellával. Kint ült a teraszon geometrikus mintájú nyári ruhájában, egyik kezében cigarettát tartott, a másikban késsel megfent ceruzát: keresztretjtvényt fejtett. Csapvizet ivott bögréből, kis hordozható rádiójából halk műsor recsegett. Ráncos lábfejét mezítláb csúsztatta egy öreg műanyag papucsba, elsárgult szarulemezeit ritmikusan lóbálta a zene dallamára.

Az ezüsfürtös Ili néninek pasztellszínű kosztümkabátjai és csipkés blúzai voltak. A visszereit nejlonharisnyába bújtatta, és minden húsvéthétfőn vendégei érkeztek. Mi a tavaszi szünetben kirándulni jártunk, de volt egy olyan húsvétunk, amit nem a Mátrában vagy a Bükkben töltöttünk, hanem otthon, anya és Bella az ágyban, gyomorrontással. Engem apa a bejárat melletti ablakba ültetett, hogy ne lábatlankodjak Bella körül, hanem lessem meg Ili néni hódolóit.

Az első bácsi égigmagas volt és sovány, mint egy kiszáradt jegenye. Szarukeretes szemüveget viselt, maradék haját olajjal simította a koponyájára. A második udvarló nem lehetett igazán udvarló, mert a feleségével együtt érkezett, aki ciklámen kabátot viselt és a nyakában egy teljes rókát. Jött egy bácsi biciklin, kormányra akasztott skálás zacskóval, amiből előhúzott egy csokor tarka művirágot és egy csupor mézet. A legvégén Géza jelent meg, az akkor még kockás inges és rendszeresen borotválkozó Géza, egy vörös hajú nővel. Túl fiatalok, kuncogtam, mire apa felvilágosított, hogy ők nem hódolók, hanem Ili néni fia a feleségével. Vele szokott kiabálni a néni telefonon.

Miután mások már nem érkeztek, kiszöktem a teraszra, hogy átlessek a kerítésen át. Ha libbent a függöny, mert az ezüstös Ili néni behozott egy tálat, amit addig a párkányon hűtött, egy pillanatra beláttam a teraszajtón át a néni rózsamintás és kommunista-csíkos nappalijába. Legnagyobb csalódásomra nem történt semmi érdekes. A bácsik csak körbeülték az asztalt, és nem csináltak semmit. Nem ment a tévé, és nem volt előttük se társasjáték, se papírlap és színes ceruza, csak tányérok. Ettek, hátradőltek. Nem is beszélgettek, csak ültek. Elszörnyedve

figyeltem ezt az egysíkú ünnepséget, ami annyira elszomorított, hogy Bella számára valami izgalmasabb újságot találtam ki.

Megebédeltünk apával kettesben, majd folytattam odakint a játékot – épp a macskát gyömöszöltem az udvaron, amikor újra megmozdult a szomszéd teraszajtó. Most nem Ili néni lépett ki a teraszra, hanem Géza, akit aztán a bácsik sokasága követett. Felkaptam a macskánkat és beszaladtam vele, fel anyához, akinek az ablaka a terasz felé nézett.

Kisorjáztak mind az udvarra, nem is fértek el a teraszon, Géza és a magas bácsi a mandulafa virágos lombja alá szorultak. Tanácstalanul ácsorogtak, ki-ki a sorára várt, mikor kezdik el a locsolkodást. Aztán meghallottuk Ili néni hangját, ami úgy hasította a könnyű tavaszi levegőt, mint a puskagolyó.

Anitám, meg ne sértődj, én csak egy öregasszony vagyok, az új francia parfümök nem bírom elviselni. Ahogy ezt a sok szemetet reklámozzák manapság... odáig jutott a világ, hogy kurvák fényképeit aggatjuk ki a buszmegállókba. Előbb talán a Gáspár. Nem, nem, nevetett a néni, kezdjünk csak a fiatalokkal, ők ne hervadozzanak. Ugyan, Anita, csak egy csöppöt. Gáspár bácsi olyan jó szívvel hozta a kölnijét. Ahogy Géza a tiedét, azt a franciát. Csak egy csöppöt fúj majd a halántékodra. Nem kell ilyen kényesnek lenni, megsérted vele Gáspár bácsit. Hajolj csak oda, szívem.

Utána húsvétok sora következett, amikor lemaradtunk róla, hogyan oszlatja fel Ili néni a vendégséget. Nem tudtuk, továbbra is szakaszokban távoznak-e, először az idős házaspárok, aztán a bácsik, legvégül pedig a fiatalok. Őket csak azután engedte útjukra a néni, ha Anita bizonyította a háziasságát azzal, hogy mindent elmosogatott, mialatt ő Gézát vallatta. Nem volt, aki elmesélje a nagy vendéglátást, amíg Bella ki nem jelentette, hogy nem fogja az egész tavaszi szünetet családi nyaraláson tölteni.

Bella szerelmes, mondta anya, amikor először ültünk hárman autóba, hogy lehajtsunk vidékre. Csalódott könnyek szúrták a szemhéjamat, anya pedig megismételte, hogy semmi ok az aggodalomra. Majd elmúlik. Én nem voltam ilyen optimista: már karácsonykor sem volt hajlandó összeöltözni, a körmét szándékosan más színűre lakkozta. Az pedig különösen aggasztó volt, hogy amióta az új gimnáziumba járt, semmit sem tudtunk az osztálytársairól. Bella nem beszélt róluk. Este, vacsoránál sorban mind elmeséltük, mi történt velünk aznap, velem az egyetemen, anyáékkal a munkahelyükön, kikkel beszéltünk és kiről mit tudtunk meg, de Bella szavai mintha elapadtak volna.

Így ezt az értékes fogódzót is, amivel megmagyarázhattuk Bella különös viselkedését, nem közvetlenül tőle, hanem az akkorra a szemünkben már egyesült, ezüst-bóbita Ili nénitől szereztük: egyszer, mikor hazafelé tartottam gyakorlatról, beinvitált múzeumnak is beillő otthonába, ahol krumplicukrot kaptam tőle, és azt a jó tanácsot, hogy adjam csak tovább az anyámnak, aki

mindig olyan sokáig dolgozik, hogy Bellát minden kedden és csütörtökön egy fiú kíséri haza.

Bella húsvéti leírásai nem sikerültek sem olyan színesre, sem olyan szórakoztatóra, mint amilyenek az enyémekek voltak annak idején, a betegágyuk mellett. De már az alapanyag sem volt olyan jó – csak arról számolhatott be, hogyan rokkann meg, majd fogy el a vendégsereg. Egy kivétellel, aki aztán nem ment haza soha többé.

Géza egy nap megállt a ház előtt egy fakó opellel és néhány kopottas sporttáskával, a vörös hajú Anita helyett egy vörös macskát hozott magával. Ebben az időben az ezüst-bóbitából nem maradt már más, csak a bóbíta. Géza pont akkoriban érkezett meg a szomszédba, amikor Bella elköltözött a barátjához. Sokkal szomorúbb lett a lakás, a hiánya szinte körberajzolható volt a szoba ajtajában, a kanapén és az ebédlőasztalnál. Őt magát még a mindennapos telefonhívások és a hétvégi látogatásai sem pótolhatták, nemhogy valaki más, de a szomszédban végbement változások legalább rövid időre lekötötték a figyelmünket.

Géza érkezése után megváltozott a szomszéd lakás zajflórája. A porszívózás és a telefonbeszélgetések komplexuma visszahúzódott, hogy teret adjon a veszekedés burjánzásának. Úgy tűnt, a szemrehányások és a dörmögve matató szavak versengenek egymással: ha egyszer elkezdődött a kérdezz-felelek, sosem akart vége szakadni, csak terebélyesedett és terebélyesedett. A hangok masszív osztódásának csak egy dominánsabb organizmus kerekedhetett fölé: gyakran hallhattuk, hogyan szakítja félbe Ili néni szidalmait egy sorozatrész vagy gyógyszerreklám.

Géza dünyögésének tenorja betöltötte ugyan a levegő Petri-csészéjét, de sosem követelt magának figyelő füleket. Akárhogy igyekeztünk, még apának sem sikerült kivennie, mit beszél ilyenkor, ezért egy időre fel is hagytunk a próbálkozással. Anyával egyszer épp egymás körmét lakkoztuk sötétlilára, amikor Géza szavai kivételesen kellő távolságot tartottak egymástól, ezért sikerült láncra fűznünk a szótagokat.

Te haszontalan, hallottuk Ili nénit felcsattanni. Ez akkoriban olyan megsokkolt volt, hogy még csak meg sem rezzent a kezem, amivel a metálfényű lakkot mázoltam. Az a nő egy kurva volt! Legnagyobb meglepetésünkre erre nem a szokásos dörmögés érkezett válaszul, hanem Géza jól artikulált hangja csapott le a falunkra. Ebből aztán elég legyen!

Nem akart, nem akart, nem akart – főzni, mosni, gyereket; hiába kiabált Géza, nem lett vége a keserű litániának, csak folyt, mint a szennyvíz csőtörésekor, mi mindent kellett volna akarnia Anitának, ha igazán szerette volna Gézát. Hogyan lesz így unokám, hallottuk az utolsó panaszos sikítást. Szerencsétlen asszony, sóhajtott anya, én pedig ráfújtam száradó körmeire.

Egy másik alkalommal a szabad ég alatt hallgathattuk végig, miért Anita a hibás minden fájdalomért, ami Ili nénit érte – a vörös macska, amit a nő nem

vállalt tovább, belepiskázott az egyik virágágyásába. Kellemes, nyáriás idő volt, épp odakint napoztunk, amikor Ili néni szirénája megszólalt, Géza pedig a lakás mélyéről dörmögve replikázott rá.

Gondban voltunk, szóljunk-e Ili néninek. A veszekedésük olyan fülsértő volt így, hogy már jobban zavart az apa hátán lévő pattanások kinyomásában, mint amennyire elszórakoztatott minket. Apa szerint kellemetlen lett volna felfedni, hogy idáig hallgattuk őket, anya viszont annyira sajnálta a nénit a semmirekellő Géza miatt, hogy nem lett volna szíve még több gondot okozni neki. Míg ezen tanakodtunk, anya levette a felsőjét és visszafeküdt, hogy napoztassa még egy kicsit a melleit a nap utolsó sugaraival. Lassan végeztem apa mindkét felkarjával is, mire a veszekedés kifulladás, és Ili néni visszatért a nappaliba a teraszról.

Az idő múlásával csökkent a veszekedések száma, hangereje. A gregoriánt és a magyar népdalokat leadó műsorokat lassan leváltotta a kereskedelmi tévécsatornák üvöltése, mígnem végleg elhalt a gyermekkorunk nyári estéin hallott zsebrádió recsegése. A rádió nem egyedül ment – vitte magával a háztartási gépeket, a habverőt, a turmixgépet, a kávédarálót, amelyek azóta is, mind a mai napig kitartóan hallgatnak. Nem lennék benne biztos, hogy akár egyetlenegyszer is hallottam volna a porszívó zúgását Ili néni kórházba kerülése után.

Bella nem tudta, milyen nyugalomba érkezett haza, amikor beállított hatalmas bordó bőröndjével, laptoptáskájával, tankönyveivel. Sehogy sem tudott hálás lenni érte. Ádámmal egy panellakást béreltek, és az első napokban úgy tűnt, jobban zavarja a költözés ténye, mint Ádám hiánya. Hogyan lehet ezt a lármát elviselni, mászkált fel-alá a lakásban, és kérlelte apát, csengessen be Gézához. Egy panelben minden tüsszentés zaja áthallatszik – három család vette őket körül, de még ott is nagyobb volt a nyugalom, mint itthon.

Hiába kértem többször is, hogy mesélje el, mi történt közte és Ádám között, azt felelte, nem szeretne beszélni róla, ha pedig a szexről kérdeztem, sietve témát váltott. Anyának sem volt hajlandó válaszolni a kérdésre, hogy terhes-e. Dühödt elzárkózását nem tudtuk megtörni, így a fürdősobai szemeteskukát figyeltük aztán mind a ketten, amíg meg nem jelent az első használt, szívecskemintás csomagocska, ami egyikünkhöz sem tartozott.

Vizsgaidőszak volt, ezért amikor tehetett, Bella az egyetem könyvtárában tanult. Ilyenkor egész nap nem láttuk. Apa többször felajánlotta, hazahozza autóval, én pedig egyszer-kétszer munka után várakoztam rá a téren, a könyvtár bejárata mellett, de Bellát még ez sem hatotta meg. Írt, hogy menjek haza egyedül, és csak azért sem árulta el nekünk, hol tölti az idejét délutántól késő estig.

Bella távollétében a szobáját jógázásra használtuk. Apa alapvetően jobban szeretett futni, gyalogolni, de egy térd sérülést követően ő is csatlakozott hozzánk: még mindig nem szívesen egyensúlyozott vadonatúj matracán, de abban nagy

élvezetét lelte, hogy minket instruáljon és megigazítsa anya csípőjét vagy az én combomat, ha nem jól tartottuk az aktuális pózt.

Mivel a szobájában csak az ágya nélkül fértünk el, Bella hazaköltözése után először a nappaliban tudott aludni. Kihúztuk neki az ezeréves kanapét, aminek az ágyneműtartóit régi plüssállataink töltötték meg. Abban az egy hétben, amíg Bella a földszinten aludt, változtattunk a kávézási ceremóniánkon: apával csak azután osontunk le az étkezőasztalhoz, miután anya megfőzte, kitöltötte és ízesítette a kávénkat. Amíg ittuk, nem is beszélgettünk, csak néztük Bellát, kócos fűrtjeit. Úgy aludt, mint gyermekkorában: a karjai szétvetve, a szája nyitva, a nyála csorgott a szája jobb sarkából. Sohasem horkolt. Olyan halkan voltunk, amennyire csak tudtunk, de Bella így is felébredt ránk előbb vagy utóbb, és ragaszkodott hozzá, hogy visszakapja a saját szobáját.

Ezért a következő hétvégén ellátogattunk egy bútoráruházba. Miután megrakodtuk autónkat a súlyos, lapos csomagokkal, apáék háromszor fordultak, hogy hazaszállítsanak mindent. Őriztük a hátramaradott bútorlapokat, az ég pont olyan szürke volt a felhőktől, mint a parkoló a hullámtestű térkövektől. Bella némán bámult a nedvességtől súlyos levegőbe, és amikor megkérdeztem, az asztalválasztása bántja-e – apa és anya valami sokkal szebbre szeretne volna rávenni –, megrázta a fejét. Nem az asztal a baj, felelte komoran, hanem az ágy. Mire a hálószobákhoz értünk, már elfogyott minden ereje, és apa olyan szomorúan nézett rá, amikor hallani sem akart a rózsaszín baldachinról, hogy nem tudta tovább tartani magát.

Hazaérve egyből nekiestünk a falapok kartonborításának, beleizzadtunk, mire mindet felcipeltük Bella szobájába. Ő maga csendes volt, nézegette az összerakási útmutatót, a félkész bútort, de olyan közönnnyel, mintha nem saját maga választotta volna. Épp az ablakán át bámult ki az esőre, amikor apa megszólalt munka közben. Halljátok, vezetnek a norvégok. Anya tartotta neki a tölgyhatású ágykeretet, én pedig az ezüstös szegeket adogattam egy apró dobozból. Nem is figyeltem, foci, kérdezett vissza anya, mire apa megrázta a fejét és bevert egy szöveget a fába. Tak, tak, tak. Szerintem kézilabda.

Titeket ez miért nem zavar, kérdezte Bella remegő hangon. Miért nem tudunk szólni neki. Félbeszakítottuk hát az ágy építését, és megpróbáltuk elmagyarázni, hogy nem is olyan rossz a helyzet, most legalább a sporttévét nézi. Máskor Géza ugyanazt a két csatornát váltogatja. A híradót egy valóságshow követi, a valóságshow-t egy híradó, utána újabb valóságshow, újabb híradó. Olyankor a végére már nem is tudjuk, mi a valóság és mi a show.

Nem sokkal ezután arra értem haza a munkából, hogy Bella magánkívül van az idegességtől. Megkérdeztem, hogy a szomszédból szóló Teleshop zavarta-e meg a tanulásban, de kivételesen nem érdekelte a zaj. Épp a leveshez aprította a karfiolt a konyhában, mesélte, amikor egyszer csak az ablaküveg kongására lett

figyelmes, és ahogy kifordult a nappaliba, az erkélyen egy megtermett, szakállas alakkal találta szembe magát.

Először nagyon megijedt, csak akkor nyitotta meg résnyire a teraszajtót, amikor felismerte Gézát. A wifí, kérdezte Bellától, mi van a wifivel. Nem megy. Bella nem tudott megfelelni a kérdésre, de nem is értette, miért tőle vár erre a problémára megoldást. Amikor Géza rájött, hogy nem fog neki segíteni, morogva elvonult a teraszuk felé. Bella akkor vette csak észre, hogy az elválasztó, ami fölött még az Ili nénik után lelekedtünk, ketté van bontva. Odament a teraszunk peremére, és hazaköltözése óta most először nézte meg magának a szomszéd kertét.

Meglepte, mennyire kiszáradtak a tuják – rozsdavörös lángnyelvként keregettek az elvadult udvart. Nem látszódnak többé az ágyások, panasolta Bella, belepte a gaz a virágok és a gondosan nyírt gyeppé helyét. Minden burjánzik, aminek pusztulnia kéne és minden pusztul, aminek virágoznia. Emlékszem-e a flamingókra, kérdezte. Teljesen elveszítették egészséges lazacszínüket, és most fakó műanyag töredezik róluk a gazba.

Emlékszem, emlékszem, hogyné emlékeznék. Olyan szép, ragyogó színűk volt. Amikor Ili néni először szúrta őket a virágok mellé a földbe, felmásktunk a fára és megpróbáltuk levdászni őket meggyaggal. Hosszasan veszekedtünk róla, ki kaphatta ajándékba. Olyan szépen csillogtak, hogy jobban illettek az ezüstparókás Ili nénihez, de a bóbíta-kopasz Ili nénit sokkal többször láttuk kint a kertben. Amíg élt a néni, minden évben elcsomagolta a madarakat télre, hogy ne egye meg őket a fagy.

Sokat tudtam volna még mesélni, nagyon is sokat, csak erről a pár kerti dísről és még rengeteg másról is, ha már végre elkezdünk beszélgetni, de Bella nem hallgatott végig. Mielőtt ahhoz a részhez értem volna, hogy az Ili néni kertjébe átcsempészett csigák hogyan hódították meg a műanyag madarak törékeny lábát, szárnyát, hullámba görbült nyakát, félbeszakított. A kérdésére, vajon Géza feltörte-e a wifinket, nevethetnékem támadt. Mégis hogyan tudta volna, amikor néha még az is nehezére esik, hogy használja a számítógépét. Bella alig akarta elhinni, hogy mi árultuk el neki a jelszót, és nem elégítette ki az érvelés, hogy amíg netezik, addig sem a tévéjét üvölteti.

A kerítés. Miért nem választja el többé a flamingók múmiáit a mi teraszunktól? Miért nem javíttattuk meg, miután Géza tönkretette? Egyszerűbb így, feleltem. Ha anya túl sokat főzött a gombalevesből, vagy a nagyobb tepsiben készült a rakott krumpli, és már egyikünk sem bírja a látványát sem, anya elcsomagolja a maradékot és átviszi a szomszédba. Így csak le kell tennie a fagyisdobozt Géza ablakpárkányára.

De apának is nagy könnyebbség, bólogattam. Ha nem működik Géza számítógépe, vagy valamiért nem jelzi neki a wifit, könnyen át tud szaladni a szomszédba. Igazából az egész családot szolgáltatta ez a kis változtatás – korábban Géza mindig

átkopogott a falon vagy csengetett, ha valami kellett neki, ami sokkal zavaróbb volt. Így csak meg kell kocogtatnia az ablakunkat, és már tudunk is vele beszélni.

Bella megragadta mindkét karomat. Ennek nem kell így lennie, jelentette ki. Nevetve ráztam le magamról. Igaz, hogy Géza hangos, nem tartja rendben a kertet, és úgy köpködi szerteszét a szotyolát a teraszon, hogy a mi oldalunkra is jut, de biztos vagyok benne, hogy nem szándékosan teszi. Lehetne rosszabb is a helyzet. Sokkal rosszabb. Csendesebben él, amióta Ili néni meghalt.

Hiába mondtam neki, ne aggódjon, Géza nem fog minket innen elűzni, Bella továbbra is dühödten járkált fel-alá a nappaliban. Ez a mi házunk, folytattam. Itt tanultunk meg járni és itt lestük ki az Ili néniket. Nincs más hely az egész világon, amiről ez elmondható lenne. Nem fog egy ilyen Géza megfosztani minket attól a barackfától, ami alatt minden évben lefotózkodtunk az évzáró után, kezünkben a bizonyítványunkkal. De hadd hívjam fel anyát, nyúltam a telefonom után, amikor láttam, hogy egyedül nem tudom megnyugtatni őt.

Nehogy telefonáljak, kiabálta, és felszaladt az emeletre. Üggyel-bajjal lerán-gatta a gardrób szekrény tetejéről a bordó bőröndöt. Mi a baj, kérdeztem, hová megy. Nekiesett a ruhásszekrényének, repültek a szagatatott farmernadrágok és a pulóverek az új baldachinos ágyra. Az lehet, hogy ti nem fogtok elköltözni, motyogta, és amikor üres lett a szekrény, hajtogatás nélkül gyúrte a ruhákat a hatalmas bőröndbe.

Először egy olyan belvárosi albérletben lakott, amelynek irreálisan magas belmagassága és bérleti díja volt, nem is tudtuk elképzelni, hogyan tudja fenntartani. A következő szemeszterben beköltözött a kollégiumba. Lediplomázott, az egyetem után pedig külföldre ment.

Eleinte nagyon sokat sírtunk miatta, de kezdünk megbékélni a helyzettel. Bellát hazahozza a húsvéti nyúl és a Mikulás, a születésnap tortáján szaporodó sok kis gyertya. Tavasszal újra hajlandó eljönni velünk kirándulni, és minden karácsonykor egy fényképalbummal tér haza, amin keresztül ott lehetünk az évében egy-egy pillanat erejére. Amikor hazamegy, anya napokon át szorongatja ezeket a német drogériákban nyomtatott fényképeket, és a szokásosnál gyakrabban hívogatja Bellát, aki ilyenkor is csak a megbeszélte napokon veszi fel a telefont.

Géza nem jár többé ki a lakásból. A bevásárlást online intézi, futár hozza neki a rendelt fehér kenyeret, vécépapírt, a macskájának a tápot. A hangját réges-ré-góta nem hallottuk már, csak a tévéjét. A sajátunkat nyáron már be se kapcsoljuk, a nyitott ablakon át együtt követjük a westernsorozatokat és a szappanoperákat. Gizelda, szeretlek, száll a hang a falon keresztül, a kitért ablakon át, gyere velem. De Gizelda nem megy. Úgy képzeljük, hogy a tengerparton áll, és csendben elnéz a messzeségbe, talán még ki is nyújtja a kezét az ég felé, amit barackszínre fest a holnap. Végül elmossa csendes döntését a zenés stáblista, a reklámblokk, Géza csoszogása.

Makáry Sebestyén

A háttérzajból

részletek

A nyárfák árnyékából nézett anyu,
addig távolodhattam el, ameddig látott.
Le-fől kajakoztam a keskeny víztükrön,
mert a vízparti fiúk át-átvittek
a túlpartra, a Sajón túlra
gyereklányokat, nádasba,
parti füzesbe, szúnyogosba.
A rablőhajók orráról könnyen lemosta a víz
a krétával írt nevet, pedig
megejtően ringott
a fa hajóorr lakkozott felületén,
és lemosódásában is
– saját hullámától meg-meglibbenve –
fehér fáttyolként úszott.
Belezuhanak a bogarak,
ahogy a szeplők ülnek az arcra,
miközben gyerekarccá válik,
majd a gyerekarccá lányarccá.

Szóval rendes sátrunk nem volt, csak olyan egyszerűbb. Abban aludtunk apuval. Mert mi ketten jártunk a Sajóra. Mászkáltak a szalmában a bogarak, meg rajtam is. Meg a bográcsban. Gondolom, apun is, de őt nem zavarta. Nem tudom, honnét szedte apu azt a sátrat. Egyébként rendes sátor volt, csak hát nem olyan, mint ezek. Akkor persze azt se tudtam, hogy lehetne másmilyen. Lehet, nem is lehetett volna. Anyu meg a húgom csak ritkán jöttek velünk, és akkor sem éjszakára. Érdekes, hogy már gyerekkorban másmilyenek voltunk. Olyanok, mint most. Pedig ugyanolyan hátizsákunk meg mindenünk egyforma volt. És másnap azt a gulyást kellett reggeliznem.

Jöttek motorcsónakkal, és hangosbemondón felszólítottak,
hogy hagyjuk el a szigetet. Nem hagytuk el,
hanem a Pista leszúrt egy botot, hogy azon nézze,
árad-e a Duna. Másnap arra ébredtünk,
hogy a sátrunk körül áll a víz.
Volt ott egy férfi egy másik sátorban,
azt mi keltettük fel, pedig
már a lába is belelógott a vízbe.
A macskája meg ott gubbasztott mellette.
Még masni is volt a nyakán. És nőgyógyász volt.
Amikor elfolyt Évike magzatvize, valahonnan
felbukkant, és kihúzta bátyádat a pácból.
De így született Évike is,
mert a gyárból nem akartak elengedni.
Mire a kórházba értem,
már a csizmám száráig állt a víz.

Nagyanyám, Fodor Béláné (Miskolc, 1943)
Aki lánykorában a szeme közé nézett,
azon lecsúszott a nadrág,
és az iránytű a szűzre mutatott.
De a szűz elfordította arcát,
arra, amerre dédanyám sírköve is néz.
Mert dédanyám sírkövén ugyanaz a felvett név szerepel
(bár férjétől bő ötven évvel halála előtt
– saját akaratából – elvált),
amellyel nagyanyám bemutatkozik.
Hallgatom az évek óta halott nagyapámat a felvételeimen.
Egy helyen azt állítja dédanyámról,
hogy a mai napig él.
Mikor esküvőjük után nem sokkal
ifjabb Fodor Béla
bemutatta évfolyamtársainak
ifjabb Fodor Bélánét
(alig fél éve ismerték egymást),
egy szeplő a földre hullott,
és nagyanyám véletlenül
a szüzességben elnyert nevét mondta.
Huszonkét éves. Mindketten
huszonkét évesek.
Volt is nagy nevetés (mielőtt
lett volna a sírás).
Ki az a Juhász Éva?

Lajtos Nóra

Beethoven: F-dúr Tavaszi szonáta

hegedűre és zongorára

Pitypangosodik lassan az elmém:
repülőszőrös magok szórják szét
bennem az értelmét az emberi lét-
nek. Egy tavaszi szonáta hegedű-
szólama éneklően, lágyan ível fel-
felé, majd a zongorakíséret gyors,
karakteres, sárguló réten lépdél.
Május reggeli Allegrettóban fürdik
a táj, vibráló napsütés, melyet csak
fürge dallamfutamokban lehet el-
kapni. Ekkor még azt gondolom,
minden lehetséges, még az is, ami
nem: felülírja a tavaszi ébredés az
ereimben való lüktetését a vérnek,
hogy aztán egy andalító Adagio molto
espressivo tételben minden kisimul-
jon: homlokomon, gyűrt arcomon
a selyembe font ráncok, és lecsende-
sítsék, ami addig hangosan, illatosan
kattogott bennem. A rövid Scherzóban
pajkos gyermeki éneket álmodom
vissza, melyben kergetőzik az élet
és a halál...végül a húrok kedves
játéka vegyül előbb a zongorába,
hogy azt felülénekelje a vonó tánca,
majd visszatérjen a fődallam, *piccicato*-
ban, s szépen elnyúljon a déli verőfény-
ben a Rondó, ívelő-szárnyaló elmejáté-
kom virtuóz violin-gondolatiságban.

[Apám a fészkerben...]

Apám a fészkerben rendet próbál rakni.
Nagyapám jön odaátról. Leül egy farönkre.
Fiam, azt a baltát meg kell a nyelénél erősítened.
Apuka, azt a baltát én már megerősítettem.
Fiam, a körfűrészszel vigyázz nagyon.
Apuka, az már egy ócskavas, csak lom.
Fiam, a szecskavágóm is idekerült végül?
Apuka, az eresz majdnem ráesett, ezért hoztam be.
Fiam, a lószerszámok merre vannak?
Apuka, az istállóban hagytuk, a falra akasztva.
Fiam, a patkókat én magammal vinném.
Apuka, a patkókat megette a rozsdá.
Fiam, akkor én most megyek.
Apuka, várjon, valamit itt hagyott, amit a múltkor keresett.
Indigókék kötényébe fogta a csillagszemű patkószögeket,
s útközben kiverte velük az éjfelete eget.

Ősi Anna

De azért megteszed

Áll a zöld folyóban, derekát körbeöleli a sodrás. Megmeríti a kezét és a fiúkat fröcsköli. A lehajló füzek alatt árnyékos a part, felesége onnan figyel, valaha formás és ruganyos, mostanra elernyedtt combja alatt kopott törülköző. A szeme körüli ráncokba pépesen ül be a naptej.

Mikor kilép a folyóból, széles hátán végigfutnak a vízcseppek. Bizonytalanul, remegve indulnak, a lapockák ívén elidőzve, majd a gerinc meredekén felgyorsulva. Nedves lábfeje réteget von a homok. Hamar megszárad, a java része lepereg. De a nagylábujj körömágyából az ujjhegyével kell kikapargatnia a szemcséket.

Indulnának, a strandtáskába pakolnak, mikor felesége egy kagylóba lép. Vér buggyan szétnyíló bőréből.

Mikor először behívott, az ázott szagú pulijuk esztét vesztve ugatott és ugrált rám. Sáros körmei csíkokat hagytak a fekete nadrágomon. Esőpermettől, ködtől volt szürke a táj, néhány összeaszott levél remegett az ágak hegyén.

Széles, szinte egész falnyi ablakukból látni lehetett a szemközti, barna hegyet és alatta a völgyben kanyargó betonutat, amely ilyenkor, délelőtt csendes. Csak ritkán hasított egy-egy autó harsány színével a januári tompultságba. Kávészacc és a reggeli maradék szaga a házban. Azt mondta, érezzem magam otthon, és ettől még inkább feszengeni kezdtem. Megint egy kérdés, aminek nem tudok eleget tenni. A felesége festményei lógtak a falon, a polcon tengeri csigaház támasztotta az esküvői fotójukat.

A párna bolyhaiba egy hosszú, sötét hajsza akadt, nem az enyém, az rövidebb.

Tavasszal bodzatenyerektől fehérlett a vetések szegélye. Fényfoltos volt az erdő. Dohos és sötét a kis ház, ahová vitt. A kályha alatt kiszáradt, szállás fahasábok. A matrac nedves és elsárgult volt, foltos. A foltok széle sötétebb, szinte barna.

Ahogy feküdtem, még inkább kiálltak a bordáim. Neki mindegy volt. Csókolta a hasam, mikor puha volt és párnás, és csókolta így is, hogy lesóványodtam.

Meztelenül cigarettázott, és olykor unottan rám fújta a füstöt. Megszokta már, hogy használhatja a testem. Meg egyébként is, én kértem a végén, hogy a combom belső, lágy felén nyomja el a csikket. Erre nevetett, félre is nyelt, és úgy köhögött, hogy könnyes lett a szeme. De azért megtette.

Nem, most nem lehet, a felesége szabadságon van. Kába nappalokként húzódik a nyár. A helyi büfében dolgozom. Három fritőzben sütöm egyszerre a krumplit. A fagyott hasábokat a zúgó olajba merítem, mire az sisteregni kezd, szerteszt

fröcsögve az égető cseppeket. Anyám szerint undorító egy munka ez. És a szép bőröm olyan lesz tőle, mint a májfoltos öregasszonyoké.

Ő a parkolóban marad, a kocsinak dől, karja összefonva mellkasa előtt, következetesen oldalra néz, felém se pillant. A felesége jön átvenni a rendelést. Kihajolok a bódé ablakán, és a nő szemébe mosolygok, úgy nyújtom át az ételtől bepárasodó nejlonszatyrot.

Mikor zárás után hazaérek, olajszagom van. A reggel még friss, szálló hajam sötétén lapul a tarkómra és a homlokomra. Az arcom csillog, csúszik az ujjam, ahogy végigsimítok a szemhéjamon.

Hamar felmondok, rám szakad a hátralévő hónapok magánya. A bokrokon hagyott málnaszemek barnára égnek a napon.

A hegek az alkaromon és a combomon lassan szívnódnak fel, több hét, mire a vágások elvesztik domborúságukat, és fényes csíkokként belesimulnak a bőrbe. Anyám és apám elkapják a tekintetüket, inkább nézik a szilvát, a barackot, *csak el ne verje a jég*. A kutya a pad alatt, az árnyékban liheg.

Törökülésben ülök, viszket a combom hátulja, ahogy a fűszálak belenyomódnak. Térdhajlatomban izzadság. Talán a nap, talán a saját forróságom szárítja ki a számat. Lehúzom az elhalt réteget, a bőr tövébe vér gyűlik fel.

Ti a Dunához mentek délután, legalábbis így képzelem, hogy állsz a zöld folyóban és a derekad körbeöleli a sodrás.

A szülei azt mondogatják, hogy a gimis évek a legszebbek. Nem hisz nekik. Ül az étkezőasztalnál, fülében fülhallgató. Nem nagyon figyel rájuk, csak mondatfoszlányokat hall. A szülei tudják ezt, de nem érdekli őket, attól még mondják. Hogy nekik mennyi életre szóló barátjuk lett ott. Egymást is ott ismerték meg. Milyen szép évek voltak. Már tudja ezeket a mondatokat fejből. Unalmasak.

Az anyja vett neki egy fekete válltáskát. Szereti a feketét, de színesen öltözködik, mert a fekete azért mégiscsak a gyászra emlékezteti. Ebben a formás táskában hordja a tesiccuccát. Legszívesebben csak hétvégezte vinné haza, de muszáj mindennap, különben állott szaguk lesz a ruháknak.

Nem lenne olyan nagy baj a gimivel, a reáltárgyak rosszul mennek neki, de valahogy mindegyikből átmegy egy hármassal. Az igazán unalmas órákon dal-szövegeket írogat fel a csuklójára, mert rajzolni nem tud. Az ügyesebb kezű osztálytársai tetoválásoknak is beillő tollrajzokat alkotnak ilyenkor egymás bőrére. Nem szokott velük beszélni, de jó ez így mindenkinek, nem sokat foglalkoznak vele a többiek.

De a tesit gyűlöli, mert át kell öltözni. És mert az öltözőben mindenki figyel mindenkit, nem lehet láthatatlanná válni. A fal mellé tolva keskeny padok, kényelmetlenek. Néhányan a földön öltöznek, de vannak, akik a zuhanyzók mellé vonulnak. Nem lenne a helyükben, a zuhanyzókhoz a másik öltözőből is be lehet lépni, azt végképp nem akarná, hogy teljesen idegen lányok bámulják meg.

Összekuporodik a padon, átkarolja a térdét. Be akarja fogni a fülét, de nem meri. Egymás szavába vágva kiabálnak, egyszerre több témáról folyik a beszélgetés. Egyik osztálytársuknak végre megjött, ideje volt már, tizenhat évesek, évek óta menstruálnak, nehogy már valaki kimaradjon. Nem érdekli őket, hogy az a lány is ott ül a körükben, akit épp kibeszélnek. Egyik kilencedikes ismerősük már három hónap után lefeküdt a pasijával, pedig még szűz volt, szerintük elkapkodták. Ezeket csak itt lehet megbeszélni, ebben a koszos padlós szentélyben.

Örül, hogy most nem figyel rá senki. Hogy nem néznek laposan a hegeire, a vakbélgyulladás után maradt fehér, fognyomokra hasonlító vágásokra a hasán. Lassan öltözik, szégyelli, hogy szőrös.

De azért figyel ő is, a szeme sarkából nézi, hogy melyik lányokon van csipkés melltartó, irigykedik, neki csak egyszínű, párnázatlan topokat vett az anyja. Állítólag a nagy mellű lányok vonzzák a fiúkat, néha irigykedik rájuk, de amikor összevonva tesíznak a fiúkkal – és gyakran van ilyen –, akkor őt legalább nem bámulja meg a tanáruk.

Hiába gyűlöli ezeket a percek az öltözőben, különösen télen, amikor remegni szokott a lába, annyira fázik, azért néha azt kívánja, ragadjanak be ide. Ne kelljen kimenni a terembe, ne kelljen ezredszerre is röpizni, kosarazni, kislabdát hajítani, nézni, hogy az ő kislabdája ér földet először, mint valami elhibázott, nagyon lapos pályára állt hullócsillag.

Azt kívánja, bárcsak bezárná őket valaki az öltözőbe, bárcsak a helyiség nehéz szagú vákuumában maradnának még negyvenöt percig, mert akkor nem kellene mindennap megszegyenültem beállnia abba a röpicsapatba, amelyekben a legkevesebben vannak, és néznie a lányok kelletlen fintorait.

A lányok sminkelnek, izzadságálló sminkkel. Ő nem szokott soha, nem elég ügyes a keze hozzá, meg amúgy is, csúnyábbnak látja magát sminkben, mint anélkül. Nála még dezodor sincs, minek fújja be magát, ha utána úgyis megizzad, és csak kellemetlen elegyet alkotna a dezodor művirágillata a csípős izzadságszaggal.

Nem akar tesizni. A lányok nevetnek, mindannyian ugyanabban a tónusban, most éppen ott tartanak, hogy melyik távoli fiúismerősüknek volt már fitymaszakadása. Elege lesz mindenkiből aznapra, feláll, benyit a zuhanyzókhöz, a szégyenlősök felháborodva húzzák magasba a szemöldöküket. A szűk végébe megy, lehajtja a fedelét, ráül, átkarolja felhúzott térdét. Nem mozdul akkor sem, amikor mindenki kivonul tesizni. Ül a félhomályban, felirattal, lenémítva nézi a YouTube-ot, kivételesen úgy érzi, van valami szép abban, hogy ellőgtá ezt az órát, majd biztosan el fogja mesélni valamikor, a távoli jövőben a gyerekének.

Murányi Sándor Olivér

Kosdról Pócsmegyerre

Részlet egy készülő 21. századi lovagregényből

15. nap, április 28., Kosd

Hajnali kelés után Vác felé ügettünk lovainkon. Ahogy megláttam a távolban magasodó börtön épületét, eszembe jutott: Göncz Árpád ott fordította magyarrá A gyűrűk urát. Cervantes Don Quijote-históriája is „börtönben fogamzott, ahol csak kényelmetlenség tanyázik, és minden siralmas zaj otthonos.”¹ Nekem is jött már rendőrségi felszólítás, hogy – amennyiben nem fizetem ki az ötezer forintos büntetést gyorsajtásért, jelentkezzem a börtönben huszonnégy óra letöltésére. Tétovázva álltam az eladó előtt a pócsmegyeri postai hivatalban.

– Most bukom el az írói karrierem, ha kifizetem. Kifizessem vagy ne? – kérdeztem.

– Döntsön – felelte. Legyek törvénytartó ember, hogy kaphassak egyszer állami elismerést, kísértett meg a hiúság ördöge. Kifizettem. Erre ennyit mondott: – Nem az írói karrierét bukta el. A börtönből az út az Európa Parlamentbe vezet... – Ehhez már semmi kommentet nem fűztem, mert semmi közöm nem volt, nincs és nem lesz a politikához. Ezt biztosan tudom. Nem tartozom sehova, csak a réteket sebesen fésülő szélhez, amelyben lovam sörénye lobogott. E gondolatok jártak át, amint egészen közelivé vált a váci börtön épülete, amely mellett egyenesen előrelovagoltunk a korzón a Szentendrei-szigetre induló komphoz. Közel egy órát vártunk a járatra. Társaim fagyiztak, jómagam csak egy félliteres hideg szénsavas ásványvizet kértem. Az arra járó emberek lovainkat csodálgatták. Végre kinyitották a kompsorompót, és az autók után mi is felvezethettük rá az állatokat. Az út során másodszor kompoztunk. Első ízben, Csehországban többé-kevésbé megtapasztaltuk, mire kell ilyenkor figyelni. A lovak feje nem lehet közel egymáshoz, nehogy összeverekedjenek. Autóhoz érniük nem szabad. Gyalogosokhoz sem. Folyamatosan simogatnunk, nyugtatnunk kell őket, mert az állat is érzi: a vízen van, ezért instabil. Most is szerencsésen keltünk át velük a Dunán a Szentendrei-szigetre, ahol Pócsmegyer alpolgármestere pálinkával várt minket, az őslakos Borda család tagjai pedig lóháton érkeztek, hogy bekísérjenek minket a faluba. A szíves kínálást nem fogadtam el, mivel tudtam: a ló egyetlen

▼

¹ Miguel de Cervantes Saavedra, *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*. Győry Vilmos fordítását átdolgozta Szász Béla, Cervantes, *Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha*, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1955. 9.

milligramm alkoholt is megérez a gazdáján, és pillanatok alatt megpróbálja átvenni az irányítást. Bordáék szekeret is hoztak, amire Molnár Levente operaénekes ült fel huszárnótákat énekelve. Sokan lettünk lovasok, s a közeli érkezéstől a kedvünk is megnőtt. Hosszú csapatvágta vette kezdetét Tahitótfalutól Pócsmegyer felé a mezőkön át. Annyira hosszú volt, hogy már szinte megszokottá vált számomra. Pár pillanatra sikerült eggyé válnom, együtt mozognom Vándorral a szélben. Sörénye lobogását még most is magam előtt látom. Csak a faluba érve fogtuk vissza ügetésre a lovakat. Pócsmegyert már odaköltözésemtől tanulmányoztam a település honlapján. Röviden írom ide történetét. Úgy gondolom, megéri, mert ritka adottságokkal rendelkező település:

Már az Árpád-korban lakott hely. A Rosd nemzetség ősi birtoka, majd a Visegrádtól a Csepel-szigetig húzódó királyi felségterület része. Pócsmegyer összetett helynevének első tagja arra utal, hogy egy „Pócs” nevű személy birtokolta, a második tag arra vonatkozik, hogy eredetileg a Megyer törzsbeli települése. A lakosság egy évezreden át magyar anyanyelvű volt és maradt.

A települést a tatárjárás pusztításai elkerülték. 1559-től a török hódoltsági területekhez tartozik, ekkor 46 adóköteles háza volt, és a hódoltság alatt sem pusztult el. A református egyházzal már 1626-tól rendelkezünk írásos dokumentumokkal. Templomukat a Duna partján építették 1788-ban, amit 1818-ban megnagyobbítottak. Tornyát is ekkor emelték.

Anyakönyveiket 1744-től vezetik. Vályi András „Magyar országnak leírása” című 1796–99-ben írott munkája szerint „Lakosai hajósok, többnyire a hajók vontatásával keresik élelmeket. Ide tartozik a leányfalusi puszt, itt vannak szőlőhegyeik...” 1848-ig a gróf Eszterházy család volt a földesura, utána gróf Breuen Ágoston örökölte, aki 1860 táján itteni birtokát több vállalkozónak adta el. 1838-ban árvíz pusztította a községet, de az itt lakók újra felépítették a falut. Egy 1848-ból fennmaradt feljegyzés szerint pócsmegyeri pék sütötte Kossuth Lajos asztalára a mindennapi kenyeret. A község a XX. századra éri el kiteljesedését, és „fénykora” az 1930-as évek tehetősége, amikor közigazgatási székhely volt, s a polgárosodás is jelentős fejlődésnek indult. Bizonyára kevesen tudják, hogy Leányfalu is Pócsmegyerhez, mint anyaközséghez tartozott 1949-ig. Pócsmegyer műemlékei: az 1788-ban épült barokk református templom és a Dunára néző Eszterházy–Bercelly-kúria (ma Eper csárda). Közkedvelt pihenő- és kirándulóhely a Pázsit Tófürdő, ahol strandolási és horgászási lehetőség is van. Kiemelkedő rendezvénye a községnek az augusztus 20-i Szent István-napi ünnep. Leányfalu a magyar irodalmi térképre is felkerült. Mindenekelőtt Móricz Zsigmond révén.

Akárcsak az egész országnak, e megyének is fő folyója a Duna. E területre azon a vidéken lép be, amely Nógrád és Esztergom megyével határos. Hatalmas medrében folyik Visegrád alá egy ágba; itt a hegyek összeszorítják. Innen kivergődve Bogdánynál kétfelé tagolódik a víz, és szigetet képez, amely három mérföld hosszú és kb. negyed mérföld szélességű. Istvánffy szerint e sziget nevét Szent András kápolnájáról kapta, máskülönben

a honi törvényekben Ros szigetének nevezik, és azokhoz a javakhoz számítják, amelyek Magyarország koronájához tartoznak. II. Ulászló dekrétuma szerint (1504. évi III. tc.) „a Visegrád alatti Ros-nak nevezett sziget”. Azt hiszem, hogy azokról az oroszokról nevezték így, akiket Kálmán telepített ide.

A Duna aztán először a jobb oldali ágával Bogdány falut érinti, azután Tahy-, Szentpéter-, Várad-, Szempcz-pusztákat, majd Szentendre városát, és végül Kissingpusztát. Ezek mind a folyó partján épültek föl. Átellenben a bal oldalon először Vác terül el, azután Dunakeszi, távolabb Szemes-pusztá, végül a Toth falu birtokosai által létesített vendégfogadó.

A sziget jobb szélét először Kisoroszi, majd Tahy-pusztával szemben Tóthfalu, azután Megyer, majd kissé beljebb: Monostor. Ez alatt a falu alatt egy mérföldnyire, a toothi vendégfogadó és Kissing közt vége a szigetnek.

Cellarius úgy véli, hogy ezen a vidéken terült el Salva, Antoniusnak a szálláshelye. Szavai így hangzanak: „Ptolemaeus elsősorban az alsó-pannoniai Salva városát mutatja, amely Salva az Antonius tartózkodási helye volt az Acucumi úton, attól 42 000 lépés távolságra.” Tehát így kell olvasni, mint ahogy Ptolemaeusnál van, s nem úgy, mint ahogy a kiadásban írták: Salva, amint Reinesius Tamás is javasolta (Inscript. p. 33.). A körül a sziget körül került, amely Buda fölött van, amely mellett Vác települt, és Szentendréről nevezték el. S pedig nemcsak egyszerűen szálláshelyként szolgált, hanem ebbe telepítették a lovas őrséget, illetve a mór lovasokat és a felderítő lovasok táborát is, amint ez világosan kiderül a bíróadalom ismertetéséből. Ezeket adja elő az az ember (Geographiae Antiquae, Lib. II. Cap. VIII. p. 559.), aki a régi földrajzban a legjáratosabb az ítéletére azoknak, akik e dologhoz értenek, hogy vagy cáfolják meg, vagy hagyják jóvá.

Itt jöttek össze Rudolf uralkodása idején a keresztények a törökökkel 1599-ben béketárgyalásra, amint erről Istvánffy tudósít. Alig halad innen negyed mérföldnyit a folyó, amikor szeszélyesen ismét válik szét a meder, és egyéb szigeteket alkot. Mindenesetre Óbuda városától egészen Újbuda városáig többet is meg lehet számlálni. Több kisebb között két terjedelmesebb akad. A felső, amely Sicambriával szemben kezdődik, és Óbudánál ér véget. Ezt ismét más szigetek állják körül. Azok, amelyek Óbudához legközelebb esnek, a római kultúra maradványait rejtik. Többek között egy nyílás tűnik szembe, víztárolóhoz hasonló. Romjai azt bizonyítják, hogy változatosan volt kiképezve és díszítve mozaikkal. Azt a helyet, ahol ez látható, cserjék és a tövises bokrok sűrű erdeje annyira belep, hogy csak keservesen közelíthető meg. De amint ezt a legkisebb szigetet kert és különféle romok díszítik, úgy azt a nagyobb, amely ezen túl terül el, szántóföldek, vetések, legelők és rétek tarkítják. Itt található a Zichyék majorja is. Ugyanis mindkét sziget ennek a grófi családnak a fennhatósága alá tartozik. Ezután ugyanabban a folyómederben egy harmadik sziget tűnik szembe, az előbbinél nagyobb medret hagy közben. Ez a pesti parthoz közelebb esik, teljesen a Rákos torkolatával szemben. Kb. 200 lépés hosszú és 60 széles, ahol legnagyobb a kiterjedése. A partot alacsony fűzfák és itt-ott vadszőlő borítja. Annyira alacsony fekvésű, hogy a folyónak még mérsékelt áradása is előnti, s csak

a vízből kiemelkedő cserjék révén lehet észrevenni. A Zichy-szigetekkel szemben fekvő rész síma, és homokkal van borítva.

Itt meleg forrás buzog fel több ágból; fehérből majdnem kék színűvé változik, s annyira forró, hogy meztelen lábbal nem lehet elviselni. Az a híre, hogy ehelyt valamikor meleg fürdők voltak. Ennek hitelét növelik a tó és a fürdőmedencék világos nyomai. De honnan ez a forró vize ennek az igen hideg vizű folyónak e jelentéktelen szigetén? A budai fürdőtől ugyanis több mint 2000 lépésnyire esik, és azoktól egy egész folyómeder választja el. Akadnak, akik azt mondják, hogy a Nyulak szigetének része. Az ugyanis alig 300 lépésnyire a Duna széles ágában délre ér véget, s a Császárnak nevezett budai termálfürdőekkel szemben található. Találhatunk köztük még egy kisebb szigetet, amely a városhoz tartozik.

Attól a vadaskerttől kapta a nevét, amelyet a régi királyok nyulak nevelésére telepítettek ide. Később előkelőbb néven vált ismertté, minthogy Margit, IV. Béla leánya itteni életével és halálával szerzett hírt. E szigetről mondja Istvánffy: „Nevezik Nyulak-szigetének is és Margit-szigetének is IV. Béla király lányáról.”

Folyamtánc című kötetem rövid részlete jut eszembe:

„Nem elégedek meg Hérakleitosz mondásával, hogy nem léphetek kétszer ugyanabba a folyóba. Mindennap a másságot lesem, legyen az a partról vízbe hajló fűzeken, a felhők alakján, a stég mellett élelmet kereső vadkacsákon, vagy az utazó emberek arcán. Ez a másság teszi rendkívülivé számomra magát a folyamot, amely látta bejönni Pócsmegyerre az ezerötszázötvenes években a törököket, átcsónakázott rajta a falu földesurának számító Esterházy család – birtokukon Franz Schubert is megfordult,² aztán a település pékje, aki egy ezernyolcszáznegyvennyolcból fennmaradt feljegyzés szerint Kossuth Lajos asztalára süttötte a mindennapi kenyeret.”

Lovaink patái csattogtak a falu főutcájában, ahol már lépésre fogtuk az állatokat. A település apraja-nagyja a Pázsit-tónál várta a béke lovasait. Leszállás után először a polgármester ölelt át: – Köszönjük, hogy hazajöttél. Nemsokára feleségem jelent meg két kisfiammal. Hosszan öleltük négyen szóltanul és némán egymást a Szentendrei-szigeten.

▼

2 „... Auch hoffe ich nach Pest zu kommen, indem wir in Boszmedjer Weinlese halten, welches nicht weit davon entfernt ist...”
„... Azt remélem, hogy Pestre is eljutok, miután Pócsmegyeren szüretelünk, ami nincs messze onnan...”

Ezeket a sorokat Franz Schubert írta bátyjának Zselizről 1818. augusztus 24-én, ahol gróf Esterházy János szolgálatában a grófkisasszonyokat tanította énekre, zenére. Levele alapján feltételezhető, hogy a nagy zeneszerző a szüreti időben megfordult Pócsmegyeren, az Esterházy család birtokán. V.ö. BRANDT, H., *Meister der deutschen Musik in ihren Briefen*, München, 2012, 196.

A közelmúltban jelentette meg a HUNGART Egyesület kortárs képzőművészeket bemutató sorozatában a Szotyory László munkásságát áttekintő könyvét. Wehner Tibor mutatja be ezt a számára is fontos, a magyar táblaképfestészet misztikus sugallatú tradícióit tovább életető, napról napra gazdagodó életművet, s az áttekintő-értelmező felvezető tanulmányt hetvennégy színes nyomású festmény követi. A műből, ahogyan a népszerűsítő albumoktól elvárt, megismerhető az egyéni és a csoportos kiállítások listája, s az a bibliográfia, amely címszószerűen tartalmazza a másfél száz körüli tételből álló szakirodalmat, azt, amelyik dokumentálta, miként fogadta ezt a figurális festészetet a hazai festészeti és kulturális szcena, s amelyben feltárul, miként is látják és értelmezik a posztmodern idézetekben, átköltésekben, motívumáradásokban bővelkedő életművet, amelynek leghangsúlyosabb jellemzőjének a nézők érzelmére hatni tudó sugallatosságot találják.

Szotyoryt, aki gyerekkorában települt át szüleivel Kolozsvárról, Erdélyből Magyarországra, éppenséggel Veszprémbe, a magam számára, mint festőművész, a kilencvenes években fedeztem fel, mégpedig a fényképészet iránti figyelme és a római parkképei jóvoltából.

A nyolcvanas és kilencvenes években itthon rendkívül felértékelődött a fotográfia szerepe. A fénykép immár nem a megszokott embereket, helyzeteket, dolgokat kezdte ábrázolni, s a jelentése sem a megszokott volt. Szotyory indulásakor készített munkái – pl. *A város felett*, a *Metró*, az *Üzletemberek*, a *Melankólia*, a *Reggeli a szabadban* – látásmódja rokonibb korosztálya fotográfusainak műveivel (köztük Jokesz Antaléval), mint a pályatársakéval. Talán mert nyíltabban használta a fényképészek pillanatrögzítő látásmódját.

A mediterráneum civilizált tájainak láttatta a városi és egyben természeti tereket, amelyek nem pusztán antropomorfak, de híven megtestesítik az egyes korszakok emberének jellegadó mentalitását is. Rómáról – a térképzésről, a monumentumokról, a hatásvadász elrendezettségéről – olyan állításai voltak, amelyeket éppen csak felfedeztek a kulturális antropológusok és a városszociológusok. Szotyory meglátta az *urbs*ban, hogy nem a természetből nyert élő nyersanyag vagy a múlt épített öröksége biztosítja a település szépségét, hanem mindenkor lakóinak bennfentes térhasználata. Róma ugyanis olyannak látszik, amilyen a benne létezők együttese. Egyidejűleg bukolikus, romantikus, időtlen és mondén módon pillanatnyi, egzotikus és titkokat rejtő, stílusosan bátor és rendkívül avított, az időt és a teret és a filozófiát/teológiát/tudományt/köznapiságot

lovagiasan megjelenítő, a távol álló motívumokat poétikusan elegyítő – s ezt a posztmodern, múltból és jelenből és jövőből összerakott kollázst Szotyory érzékelte és festményeivel jellemezni is tudta. Mindez a mitologikus – az érzékelés szintjén pedig a szinesztéziára alapozódó – világlátás sajátossága is. Ami Róma jellemzőjeként felsorolható volt a kilencvenes években, az, hiszen ábrázolni volt képes, Szotyory jellemzőjének is tűnt. S ugyanez derült ki akkor, amikor felfedezte a tájképekben, a városképekben, a természetképekben a tradícióktól eltérő módú ábrázolást, az Amerika-atmoszférát s a szereplők – emberek, élőlények, építmények – panoptikumba helyeződését.

Szotyory festményei allúziók mentén is nézhetőek. A kortárs vizuális művészetek valamennyijét fel lehetne sorolni, amelyek közül mindenkor az a képelőzmény lesz kiválasztva, amely ambivalenssé tehető, s az egy időben való többirányúságban a rejtély, az áhítat, a rajongás és a szorongásnak való odaadottság. Szotyory számára azok a képi konzekvenciákkal rendelkező szituációk a vonzóak, amelyek egzotikusságuk miatt artisztikusak, és egyediségük és szépségük miatt esendők és titokkal telítettek.

S az allúzió hangsúlyozásának tekinthető, amikor a farostlemezre vagy a vászonra festett képeit újraalkotja – más technikával teszi ismét egypéldányos alkotássá, vagy éppenséggel sokszorosító technika segítségével sokpéldányossá. Az ismétlődés, akár a képmotívumok kompozíción belüli ritmust adó duplázása, sokszorozása, akár a figurális és szerkesztési rokonítások, amint a médiumváltások, illetve a pálya egymásra rímelő szakaszainak hangsúlyozottsága a hivatkozásra adnak alkalmat – amikor a szerző nem másra, hanem saját magára utal.

Ha bármelyik Szotyory László-festmény meditatív szemlélésébe merül a néző, és ugyanúgy felöltik benne, hogy a festészeti örökség egyik erőteljes vonulatához tartozó alkotásokat, az énszerepeket képviselő önarcképeket lát – olyan beszédes (néző által adott) címekkel, mint *Önarckép, A város felett, Amerika után, a festő arcával; Via sacra, mint portré; Indián lányok álarchan, festőművésszel a háttérben; A magányos farkas egész alakos portréja* –, mint az, hogy rokon sóvárgást fedez fel a Csontváry Kosztka Tivadar-, Gulácsy Lajos-, Farkas István s olykor El Kazovszkij-életművekkel, akkor érdemes egy időre felfüggeszteni a hagyományból adódott lehetőségek kibontását. Nyilvánvaló, s olykor-olykor kötelesség is az összevetés, de amint az az analógia sajátossága, hogy a megvilágítással egyidejűleg homályt is borít a vizsgálat tárgyára, ugyanúgy ködössé teszi a tekintetet, ha a párhuzam eltúlzott vagy alábecsült. Az önarckép nemcsak az, amit saját maga arcmásolataként készít a művész, hogy egyszerre képviselje a személyisége pillanatát és egyetlen perc révén a hosszas élettörténetét, hanem az arcot magába foglaló – szűk

vagy tág – közeg is, legyen az éppen egy szoba (Van Gogh), a Colosseum (Maarten van Heemskerck), egy kert vagy a táj. A sóvárgás sem pusztán tárgymeგრagadási eljárás, stílári praktika, művészettörténeti kontextusba helyezés, szellemi rokon-ságot felvillantó lehetőség, hanem unikális antropológiai jellemzője az embernek, amely a jelenvalóság kereteit térben és időben kitágítja, az isteni omnipotencia felkínálója.

Ilyesmi okokkal magyarázom, hogy Szotyory László két festménye, amelyeket tőle kaptam, miként lettek a murteri lakhelyemen elhelyezve, miként alakítják az életteremet. Valamikor a kilencvenes években ajándékozott meg velük, a *Dél* című közös kötetünk megjelenése idején, egyik a cím nélküli, farostra festett, olyan negyvencentis oldalméretű, négyszögű női portré, abból a sorozatból, amely a szépségüknek kiszolgáltatott, élveteg arcú, érzékiségtől elolvadt nőskéket ábrázolja. Ugyan e kép sérült jelentésű, hiszen egymagában függ a sarokba tolt íróasztalom felett, bal oldalon, társai mások tulajdonában vannak, a szérialettől végképpen meg lett fosztva, s az értelme az erotika és az intimitás irányából nyílik meg inkább, s nem a szexualitás és a sorsba vetettség felől. Másképpen mondvá, az individuum oldal jellemzői a hangsúlyosak, s nem a közösségi értelemhez elvezetőek. A másik alkotás, amelyet az ajándékozó a rózsakutatónak készített – amúgy hasonló méretű és anyagú festmény –, a bimbóikrek között, virágzása teljében álló incarnata-színű rózsa portréja.

A képek szobatársai Bognár Zoltán Párizsban készült *Lőfej kék háttérrel* (olaj, farost, 17 cm x 39 cm, év nélkül) festménye és a naiv festő asszony, Veres Lidi néni *Leopárdok* (pasztell, papír, 24 cm x 32 cm, 2005 körül) rajza. S egy Jokesz Antal által készített portré. Bognár Zoltán grafikusművész a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban tanította Szotyoryt rajzra. A Párizsból Veszprémbe visszavetett posztimpresszionista figuratív festőből metszetkészítővé vált mester apró, de a lófigurát monumentálissá váltó képe mellett egy újság leopárdmamát és a hozzábúvó kölykét ábrázoló állatfotója nyomán készült pasztellrajz függ, vékony fakeretben. Veres Lidi néni, a vidékről Budapestre aggregált felkerült parasztaszony romantikus mintákat rajzolt újjá, intenzív helyszínei, figurái leginkább a korszak újkonceptualista törekvéseivel rokoníthatók. A Jokesz-fotográfia szabályos félalakos portré: szokatlan, s talán egyedi, éppen ezért kuriózumnak számít a fényképész életművében – egy író ábrázol. A birtokomban lévő Szotyory-művek általuk megjelenítik azt a stílári és művészettörténeti sávot, amelyben festőnk művészete indokolhatóan elhelyezett. A pop-arttól és hiperrealizmustól átszínezett, álomszerűvé átköltött posztimpresszionalista jelenetek és a filmekről, fényképekről ismerős, gondosan megszerkesztett képeket újraalkotó, a használt látványokat felemelő, figuralitásban kiteljesedő ábrázolatok művészenek a két alkotása így tehát nem sérül a mellettük lévő művektől.

Szotyoryra, minden eddigi elemzője véleményével ellentétben, nem az egymásra felelő művészeti korszakok, hanem az egymásba átömlő mintázatok a jellemzőek. Olykor vissza-visszatér egyik-másik mintázatának néhány eleme, hogy aztán módosulva kiteljesedjen, de ezt többnyire nem tematizálta a mintegy százötven róla írt ismertető, elemzés vagy kritika. Talán azért, mert nem a szimplex jegyei, inkább a duplexek, triplexek, sőt leginkább a multiplex képelemek, illetve azok összegzete mutat rá egyik festői sajátosságára.

Amikor, mint a rózsaképénél a bimbós hajtásokat, megkettőz látványelemeket, és ezáltal motívumhangsúlyt tesz ki, megjelöli a szenzibilis látványdarabokat, rámutat az érzést kifejtő centrumokra, hangsúlyozva mindezekkel azt, hogy nem trópusokat, nem a jelképesedés változatait vázolta fel, hanem minden jelentéstöbblet nélkül magukat a dolgokat, mint teszi ezt nyilvánvalóan a *Menekülés* majd' azonos két futó férfiújánál, az *Indiánlányok* valamennyi változatának két indiánjánál, az *Út a dzsungelben* két pálmapárosa esetében, az *Alkonyati repülők* két behemót gépmadaránál. A sokszorozódás fokozatai rendületlenül visszatérnek, s erre sokféle mítosz sokféle számmisztikája éppúgy ad lehetőséget, mint a park és táj átmeneti formáinak jellegadó fái, vagy a házcsoportok, összeverődött emberek, egymás mellé sorolódott arcok. Szimmetriatengelyek húzódnak és képszerkezetek tűnnek elő? Képi ritmusok keltődnek? Különös, ismétléssel sejtelmessé tett helyzetek körvonalazódnak? Méltóságos monumentumok hangsúlyozódnak? A szépség duplikálódik? Mindez igaz, mégis, mindegyik a képi fokozás eszköze, s a művek érzelmi feltöltésének, a figyelemmel telítődésnek a szotyorys eljárása.

A kettőzés, illetve többszörözés más esetben is szembetűnő.

Szotyory kezdeti festményeinél szembetűnőbben, de utóbbi munkáinál sem elkendőzhetően figyelhető meg festői eljárása: műveit képek, filmjelenetek, fényképek nyomán készíti. Ennek akkor is következménye van, ha pusztán a médiumot váltó látvány konstruálása metamorfózisára figyelünk, de akkor is, ha ritka kiegyensúlyozott, hátborzongatóan pontos kompozícióit tanulmányozzuk. A festészeti hagyomány kompozíciós szerkezeteit nyíltan problematizálja, annak dramaturgiai szerepét a piktúránál merészebben átalakító fotográfia eredményére támaszkodva használja, azt kimondottan vállalja s olykor képileg is azonosíthatóvá teszi. A *Képzletbeli önarckép* vagy a *Melankólia*, a *Fény a kastély parkjában* tulajdonképpen filmjelenet, s jóformán valamennyi portréja, házképe, amerikaiutazás-festménye, kertábrázolása, tájképe, vízesés- és repülőgépfestménye fotográfia. A művészettörténet szemérmesen nem vagy alig beszél arról, hogy a táblaképeket készítő mesterművészek többsége camera obscura segítségével, majd pedig fényképkészítők segédlettel alkotta a munkáit, legfeljebb arra tesz utalást, hogy optikai módszerekre támaszkodva vált lehetővé, hogy egyik-másik alkotó ilyen vagy olyan jelenségábrázolásra képesnek mutatkozott. Szotyory nemhogy félreérthetetlenül vállalja ezt, hanem a médiumváltással lehetővé vált

képkészítői algoritmus megváltozásával kínálkozó eljárásváltozást is hasznosítja. Képei emiatt kétszer is megalkotottak. Egyszer, amikor tökéletes vázlatként felbukkannak, mint mestermű filmkockák, magazinillusztrációk, fotográfiák vagy még inkább a művész exponálta felvételek, majd pedig amikor átkerülnek farostlemezre vagy vászonra.

Művei könnyen tematizálhatóak: kert- és tájképek, városképek, életképek, portrék (s ezek közé tartozók az autó- és repülőgépfestmények és az állatképek). Mindegyik jelen van valamiképpen az indulástól kezdve, csak vagy kidolgozott részletként vagy elmosódó háttér darabjaként. S hol az egyik, hol a másik kerül előtérbe, s olykor elképesztő gazdagon, mint a formális kerteteket ábrázolók, az amerikai civilizáció gépi világát rögzítők, illetve a civilizációs vagy a természeti tájakat bemutatók.

Töprengésre adhat okot Szotyory László több pikturális sajátossága: hogyan kerül el a motívumai jelképiesedését? Elegendő-e ehhez az, hogy a felületeit puhává, kontúrjait oldottá, színeit baljóslatúvá teszi? A titokzatosság miként lehet egyszerre pontos és pontatlan? Az ilyesféle érzéseket az váltja-e ki, hogy a valóságelemeket nem a hagyományos szerepük szerint rendezi el, és mindenféle furfanggal megvilágosítja az alkotásokban betöltött funkciójukra? A szépségbe vetettség elegendő-e ahhoz, hogy megszűnjék a valóságelem egyezményes értelme és a helyére álljon a metaforanélküliség? A metaforátlanodás a figurális ábrázolás következménye vagy a festő mentalitásáé? Bízást van idő e kérdésekre adott válaszok felismerésére.

Via Sacra

Szökőkút a ciprusok között

A zuhatag

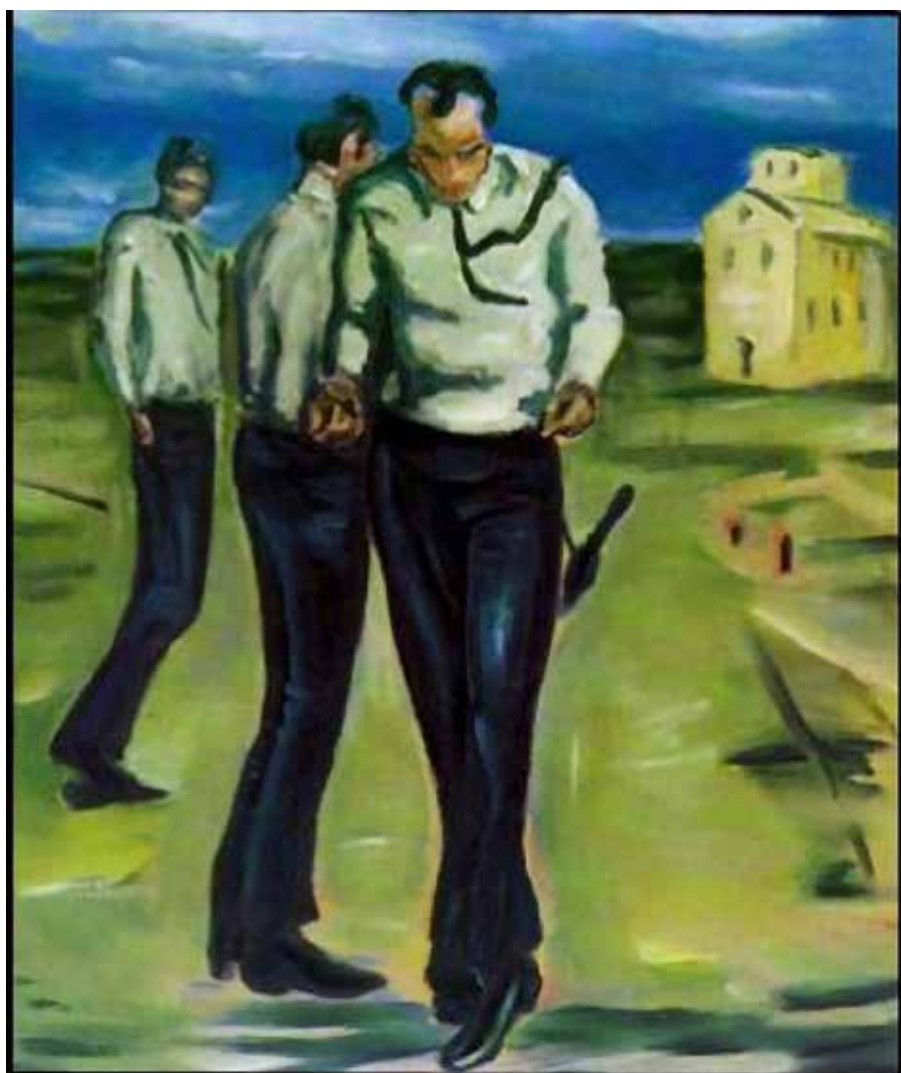
Emelkedő repülő

Alkonyati repülők

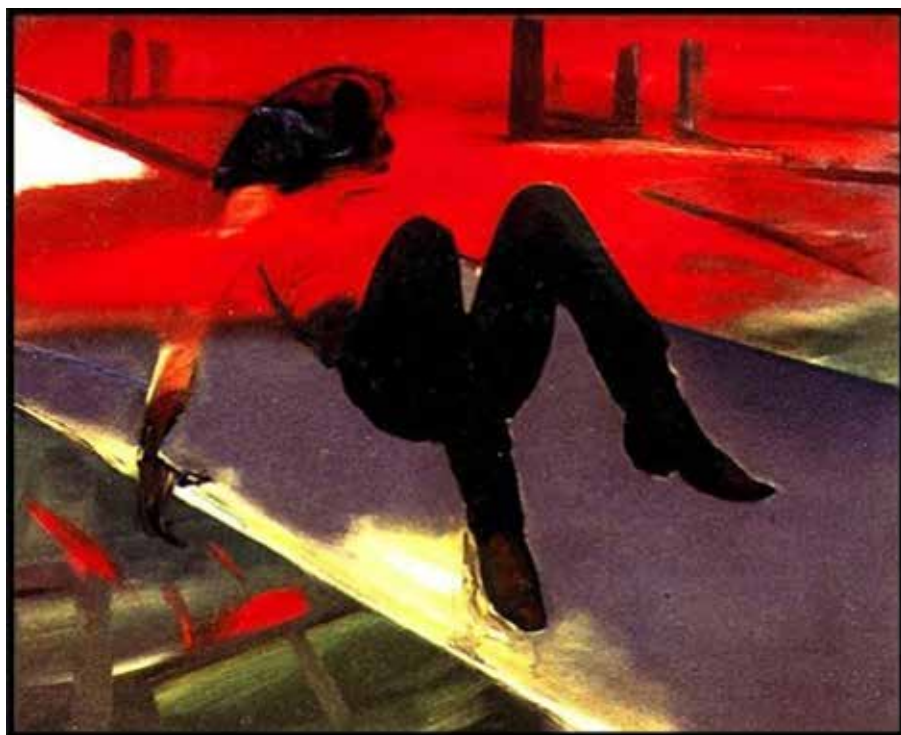
Felhőkarcolók

Melankólia

Az angyalok

A város felett

Üzletemberek

Cim nélkül II, 1995

Készülődés az ünnepre

Ikarosz

A magasvasút

Róma

Nevada

Út a dzsungelbe

Oroszlánfej profilból

A magányos farkas

A tenisz

Allomás

Sümegei György

Kós Károly és Bánffy Miklós világa

Két kiállításról

Kós Károly is bizonyosan örült volna a legutóbbi két kiállításának. Az első: *Bánffy Miklós és Kós Károly világa*.¹ Kettőjük egymást segítő, művelődés- (továbbá irodalmi-, színházi-, könyvkiadási-, építészeti-) történeti jelentőségű munkássága példa, ösztönzőerő, motivációkat is erősítő lehet. Bánffy az 1916-os királykoronázásnál foglalkoztatta Kóst, és se szeri, se száma közös munkálkodásuknak, csak vázlatosan említve: a marosvécsi találkozón, az Erdélyi Helikon, az Erdélyi Szépművés Céh létrehozásában-működtetésében vállalt szerepük; s akkor még Kósnak a bonchidai kastélyban végzett tervezői munkájáról nem is ejtettünk szót. Mindezek együttes vizuális bemutatására nagyszerű apropót szolgáltatott mindkettőjük évfordulója: Bánffyé 150., Kósé 140. A fontos ikertárlatot² segítő, támogató kitűnő tanulmánykötet is született: *Kós–Bánffy Bánffy–Kós Emlékkönyv*.³ Ebben a koronázást gazdag képanyag s történeti tanulmány mutatja be, a kettőjük személyes emlékeivel gazdagítva. Rendhagyó színpadi együttműködésüket, valamint a Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények históriáját tanulmányok, tervek, rajzok, dokumentumfotók arányos részletezettségben mutatják be. A kötet mind a Bánffy-, mind a Kós-irodalomnak fontos nyeresége.

A másik kiállítás Kós Károly építészeti, tervezői munkásságába vezetett be: *Kós 140 / Kós Károly műhelye*.⁴ A műhelybemutató kitalálója és megvalósítója Anthony Gall, aki Ausztráliából települt Magyarországra, építész, az állatkerti épületek rekonstrukciójánál dolgozott, s elkötelezett Kós-kutató. Ő Kós építészeti munkásságát kutatja immár évtizedek óta. Ugyancsak *Kós Károly műhelye* címen írt alapvető, az építészeti életművet a legnagyobb részletezettségében föltáró monográfiát.⁵ A műcsarnoki tárlat a bemutatott épületek és a tervezői életút megjelenítése tekintetében egyaránt hiteles, megbízhatóan pontos (egy-két helyen pontosítandó) összképet tárt elénk – korszerű kiállítási (installáció) eszközök igénybevételével, s ahol lehetőség volt rá, ott eredeti műalkotások bemutatásával. Próbálta kronologikus vonalra fölfűzni az életművet, ám ez helyenként megtört.

Az építészeti életmű mellett Kós oeuvre-jében a rajzoló, az író, a szerkesztő (s még a politikusról, a közéleti emberről nem is szóltunk) ugyancsak fontos, tevékenységi területei át- meg átszövik egymást, gyakran szét sem választhatók. A tárlat

▼

¹ Vigadó Galéria, 2023. december.

² Kurátor Szabó Zsuzsa színháztörténész, társkurátor Kós Katalin, a kolozsvári Györkös Emlékház vezetője.

³ Szerkesztette Szabó Zsuzsa. TINTA Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2023.

⁴ Műcsarnok, 2024. 05. 24.–09.15.

⁵ Anthony Gall: *Kós Károly műhelye. – The Workshop of Károly Kós*. Tanulmány és adattár. Bp., 2002.

is az első tervekkel és tanulmányokkal indított, ám a legkorábbi, Erdély-szerte föl-vett népi építészeti tanulmányrajzaiból nem láthattunk egyet sem, csak a Malonyai Dezső vezette motívumgyűjtésből Nagy Sándor, Körösfői Kriesch Aladár, Kozma Lajos és Edvi Illés Aladár munkáit. A népi építészeti gyűjtésben evidenciaerejű a Malonyai-féle, ám azt is tudnunk kell, hogy Lechner Ödön ezen eredeti ötletére ugyan nem adtak pénzt, de a Fiatalok építészcsoporthoz többen (Jánszky Béla, Tátray Lajos, Kozma Lajos), még műegyetemi korukban gyűjtöttek Erdélyben, Kós Károly pedig 1908-ban fél éves erdélyi tanulmányútja során rajzolt. Ám önekik az akkor született épületeleleteiből egy sem volt látható a tárlaton, pedig a Malonyaiénál e munkák fontosabbak, és szervezettebben illeszkednek Kós működéséhez.

Sok, vitrinekben bemutatott publikáció (*Magyar Iparművészet*, *The Studio* stb.) sorában szerepelt Maróti Géza *Magyarország állandó műcsarnoka Velencében* terve, ám ehhez semmiféle magyarázat vagy fölírat (noha tetemes mennyiségű segít eligazodni) nem kapcsolódott. Kós 1908 márciusától augusztusig Maróti építészirodájában rajzolóként dolgozott a velencei ház kiviteli tervein, „díszítő-rajzos munkán”.⁶ Föltehetően az ő ötlete volt kopjafákat állítani a pavilon elé, s ugyan-csak javasolhatta az oldalfalak mozaikképei egyikének a Kolozsvári György-kompozíciót, hiszen a korszakban csak őt foglalkoztatta a kolozsvári szobrász-páros. Ilyen és hasonló, a Kós-életműben is rejtett összefüggésekre természetesen nem tudott kitérni az összefoglaló tárlat, de mindezeket fontos a művek mögé látnunk, képzelünk. A következő, elgondolkodtató pont a zebegényi templom kérdése. Jánszky Béla levelében írja, hogy Kós Károllyal „közös megbízást kap-tunk a tervek elkészítésére”.⁷ S későbbi írásaiban, ahogy a kiállított terveken is jól látható volt – közös művékként említi: a „magyar stílusban” dolgozó Fiatalok csoportnak az „első dokumentuma Jánszky és Kós zebegényi temploma”.⁸ Kósnak a zebegényi terveit lehetett volna kiegészíteni egy újonnan előkerült 1908-as, az előterében kopjafákkal,⁹ de a tárlatban a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ tervének színes másolata szerepelt vitrinben és nagyobb méretben ugyanez, megduplázva a falon is – indokolatlanul. Vannak, akik kizárólagosan Kós tervének tételezik a római katolikus templomot,¹⁰ pedig az architektúra építészeti formarendje nem Kós, hanem Jánszky tervei szerint épült. Ugyanígy kérdéseket vetett föl az egyik fölíraton a Kecskeméti Művésztelep említése, amelyhez Kós konstruktív tervet készített Kada Eleknek, és 1909. november közepén fölmerült, hogy Györgyi Dénessel együtt „véglegesen

▼

6 Kós Károly: *Életrajz*. Szerk.: Benkő Samu. Helikon Kiadó, Bp., 2014. 113.

7 Idézi: Sümegi György: *Egy meghíúsult együttműködés: Kós Károly és Kecskemét (1909)*. In Bács-Kiskun megye múltjából XXIV. Szerk.: dr. Gyenesei József. Kecskemét, 2010. 73–78.

8 Jánszky Béla: *A magyar formátörések története építészettünkben 1894–1914*. Bp., 1929. 45., 83.

9 Kós Károly: *Zebegényi templom*, 1908, terv, papír, tus, akvarell, 35×28 cm (Mgt., Bp.)

10 „Kós Károly műemlék templomát rendbehozták”. Szőnyi Zsuzsa: *A Triznya-kocsmá*. Bp., 2021. 160.

lemegyünk új otthonunkba”,¹¹ Kecskemétre, ám ez nem valósult meg, s a pusztai említése újabb elvarratlan szál.

Kós tervei és az épületeiről (az Állatkert, a Wekerletelep épületei, a *Varjúvár*, sepsiszentgyörgyi munkái stb.) fölvelt fényképek a működését, az egy-egy fontosabb épületének a genealógiáját is fölillantó föliratok megbízható pontossággal kalauzoltak végig az építőművész életművében, még egy-egy kuriózumot is bemutatva. Ilyen például a dr. Imre Zsigmond miskolci lakóháza 1928-as tervéhez társítható festmény: Miskolc távlati városképe. A sztambuli ösztöndíját vitrinben mutatták be kiadványok és fotók segítségével; s a dokumentumok sorában egy fénykép, amelyet Maróti Géza lánya, Bródy-Maróti Dóra ilyen címen közölt: *Maróti Géza és Kós Károly vándorárusként*, 1907 körül,¹² ám itt jogosan szerepelt a sztambuli idejéhez kötve. Ha már ezt a különös, Hekler Antal készítette fényképet közzelték, talán fontosabb s informatívabb lett volna bemutatni a konstantinápolyi intézeti tagságát (Ralbovsky Péter, Kós Károly, Kajdy János, Hekler Antal igazgató, Luttor Ferenc, Oroszlán Zoltán) 1917. május 6-i kirándulásukon, Antigoné szigetén megrögzítőt.¹³

Külön öröm, hogy kiállították az 1920-ban tervezett, leegyszerűsített formarendű, faragott, festett, csiszolt és szépen beérett diófa ülogarnitúrát, amelyet Losonczy Ilona és Vincze András nászajándékának tervezett. (Kissé disszonáns, hogy a Malonyai 357-es rajztábláján szereplő motívum szerint az 1980-as években készített varrottas van az asztalon, s nem egy korabeli erdélyi.) S persze a kiállításához fölkinált, budapesti magántulajdonban őrzött, a kolozsvári Hadtestparancsnokságnak tervezett szék is elfért volna a tárlatban, s talán fontosabb lett volna bemutatni, mint az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kar Népi Építészeti Tudományos Diákkör hallgatói által készített két faragványt.

Nagyszerűek voltak a Varjúvár körformáját idéző háromnegyed kör rotundába épített, megvilágított sztánai üvegablakok, s igen fontos, hogy verssel (a Bartalis Jánostól Tompa Lászlóig keletkezettekől Kányádi Sándoréval) és Zsögödi Nagy Imre tusrajzával, valamint Kós Andrásnak 1983-ban az édesapjáról faragott faszobor portréjával is megidézték őt. A felesége, Balázs Ida fényképe mellett a látogatók joggal hiányolhatták, hogy nem volt egyetlen fénykép sem a családjáról, a gyermekeiről: a szobrász Andrásról, az etnográfus Károlyról és a színésznő Zsófiáról. A kiállítási köszönetek sorában sem találni a rokonai, a leszármazottai említését, vagyis őket nemigen kérték a náluk őrzött művek kiállítási fölhasználására, amit ugyancsak hiányossággként regisztrálhatunk.

Az életműben való minél részletesebb elmélyülést, tájékozódást segítették a kiállított levelei, könyvei, kéziratai. De ha már itt tartunk, hiányolhatjuk a róla

▼
11 Kós és Györgyi építészek levele Kada Eleknek, 1909. november 16. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára – Magyar Nemzeti Levéltár, Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok, 1314/1920.

12 Bródy-Maróti Dóra: *Apámról, Maróti Gézáról*. Magyar Építőművészet, 1987. 4–5. sz.

13 Hekler Antal levelei feleségének, Kiss Ilonának Konstantinápolyból. Enigma, XXIX. évf. 2022/112. szám, 97–127.

szóló irodalomból tervezőtársának, Jánszky Bélának az említett, a Fiatalok építészeti munkásságát – így Kósét is – részletesen tárgyaló könyvét (lásd 8. jegyzet), vagy a leveleihez közel be lehetett volna mutatni a *Kós Károly levelezése* kötetet.¹⁴ Az helyes, hogy Benkő Samu Kós Károllyal folytatott beszélgetéseinek a könyve vitrinben ugyancsak látható volt, bizvást mögéje képzelhetjük azokat az interjúit, amelyek (Fábián Gyulától Pomogáts Béláéig számosat) máig nem lettek egybegyűjtve és újra kiadva. Az életműben a szervezőre irányítja a figyelmet a Barabás Miklós Céh létrehozásában és munkájában vállalt fontos szerepének a fölsvillantása, de a céhről szóló összefoglaló kötet helyett talán fontosabb vizuális megidézője lehetett volna a céhtagságról készült összesítő tablókép, rajta Kós Károly és Kós András fényképével.¹⁵

Kós Károly építőművészi életműve mellett az íróiból és a szervezőiből is izelítőt kaptunk a kitűnő kiállítással, ám a politikust nem tudta, s nyilván nem is akarta bemutatni a tárlat. Ebben még mellé is fogtak a Műcsarnok honlapján, ahol azt írják, hogy „1925-től a magyar kisebbség újjászervezésén fáradozott”, noha a trianoni bénultság után többekkel együtt 1921-ben megfogalmazott *Kiáltó* szó lehetett az első lépés, az újra indulás kísérlete.

A gondosan előkészített és jó vizuális színvonalon megépített kiállítás Anthony Gallnak már az általa konstruált Kós-tárlatokból is a többedik produkciója.¹⁶ Jól illeszkedett, megadta az alaphangját a Műcsarnok 2024. nyári építészeti bemutatóinak (III. Építészeti Nemzeti Szalon, Csete György, Pécs Csoport, Csete Ildikó). Sajátos összekapcsolódást mutat az, hogy Csetéék tárlatát Kós Károly szitázott arcképe vezette be. S azt a kapcsolatot idézi, melynek során Csete György – Makovecz Imrével – többször fölkereste kolozsvári otthonában Kós Károlyt, és mindkettőjük organikus építészeti művilágára hatott, hathatott a Kós Károly-i példa. Csete Györggyel 1991. december 16-án találtuk meg és tártuk föl a velencei magyar kiállítási pavilon két, évtizedek óta elfalazott, nagyméretű Körösfői-Kriesch Aladár mozaikképét. Az építész akkor és azóta is többször emlegette, hogy Kós Károly születésnapján történt az elfalazott mozaikok kibontása. Kós Károly születésnapját azóta a Magyar Építészet Napjává nyilvánították. S ha végiglapozom emlékeimben a Műcsarnok fontos Kós Károly-kiállítását és a velencei kiállítási pavilon Kolozsvári György ez idáig nem restaurált, valószínűleg Kós tervezte mozaikképét, s a Budapestre került, máig földolgozatlan részét a hagyatékának, akkor arra gondolok, hogy még mindig aktuális a Forrás-beli 1983-as óhajlás: *A teljes Kós Károlyért*.¹⁷

▼
¹⁴ Szerk.: Sas Péter. *Mundus Magyar Egyetemi Kiadó*, Bp., 2003.

¹⁵ Szolnay Sándor: *Erdély színei*. Kolozsvár, 2010. 138.

¹⁶ Pl. Fabó Beáta–Anthony Gall: *Napkeletről jöttem, nagy palotás rakott városba kerültem. Kós Károly világa 1907–1914*. Budapest Főváros Levéltára, 2012. (Vándorkiállításaként Kolozsvárt és Sepsiszentgyörgyön is bemutatatták.)

¹⁷ Sümei György: *A teljes Kós Károlyért*. Forrás, 1983. 12. sz. 70–71.

Blake allegóriája a türelemről

Az utóbbi évtizedek kritikai diskurzusára pillantva nagyon úgy tűnik: valami egyre tűrhetetlenebb a türelemben. A témával foglalkozó könyvek sokasága, ideértve a kapcsolódó fogalmak kulturális sokféleségét felmérő munkákat is,¹ azt sugallja, mintha egyre több kétely övezné nem pusztán a tűrés globális gyakorlatainak és intézményeinek tarthatóságát, hanem magát a tolerancia fogalmát is. A tolerancia paradoxonáról, határaitól, nehézségéről, válságáról, sőt veszélyeiről szóló fejtegetések – hogy csupán néhányat említsek a számos aggodalom közül² – gyakran párosulnak azzal a törekvéssel, hogy megrajzolják, s ezzel korlátozzák hatókörét, elhatárolva egymástól olyan fogalmakat, mint például a türelem és az elviselés (*forbearance*), a tűrés (tolerálás) és a türelem (tolerancia), az elfogadás és a türelem, az elismerés és a türelem, a vendégszeretet és a türelem és így tovább.³ Ez utóbbi különbségtétel javaslojaként Jacques Derrida amellet érvelt, hogy a tolerancia fogalma, szemben a vendégszeretetével, még fenntartja a hatalom és a szuverenitás képzetét, melyet fontos volna kritikusan meghaladni és egy olyan viszonytal felváltani, amely már nem a másik „meghívása”, hanem nyitottság a másik váratlan és kiszámíthatatlan „látogatására” (Derrida, „Autoimmunity” 129). Derrida szerint a türelem feltételes vendégszeretetként írható le, miközben épp a másság vagy a jövődö iránti abszolút megnyílásra volna szükség, mely maga mögött hagy mindenféle számíthatást az eljövendőre vonatkozólag, s ilyen értelemben teljességgel feltétel nélküli. Az ilyen nyitottság méltán volna vendégszeretetnek nevezhető.

A türelem eszméjét tehát egyre több vita övezi. Nem mintha „a tolerancia történelmi genealógiája”, melynek visszakövetését Derrida sürgeti, alapvetően mást sugallna. Ahogy Rainer Forst meggyőzően bemutatta, a tolerancia fogalma, amióta csak Cicero és Seneca írásaiban felbukkant (Forst 37), mindig is vitatott gyakorlatok és érvek központi eleme volt. Amit például Forst „a keresztény tűrés Janus-arcának” nevez, az olyan elvek vegyülete, melyek egyszerre vezérelnek olyan törekvéseket, amelyek a vallási másság különféle formáinak tolerálására szólítanak, és olyan ellentörekvéseket, amelyek a megfélemezésüket és eltörlésüket céloz-

▼

¹ Ilyen áttekintést kínál: Yousefi és Seubert, vagy Spencer.

² A tolerancia „paradoxonának” klasszikus megfogalmazását adja: Popper 523–24. A türelem nehézségéről, korlátairól, határaitól, válságáról, vagy akár veszélyeiről lásd: Delgado et al., Stepan és Taylor, Schmidt-Salomon, Pleşu, valamint Schirmbeck.

³ A tolerancia és az elviselés (*forbearance*) kérdéséről például lásd: Heyd 38 és 158. Jelen tanulmány nem tesz semmilyen észkülönbséget sem a magyar, sem az angol fogalmiságban a türelem mint tolerancia (*tolerance*), tolerálás (*toleration*), patientia (*patience*) vagy elviselés (*forbearance*) között, hanem többé-kevésbé szinonim értelemben, egymással felelőtlően használja a kifejezéseket, köznapl érteelmük szerint (ahogy például a Merriam-Webster online szótárban szerepelnek).

zák (a legfőbb példa Szent Ágoston, Forst 47–70). A türelem fogalmának modern újrafeltalálása – Michael Schmidt-Salomon kifejezésével – maga is „nehéz újjászületés” (*mühsame Wiedergeburt*) volt: erre utalnak a felvilágosodás korának nagy hatású, ám sokat vitatott írásai a vallási türelemről (mindenekelőtt Locke írása, a *Levél a vallási türelemről* [*Letter concerning Toleration*], polemikus szóváltása Jonas Proasttal, amiként Voltaire műve is, az *Értekezés a türelemről*, valamint az általa jegyzett „Türelem”-szócikk saját *Filozófiai szótárában*). Emlékezetes Kant kritikus megjegyzése a „Mi a felvilágosodás?” című esszében, miszerint minden haladó uralkodónak el kellene utasítania „a tolerancia fennhéjázó nevét” (*den hochmütigen Namen der Toleranz*) (Kant, „Mi a felvilágosodás?” 20; „Was ist Aufklärung?” 491). Hasonló elégedetlenségről tanúskodik Goethe megjegyzése, aki szerint a türelem fogalma „sértésre” (*beleidigen*) utal, ezért a maga részéről inkább az „elfogadást” vagy „elismerést” (*Anerkennung*) választaná (Goethe, *Schriften* 385; vö. Forst 3, 269, valamint 328–29).⁴ Derrida saját Voltaire-re irányuló reflexiója „igen és nem” (vagy „igen, de nem”) formában hasonló fenntartásokra enged következtetni (Derrida, „Autoimmunity” 126).

Az, hogy William Blake – néhány futólagos említést leszámítva (pl. Canuel 6) – nem került elő ezekben fejtegetésekben, aligha meglepő, bár Voltaire-t szerepeltető írásai (akit személyes mitológiájában rendszeresen párosít Rousseau-val, Rahab és Tirzah néven emlegetve őket) méltó figyelmet szerezhettek volna neki a vallási, deista, vagy ateista (in)toleranciáról folytatott vitákban. Olyan költészeti darabok mellett, amilyen *A francia forradalom* (*The French Revolution*), a *Voltaire, Rousseau, hiába mind* (*Mock on, Mock on, Voltaire, Rousseau*), vagy a *Milton*, ahogy egynémely prózai írása mellett is (mint például a *Jeruzsálem* [*Jerusalem*] harmadik fejezetéhez írt előszó), még festményeket is szentelt Voltaire alakjának, ami talán már nem pusztán a merő elutasítás jele, hanem egyfajta bámulaté, a francia filozófus iránti csodálaté. A *méregfa* (*A Poison Tree*) című verse, amellyel az alábbiakban foglalkozni szeretnék, s amely *A tapasztalás dalainak* (*Songs of Experience*) egyikeként még a 21. századi popkultúrát is megihleti,⁵ nem tartozik az iménti sorba. Nem említi Voltaire-t vagy a felvilágosodás bármely más képviselőjét, és a türelem kérdését sem tárgyalja nyíltan. Mégis fontos kritikai perspektívát kínálhat ehhez a vitatott témához.

Blake versének központi témája nem a türelem, hanem egyértelműen valami más: a mérgezés. Ez az 1794-es szöveg egykorú Kantnak *Az örök békéről* írott „filozófiai tervezetével” (1795–96), melyben a gondolkodó – mint emlékezetes – a mérgek használatának betiltását sürgeti, az ellenségeskedés bizonyos egyéb formáival

4 Ami a türelem inkább politikai indíttatású kritikáját vagy nyílt megvetését illeti, lásd Petőfi Sándor *A türelemről* írt 1847-es versét, melyben a türelem mint „a birkák s a szamarak dicső erénye” szerepel.

5 Egy 2018-as Twitter-felmérés szerint Blake volt a legtöbbet emlegetett költő a brit romantikusok közül, a *méregfa* pedig egy videojáték nyitójelenetébe is bekerült (lásd Higgs, 4. fej.: „Blake Now,” oldalszámok nélkül).

együtt, melyeket úgyszintén ki kellene úzni a modern háborúzás jogilag körül-bástyázott területéről ahhoz, hogy az örök béke elérhető legyen. Bármennyire távolinak is tűnik ez a párhuzam, mindkét írás a béke és a háború, a barátság és az ellenségeség közti váltást helyezi fókuszba, s ennek nyomán a barátokkal és az ellenségekkel való eltérő bánásmódot mérlegeli. Ezért, ha nincs is közvetlen filológiai kapcsolat Kant és Blake között, egy pillantás az előbbire releváns kontextust kínálhat az utóbbi értelmezéséhez. Kant az olyan háborús praktikákat tartja „alávaló hadicselekednek”, amelyek aláássák a szemben álló felek „kölcsonös bizalmát” (az eljövendő tartós békébe vetett közös hitet), s ezzel a könyörtelen öldöklés eszkalációját okozzák, „irtóháborúba” sodorva a konfliktust („Az örök békéről” 261), avagy „totális háborúba”, ahogy később Carl Schmitt fogalmaz (Schmitt, „A partizán elmélete” 143). A megengedhetetlen eszközök között említi Kant a „mérgekeverők (*venefici*)” alkalmazását, s egyben javasolja a mérgek teljes tilalmát a jogszerű hadviselésben. Úgy tűnik, a modern törvényi szabályozás – ahogy „nemzetközi humanitárius jogként” az elmúlt kétszáz évben kialakult – magáévátette ezt a kanti gondolatot, és mindenfajta mérgezést kitiltott a harcmezőkről.⁶

Blake *A mérgefa* című versének olvasásakor nem árt fejben tartanunk ezt a politikai, katonai és jogi kontextust, még akkor is, ha – mint fentebb jeleztem – nincs közvetlen kapcsolat, amely Blake versét a mérgezésről mint tilalmas taktikai eszközről szóló (poszt)kantiánus diskurzushoz kötné.⁷ Mint korábban említettem, a vers a barát és az ellenség megkülönböztetésének kérdéskörébe ágyazza a mérge problémáját. Blake mérge azonban nem csupán vegyi anyag, hanem trópus is, mely egy nehezebben megragadható dologra, az elfojtott harag működésére utal.⁸ A vers valójában annak miniatűr fabuláját viszi színre, hogyan válik a harag legátolt szenvedélye – organikusan, magból fává fejlődve – bosszúállóvá, hogyan hoz mérgező gyümölcsöt, mely végül megöli az ellenséget.

Mérgem jóbarátra szállt:
Szóltam róla, vége hát.
Haragom ellenségre gyúlt:
Nem szóltam róla, el se múlt.

▼
6 Lásd a szárazföldi hadviselésre vonatkozó 1899-es (vagy 1907-es) Hágai Egyezmény 23. cikkét, mely a tiltott harcászati eszközök között első helyen említi a mérgek vagy mérgezett fegyverek alkalmazását, közvetlenül a „csalárdan” (*treacherously*) elkövetett erőszakos cselekmények előtt. További referenciáért és magyarázatokért lásd még a Nemzetközi Vöröskereszt adatbázisát, különösen a mérgek tilalmát kimondó 72. szabályra vonatkozólag: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule72.

7 Egy Thomas Hobbestól Carl Schmittig terjedő politikafilozófiai vonulatban tárgyalja Blake-et Bredekam.

8 Harold Bloom szerint a vers „dermesztő meditálás az elfojtott harag természetes következményeiről”, lásd: Bloom 144. Alternatív olvasatként, amely a kép figuratív értelmét az inkarnáció logikájával helyettesítené (s amelyet én nem tartok kellően meggyőzőnek ahhoz, hogy rá építsek), lásd Philip J. Gallagher értelmezését. Életrajzi kontextualizálást nyújt, különös tekintettel Blake-nek William Hayley-hez fűződő ambivalens barátságára: Beer 132; vagy lásd ehhez Blake kapcsolódó verseit: *On H–ys Frienship*, illetve *To H– (CPP 506)*. Ezek a költemények inspirációs forrásul szolgálnak Derrida számára: *The Politics of Friendship* 26, 72–73.

Megnőtt – félve öntözöm –
Folyvást hull a könny-özön;
Mosolyom a napfény ott
S puha, álnok fortélyok.

Nappal nőtt és éjen át,
S almát villantott az ág;
Ellenségem látta: fény,
S tudta azt is, még enyém,

S átszökött a kert falán
Fátylas éjnek évadán,
Vígan látom délelőtt
Fám tövén kinyúlva őt.

*[I was angry with my friend:
I told my wrath, my wrath did end.
I was angry with my foe:
I told it not, my wrath did grow.*

*And I water'd it in fears,
Night & morning with my tears;
And I sunned it with smiles,
And with soft deceitful wiles.*

*And it grew both day and night
Till it bore an apple bright;
And my foe beheld it shine,
And he knew that it was mine.*

*And into my garden stole
When the night had veil'd the pole:
In the morning glad I see
My foe outstretch'd beneath the tree.]*

(Blake, Versei 64–65; *Complete Poetry and Prose* 28,
a továbbiakban: CPP)

Gergely Ágnes fordítása rögtön az első versszakban kiaknázza a magyar nyelv egy sajátosan idiomatikus lehetőségét, amikor a „méreg” szót nem csupán a címbéli *poison* magyar megfelelőjeként használja (aminek nem is igazán volna

alternatívája), hanem az angol *anger* fordításaként is, pedig ez utóbbi – a későbbi *wrath*-hez hasonlóan – lehetne „harag”, vagy akár „düh” is. Ez a fordítói döntés két szempontból is indokoltnak hat. Egyfelől előrevetíti a vers centrumában álló folyamatot, az elhallgatott, elfojtott harag, a ki-nem-beszélt sérelemérzet végzetes „elmérgesedését”, bosszúszomjas gyűlöletté válását. Másrészt az ellenérzést kifejező „mérge” szavunk holt metaforájának ez az életre keltése olyan költői gesztus a fordító részéről, melyet – mint látni fogjuk – Blake angol szövege maga is intenzíven gyakorol, nem is egyszer és nem is minden jelentőség nélkül. A harag szinonimájaként használatos magyar „mérge” etimológiai magyarázatául általában arra szokás utalni, hogy az illető szenvedély mintegy megmételtyezi a haragvó személy lelkiállapotát, aki így abban az értelemben mérges, hogy meg van mérgezve. Ezt a magyarázatot adja a magyar idiómára Thienemann Tivadar, aki szerint mérgesnek lenni annyi, mint haraggal „megmérgeződni” (*become poisoned*) (Thass-Thienemann 1973: 1: 233; vö. 2016: 207). A vers ezen aspektusára a magyar idióma nélkül is felhívták már a figyelmet: „Nemcsak az »ellenség« van megmérgezve itt. A beszélő életét megkeseríti saját óvatosságának folyománya, a titkos ellenségességből fakadó gyanakvás és szorongás, s annak terhe, hogy fenn kell tartania a barátság látszatát...” (Gillham 177).

Blake verse azonban hangsúlyosan más irányba mutat, más zöngét ad a magyar fordításban megjelenő „mérge” szónak, minthogy inkább az elfojtott harag potenciálisan végzetes következményeire irányítja a figyelmet. Azt írja le, hogyan válhat a harag gyűlöletté, mihelyt a nyíltságot a bosszúéhes elleplezés váltja fel. Így a mérges ember az alattomos fenyegetést jelentő személy mintapéldája lesz: olyan ellenség, aki barátinak tetteti magát. Éppen azért lesz belőle *ádáz* ellenség (vagyis *foe*, nem pusztán *enemy*),⁹ mert tele van gyűlölettel (ami már nem pusztán a szélsőséges harag szinonimája, amely még mindig nyíltan kifejeződhetne, hanem közelebb áll a mérgehez mint olyan érzelemhez, amely az ellenség előtt rejtve marad).¹⁰ A megvetett, *ádáz* ellenséggel szembeni totális háborúban nincs kegyelem, így bármilyen harctéri taktika megengedett. A vers beszélője nem hezitál, minden lehetőséget megragad, hogy ellenfelét megsemmisítse. Háborúja csakugyan irtóháború, amit álcázott gyűlölet táplál, nem pedig nyílt vagy közvetlen dühkitörés. Az ironikus színlelést választja, hogy mérgezőn (azaz titkoltan és késleltetve) bosszút álljon a másiktól elszenvedett vélt-valós sérelemért. A beszélő szereplőként tanúsított ironikus viselkedése elbeszélői stílusának ironikus hangvételébe helyeződik át. A múltidőről jelenidőre váltás a vers végén nem annyira nézőpontváltás, mint inkább az örömteli elmerülés jele, a narratív

▼

9 A *foe* és az *enemy* jelentéskülönbségéről, az előbbi modern kori eltűnéséről, majd ismételt előtérbe kerüléséről lásd Carl Schmitt megjegyzéseit *A politikai fogalma* című írásában: „A politikai fogalma” 14 és 75.

10 A harag és a gyűlölet megkülönböztetéséről lásd Arisztotelész *Rétorikáját* (2. könyv, 4. fejezet, 1382a).

jelen egy példája, amikor is a narrátor újraéli a múltbeli örömet, mintha jelenbeli történet volna.¹¹ Ez az ironikus narratív hangütés hagy nyomot a versformán is, a dal tetrametereinek trochaikus lüktetésén (ettől csak három sor tér el: az első versszak második és negyedik sora, valamint az utolsó versszak negyedik sora). Így aztán maga a versforma is azt az álcázást tükrözi, amit a szereplő álságos viselkedésében tapasztalhatunk.

A magyar fordító gesztusa, a „méreg” mint érzés holt metaforájának felélesztése a fentiekén túl azért is indokoltnak tűnik, mert Blake maga is épp ezt teszi, költőien felélesztí anyanyelvének szunnyadó kísérteteit. A vers efféle felélesztett metaforák soraként olvasható. Képvilágának és fogalmiságának is ezek a legfőbb forrásai. A mikrotörténet alapjául is egy újra megelevenedett metafora, az organikus növekedés átvitt képzetének relitarelizálása (újra szó szerintivé alakítása) szolgál. Ahogy az első versszak végéről áttérünk a második versszakra, a harag „növekedését” szó szerinti növekedéssé, egy növény növekedésévé alakítja vissza a költői képzelet, s a vers egész hátralévő részében meg is hagyja a növekedés képét ebben a demetaforizált dimenzióban, persze csak azért, hogy mint képsort (allegóriát) az elharapódzó gyűlölet figurális megjelenítésére használja. Ez a növény egy fa, mely a lélekben vagy elmében „nőtt” (*did grow, grew*), méghozzá a kertészeti képvilág teljes kibomlása mellett, hiszen az eltitkolt sérelemkönnyek „öntözik” (*water*), az ellenség felé színlelt mosoly pedig napfényként „süt” (*sun*) rá. Az eltitkolásnak és színlelésnek – disszimulációnak és szimulációnak – ez a tápláló kombinációja adja, hogy a növény a finoman adagolt (*soft*) „álnok fortélyok” (*deceitful wiles*) termését hozza, egy tetszetősen fénylő, csábítóan finomnak és egészségesnek ígérkező, ám igazából halálosan mérgező gyümölcsöt: az egyszerre biblikus és népmesei képzeteket keltő almát.¹² A mérgefá képe másutt is megjelenik Blake költészetében. A *négy zoa* (*The Four Zoas*, 1807) című profetikus költeményben, hasonló logika szerint, a „hamis eskü” (*false oath*) veteményéből kel ki (*CPP* 325). Egy másik kapcsolódó verse – *Az emberi lényeg* (*The Human Abstract*), szintén *A tapasztalás dalaiból* –, mely „az Emberi Agyban” (*in the Human Brain*) növe fának ugyanezt az allegóriáját villantja fel, egyenesen „a Becsapás gyümölcsének” (*the fruit of Deceit*) nevezi a fa termését (*CPP* 27). Utóbbi kifejezés Kardos László fordításában „a Bűn gyümölcséként” szerepel (Blake, *Versei* 63) ami egészen más biblikus felhangot kelt,

▼

11 E tekintetben olvasatom vitában áll a vers utolsó két sorának időbeli vagy kritikai eltávolodásként való értelmezésével (Pack 65, vö. Brenkman 187).

12 Két másik lehetőség is felmerült: az egyik Blake növényekkel (a növények érzékeltségével vagy latens életével) kapcsolatos kísérteties érzésre vonatkozott (Stevenson 219), a másik pedig N. P. Foersch korabeli beszámolójára egy egzotikus mérgefáról, melyet Jáva szigetén használtak igazságszolgáltatás és büntetés céljával (Foersch 38, vö. Thompson 142). Amennyiben Blake illusztrációja a fát kopár vidéken mutatja (Thompson 211), annyiban Shelley *Mab királynőjének* előképeként is vehető, az emliti ugyanis „a mérgefát, / melynek árnya alatt minden élet elsovad [*the poison-tree, / Beneath whose shade all life is withered up*]” (Shelley 50, vö. Ryan, *The Romantic Reformation* 202).

hiszen míg Blake szövege a csapdaállító álnokságáról beszél, addig ez a fordítói megoldás a bűnbeesésre tolja el a hangsúlyt, s pusztán a tiltott gyümölcsöt leszakító ember bűnösségének szokványos gondolatát kínálja. Itt érdemes utalni rá, hogy Blake-nek *A méregfához* festett illusztrációja a kiterült tolvajt a fa alatt hanyatt fekvő, széttárt karokkal, jellegzetesen krisztusi pózban ábrázolja, valamiféle álnok isteni-atyai akarat áldozataként.¹³ Amint azt néhány értelmező megjegyezte, a kert, a tiltott gyümölcs, a lopás és a büntetés képsora a Teremtés Könyvét is megidézi: a Krisztusra hasonlító áldozatból áldozattá tett Ádám válik, akinek sorsát furmányosan előre megpecsételi egy önző és irigy Isten, melyet Blake egyik szatirikus verse a „senki” (*nobody*) és az „apu” (*daddy*) kontaminációjával *Nobodaddy*-nek nevez (*CPP* 471, vö. John 77, Pácz 66).¹⁴ A képmutató fortélyoskodás a titkon haragvó sértett részéről persze csupán válasznak vagy előkészületnek tűnik az ellenség ugyancsak csalárd és rejtőzködő viselkedésére, a lopási kísérletre: csapda, annak rendje és módja szerint csalival. Ismét utalhatunk *Az emberi lényegre*, melyben a fát növekedésnek indító „Kegyretlenség” (*Cruelty*) az alázatosság leple alatt szó szerint „csalik” (*baits*) kihelyezésével állít „kelepcét” (*snares*) az elpusztítandó másiknak, és ahol a cselvetés kifinomultságát a hálószövés képzetét keltő kifejezés (*knits a snare*) érzékelteti.¹⁵

A másik személy *A méregfa* szerint nemcsak a vélt-valós múltbeli sérelem okozója, hanem olyasvalaki, akitől további károkozás várható: egy tolvajhajlamú, csalárd személy, az észrevétlen eltulajdonítás megszállottja, ezért az elejtésére felállított csapda konkrétan tolvajcsapda kell legyen, ahogy azt a negyedik versszakban láthatjuk.¹⁶ Ezen a ponton érkezőnk el a szöveg következő csomópontjához, mely a tolvajlással és a tolvaj sajátos magatartásával kapcsolatos. Amikor a tolvaj lopni indul, akkor lopódzva indul lopni. Blake szövegében a *steal* ige múlt idejű alakja utal – átvitt értelemben – a tolvajnak erre a jellegzetes settenkedő, surranó mozgására, miközben a kontextus nyilvánvalóan előtérbe állítja ugyanezen személlyel kapcsolatban az ige szó szerinti jelentését, magát a tervezett lopást, melyet a tolvaj az éj leple alatt, a sötétség jótékony

13 Hasonképp mérgezett alak fordul elő abban a metszetsorozatban, melyet Blake John Gabriel Stedman 1796-os útirajzához készített: *Narrative, of a five years' expedition against the revolted negroes of Surinam, in Guiana, on the wild coast of South America; from the year 1772, to 1777*, lásd: „Kivégzés kínpadon való összetörés által”, 2: 296, szemközti oldal (vö. más elborzasztó képekkel, pl. „Bordáinál fogva, élve fellógatott néger az akasztófán”, vagy „Egy szambó rabszolganő megkorbácsolása”, 1: 110 és 326, szemközti oldalak).

14 Az „igaz” kereszténység Swedenborg-féle perspektívájából tekintve ugyanez a szókép Isten szerepkörének deviáns elbitorlásaként is értelmezhető (Perloff 645). Bár Blake mely érdeklődést tanúsít Swedenborg iránt, meglehetősen kritikus vele, amint az jól látszik gúnyos, sőt Swedenborg eszméit és stílusát parodisztikusan mimelő megnyilvánulásából (*A menny és pokol házasságában* például *CPP* 42), vagy Swedenborg műveire írt éles megjegyzéseiből (*CPP* 601–11).

15 A magyar változat itt árulkodó módon a csalikat „mérgeként” említi: „Lappang a Gaz kezén a csel, / Mérgeit gonddal hinti el” (*Then Cruelty knits a snare, / And spreads his baits with care*), Blake, Versei 63.

16 A vers első változatában a beszélő a 3. versszak 3. sorában még maga adta oda az ellenségnek a mérgező gyümölcsöt (*And I gave it to my foe*), ám Blake ezt a sort aztán kihúzta, és inkább a tolvajlás irányába vitte tovább a képsort (*And my foe beheld it shine stb.*), *CPP* 799 és 28.

takarásában kíván végrehajtani. A *stole* fordításaként a magyar változatban szereplő „átszökött” aligha adja vissza azt, amit a „belopódzott” vagy „lopva” bejött e ponton nyilván pontosabban visszaadhatna. Lopni és lopakodni annyi, mint észrevétlenül elvenni valamit, úgy, hogy észrevétlenül belopódzunk érte és kihozzuk. A magyar ige visszaható formái („lopakodni”, „lopódzni”) azt sejtetik, hogy aki belopakodik valahová, az saját magát helyezi át észrevétlenül, önmagát lopja be (a másik kertjébe éppúgy, mint a másik szívébe). A rablás nyíltságával szemben a lopás rejtett elvétel. Paradox módon éppen ezért kisebb súlyú büntett, mivel – ha sikeres – épp észrevétlensége miatt maradhat erőszakmentes, míg a rablást épp nyíltsága teszi erőszakossá. A lopás e tekintetben inkább csalás- vagy megtévesztésjellegű, bár e konkrét esetben egyértelműen különbözik az utóbbiaktól, mondhatni enyhébb törvényi tényállást valósít meg, mert a leplet a körülmények adják (az éjszaka), nem maga az elkövető állítja elő (ahogy egy trükkös rászedésnél). Az elkövető úgyszólván csak él a körülmények adta lehetőséggel. Ugyanakkor mégsem mondhatjuk, hogy itt tisztán az alkalom szülné a tolvajt, hiszen kívárja az éjszakát, hogy előre eltervelt tettét végrehajtsa. Vele szemben a védekező, elővigyázatos, csali és csapda segítségével az ellenfélre mintegy megelőző csapást mérő haragos maga állítja elő a leplet, mellyel érzéseit és szándékait elfedi. Színleli a barátságot, hogy törbe csalja ellenségét, és a totális háborúzás kanti-schmitti logikája szerint végzetes csapást mérjen rá. Védekezése: egy rejtett támadással szembeni rejtett védekezés. Taktikája: lépre csalni a csalót, meglopni a lopóst, észrevétlenül ártani az észrevétlenül ártani akarónak, figyelmeztetés és intő előjelek nélküli végezni vele, lopva lecsapni rá. Sőt, ennél többről is szó van, hiszen ehhez a másikat lopásra kell készítenie. A tolvajt Blake versében tényleg nem az alkalom szüli, hanem a leendő meglöpött, aki a csapdát felállítja, kihelyezve a csalit. Így, miközben a csapdaállítás válaszlépésnek, pusztá védekezésnek hat, maga gerjeszti a bűnt, amelyet büntetni hivatott.

A *grow* és a *steal* (no meg a magyar „méreg”) mellett van még egy alvó nyelvi elem, mely Blake szövevényes versében virulens életre kel: a *bear* ige. Ehhez azonban a vers első változatának címét kell tekintetbe vennünk. Blake szövege ugyanis eredetileg a *Keresztény türelem* (*Christian Forbearance*) címet viselte (CPP 799), s a szárba szökkenő méregfát a tolerancia allegóriájául kínálta az olvasónak. Az eredeti cím azonban nem a *tolerance* (vagy *patience*) kifejezéssel nevezi meg a türelmet, hanem egy olyan archaikusabb (nem latin, hanem germán eredetű) szóval, melynek tövéből a „hordozni”, „viselni” jelentésű *bear* szót ismerhetjük fel. A kifejezés logikája szerint eltérni valamit annyi, mint „elviselni”. Maga a „tolerancia” terminus is a „felemelni”, „felvenni”, illetve „tartani”, „hordani” jelentésű *tollere*, *tolerare* igékből származik, nem véletlenül találkozunk például Cesare Ripa *Ikonológiájának* gazdagon illusztrált 1603-as kiadásában a tolerancia allegó-

riájaként egy olyan nőalakkal, aki a vállán egy hatalmas követ visz.¹⁷ Visszatérve Blake-hez és a *bear*-hez, a szöcska a versszövegben is előfordul, mert amikor a 3. versszakban a magyar változat szerint arról olvasunk, hogy „almát villantott az ág”, az angol konkrétan úgy fogalmaz, hogy a fa „megszülte”, azaz „kihordta” (*bore*) gyümölcsét. Ahogy a várandós anyák, úgy a méregfa is „viselős” vagy „terhes” saját termésével, melyet hordoznia kell egészen a megérés vagy lehullás pillanatáig.¹⁸

Blake valláskritikai vagy morálfilozófiai gesztust gyakorol, amikor a keresztény türelem fogalmában munkáló holt metaforát életre kelti. A *bear* visszafordítása „elviselni”-ből „kihordani”-vá, vagy szimplán „hordani”-vá ugyanis egy olyan teherre utal, amelyet egyszer majd meg kell szülni vagy le kell tenni. A türelmes-ség eszerint egy bizonyos végcélban nyer értelmet, a jövőbeli megszabadulás vagy tehermentesülés vágyával társul. Az „elviselés” (*forbearance*) akár a gyengeségből vagy gyávaságból fakadó képmutatás megnevezése is lehet (Gillham 177). Blake allegóriája a toleranciában lappangó bosszúvágyat, a rejtve előkészített revansot, a szeretetvallás gyűlöletszerkezetét villantja fel, valami olyat, amiről a század vége felé Friedrich Nietzsche fest kíméletlen képet a morál genealógiájáról írt értekezésében. Emlékeztet, hogy a keresztény szeretetet – melyet Szent Pál korintusiaknak írt első levele oly hangsúlyosan a türelemhez köt¹⁹ – Nietzsche a bosszú és gyűlölet sarjadékának tartotta, és a *ressentiment* (a neheztelés, ellenérzés vagy reaktív szenvedély) egy olyan formájaként beszélt róla, amely leginkább is a leplezett bosszúvágygal („visszafojtott gyűlölettel”, *der zurückgetretene Hass*) azonosítható (*Adalék* 34; „Genealogie” 5: 271). A kereszténységgel színre lépő új fogalmiság (a „jó” és „hitvány” ellentétének helyébe lépő „jó” és „gonosz”) a kultúra szublimatív és aszketikus világát hozza el, melyhez képest a pogányok viselkedése még mentes minden álságos önmegtartóztatástól. A pogány türelmetlenség Nietzsche szerint az egyenes viselkedés, az azonnali és nyílt reagálás, a tiszta helyzetek világát jelenti még: „Az előkelő ember *ressentiment*-je, ha egyáltalán föllép, kimerül és lezajlik egy azonnali reakcióban, ezért nem mérgező [*es vergiftet darum nicht*]” (*Adalék* 37; „Genealogie” 5: 273). Amit másutt Nietzsche a keresztény ember érdekességének nevez, az innen nézve a tolerancia burkolt vendettajellegében, a türelmes ember „mérges” vagy „mérgező” voltában ragadható meg.²⁰

▼

17 Ripa, „Toleranza”, in *Iconologia* (1603), 488; „Tűrés”, in *Iconologia* (1997), 574. A tolerancia szócikkhez az 1603-as olasz kiadásban még nem készült metszet, csupán a szöveg 1709-es angol kiadásának alkalmából készítették mindegyik fogalomhoz, így a toleranciához is – amit az angol szöveg egyébként „elszenvedésnek” (*suffering*) fordít – önálló képi illusztrációt: Ripa, *Iconologia: or, Moral Emblems* 74.

18 A szónak ez a kettős értelme (a hordozás mint szülés és mint eltűrés) Blake-nél másutt is előfordul, például *A néger kisfiú* (*The Little Black Boy*) című versben, az ártatlanság dalai között.

19 „A szeretet türelmes” (*caritas patiens*, 1Kor 13,4); lásd még későbbi biztatását a szenvedések „türelmes elviselésére” (*tolerantia*, 2Kor 1,6).

20 „...az emberi létezésnek éppen ezen a lényegileg veszedelmes talaján, ezen az alapvetően papi talajon lett csak az ember igazából érdekes állat, az emberi lélek csak itt kapott mélyebb értelmet, itt lett gonosz...” (Nietzsche, *Adalék* 28; „Genealogie” 5: 266).

Blake és Nietzsche gondolati rokonságát a 20. század eleje óta többen is felvetették. 1902-ben William Butler Yeats állapította meg, hogy „Nietzsche kiteljesíti Blake-et és hasonló gyökerekkel rendelkezik” (idézi Clark 91), míg 1929-ben William F. Clarke érvelt amellett, hogy „rengeteg minden, ami tartós érték e kiváló modern gondolkodókban [Nietzsche, Bergson és Freud], ott rejlik az ő [Blake] műveiben” (Clarke 228).²¹ Egyes nietzschei motívumok – például a reakció, a neheztelés, vagy a bosszú – fontos szerepére több alkalommal is rámutatott a kritika az utóbbi évtizedek során (lásd Bloom 87, Woodman 117, Lau 281, Alfano 29–30). A barátságról szóló tanulmányaiban Derrida is Blake-kel párosította össze Nietzscht, utalva arra, hogy mindkettőjüknél milyen bensőséges kapcsolatban áll a barátság az ellenségességgel, s még inkább kiemelve az igaz barátság mint bizonyosfajta ellenségesség blake-i fogalmát,²² valamint azt a különbségtételt, amit Blake az igaz barátság és az ún. „fél-” vagy „álnok” barátság között tesz (Derrida, *The Politics of Friendship*, 26, 72–73).

Efféle képzetek alkotják *A méregfa* fogalmi vagy tropológiai vázát. De a barátsággal vagy ellenségességgel kapcsolatos megjegyzések és motívumok lépten-nyomon felbukkannak Blake azon írásaiban is, melyek szorosan kapcsolódnak *A tapasztalás dalaihoz*: ilyen például *A menny és pokol házassága*, vagy az *Aforizmák az emberről* című Lavater-műhöz fűzött jegyzetek sora. De megtalálhatók később is, Bacon és Reynolds munkáinak kommentárjaiban, vagy a *Jeruzsálem* című profetikus darabban. Ezekben az írásokban Blake élesen szembeállítja egymással a baráti viselkedés két típusát: az egyik őszinte, felvállalja még a konfliktust és megbántást is, a másik ezzel szemben színlelt egyetértéssel kerüli a konfrontációt. Blake egy határozott „bravó”-val igenli Lavater tanácsát, miszerint „Ne a szilaj vadember szenvedélyességétől félj, hanem a gázság nyugodt vigyorától” (CPP 586). A nyílt ellenkezés, még ha egy „szilaj vadember” szenvedélyes ellenvéleményeként jelenik is meg, még mindig jóval kisebb veszélyt jelent, mint az olyan ellenség észrevétlen ártó szándéka, aki barátnak tettet magát. Ezzel egybehangzóan jegyzi meg később maga Blake is, hogy „A hazugság a szenvedély ellentéte” (CPP 590). Itt ismét az a gondolat bújik meg, hogy a szenvedélyes ellenkezés mindig jobb, mint a higgadt, ám őszintétlen egyetértés (a „hazugság” vagy „gázság”), mivel az igaz barátság csakis őszinteségen alapulhat, még akkor is, ha nincs egyetértés a barátok között. Erre utal *A menny és pokol házasságának* meglepő mondása: „Előbb ölj gyermeket bölcsőben, mint dédelgess ki-nem-nyilvánított [*unacted*]

21 A modern bölcsélet egy másik nagy klasszikusával, Karl Marxszal állítja párba Blake-et Brenkman 193 (e marxista olvasat kritikáját adja: Perloff 643).

22 A derridai megfogalmazás kissé eltér az intimitás Blake-féle felfogásától, hiszen míg az utóbbi az őszinteség és a család körül forog, addig Derrida az ellenség általi/íránti egyedi figyelem intenzitását emeli ki: „Több figyelmes barátság, egyedi figyelem és tekintetbevétel volna egy gyűlölettel teli feszült viszonyban. Tehát az ellenség a legjobb barátom” (Derrida, *The Politics of Friendship*, 72).

vágyakat” (CPP 38). A düh érzéseit, amiként a szeretetét is, kifejezésre kell juttatni, tettekké kell alakítani, ahelyett hogy legátolnánk és magunkban „dédélgetnénk” őket. Blake szerint „Az ellenkezés az igazi barátság” (CPP 42).²³ A *méregfa* nyitósorai épp azt mutatják be, hogyan szolgálhat a beszélő szókimondása a barátság biztosítékául. Azzal, hogy hangot ad sérelmének vagy megbántódásának, a beszélő fenntartja a baráti köteléket még a pillanatnyi összeütközés árán is. Ezzel szemben az ádáz ellenség irányában tanúsított ironikus békesség merőben hamis viselkedés: „fél-barátság” (*Half Friendship*) vagy „álnok barátság” (*deceitful Friendship*) (CPP 144, 149). Blake mélyen megveti ezt, mivel az ilyen viselkedés – azzal, hogy fenntartja a harmónia illúzióját – valójában mindennél nagyobb fenyegetést jelent, hiszen olyan veszély, amely nem észlelhető. Blake gyakran hozza szóba a mosolyt, a vigyort vagy a gúnyos vigyorgást, mint a leplezett egyet nem értés, sőt ellenérzés gesztusait, s az efféle viselkedést a ravaszság, a szelídség (*softness*), a méreg, a csapda, a háló, az elárulás vagy a bosszú képzeihez társítja. Így aztán, amikor A *méregfa* angol eredetijében a „mosolyok” (*smiles*) a „puha álnok fortélyokkal” (*soft deceitful wiles*) rímel, a mögöttes asszociáció nagyon közel áll „a mosoly mérge” (*poison of a smile*) ama képzetéhez, amellyel a *Thel*-ben találkozunk (CPP 6), s amely pontosan ilyen ironikus szimulációként (vagy disszimulációként) írja le a mosolygást. Némelyik gúnyversében, ahogy éles kritikát megfogalmazó kommentárjaiban is, azt látjuk, hogy Blake Reynolds jellegzetes viselkedését „Leplezett rossz szándékként” írja le, mely a dicséretet gáncsolással vegyíti, az irónia klasszikus retorikai meghatározásának megfelelően: „Reynoldsnak a Királyi Akadémiához intézett beszédei szerintem egy képmutató szimulációi, aki különösen akkor mosolyog, amikor elárulni igyekszik. Amikor Rafaellót dicséri, olyan, mint a bosszú hisztérikus mosolya. Szelídsége és szívélyessége, a rejtett csapda és a mérgezett lakoma. Michelangelót olyan jegyekért dicséri, amiket az megvetett; Rafaellót pedig csakis olyanokért ócsárolja, amiket az nagyra tartott” (CPP 642, vö. Williams 20). Sokat elárul, hogy a leggyakrabban használt jelző Blake Lavaterhez fűzött jegyzeteiben a „kínos” (*uneasy*), ami egyszerre utal mindenekfeletti egyetértésre, illetve annak megvallására, hogy milyen nehéz ezt elismerni. Amikor például Lavater a barát különféle fajairól („hideg”, „fél-”, vagy „heves”) azt mondja, hogy ugyanezek határozzák meg az ellenség különböző fajait is, Blake hozzáteszi: „tényleg nagyon kínos, de igaz” (CPP 595). Mintha az igazság-definíció szerint valamiféle „kínos” dolog volna Blake számára. Másfelől viszont a hazugság mindig könnyű megoldás a békesség fenntartására, a harmónia látsza-

▼

23 Ahogy Blake egyik értelmezője megjegyezte, a barátság legmagasabb formája Blake-nél az antagonizmus, az ellenkezés, mivel „az ember nem olyan barátokat akar, akik egyszerűen csak osztják, visszhangozzák és megerősítik saját véleményét” (Miner 61). Ezért áll Blake közelebb Montaigne-hoz, mint Cicerohoz, aki szerint „a barátság nem más, mint egyetértés mindenben” (idézi Miner 60).

tának fenntartásával.²⁴ Mindez szoros összefüggésben áll Blake megbocsátásfogalmával (amely szintén előtérbe kerül a Lavaterhez fűzött megjegyzésekben): a megbocsátást az emlékezéshez és az előtáráshoz köti Blake, nem pedig a feledés kegyes lepléhez (John 74).²⁵

Visszatérve a fentebb értelmezett vershez, egy fontos különbség azért észlelhető. Közelebbről szemügyre véve *A mérgefa* mintha nem azt az időrendet állítaná fel barátság és őszinteség között, amit az előző bekezdésben említett művek. Blake általános nézete szerint a barátságnak – mint láttuk – őszinteségen kell nyugodnia, mert csakis akkor léphet fel, ha a nyíltszívűség minden áron biztosítva van. Az egyenesség az alapja a barátságnak, mivel a barátságot a legkisebb megtévesztés is beszenyeezi. A vers fabulája azonban mintha inkább a barátság vagy ellenségesség előzetes állapotából bomlana ki, amelynek a nyíltság vagy az álcázás pusztán a következményei. Az utóbbiak nem okai, hanem elkerülhetetlen folyamányai az előbbieknek. Úgy tűnik, minden baráti vagy ellenséges viselkedést megelőz valamilyen elsődleges döntés a barátságról vagy ellenségességről. Nem pedig fordítva. Ezért, radikális inverzióval, a barátság éppúgy nem eredménye, hanem eredete az őszinteségnek,²⁶ ahogy az ellenségesség sem függvénye a megtévesztésnek, hanem az elsődleges forrása. Ennyiben mindkettő alaptalan. Bizonytalan alapzatuk egy olyan mitikus múltba vész, melyet a szöveg talán éppen feneketlen mélysége miatt nem próbál meg feltárni.

Blake verse a türelem allegóriája, az álcázott bosszúként felfogott tolerancia fabulája. Ironikus allegória, de egyben az irónia allegóriája is, amennyiben az irónia épp a leplezett gáncsolás retorikai alapformája. Az irónia nyelve, mint láthatuk, nem csupán méregről szóló nyelv, hanem *mérgező* nyelv, telis-tele lappangó, a hétköznapi nyelvet is átjáró, toxikus utóhatású holt metaforákkal. Mi több, a tolerancia baljós képe Blake-nél az emberire vonatkozó kritikai kommentárként is olvasható. Akár az emberi méltóság eszméjének közvetett kritikáját is láthatjuk benne, amennyiben – ha egy pillanatra visszautalhatok Cesare Ripa *Ikonológiájára* – a méltóság allegóriája éppúgy egy nehéz terhet viselő nőalak, mint a türelemé (még ha bizonyosan vannak is karaktervonások, melyek fenntartják a különbséget közöttük).²⁷ Ha a modern nyugati gondolkodásban a méltóság a humánium egyik legfőbb mutatója, akkor a türelem Blake-féle kritikája tekinthető az emberi méltóság modern fogalmára irányuló kritikának is, következésképp, a modern

▼
24 A négy 201. második éjjelen Enion siráma adja hosszút listáját mindannak, ami „könnyű” (*easy*), pl.: „Könnyű türelemről papolni a lesújtottaknak, / az előrelátás törvényeit magyarázni a hontalan vándornak”, vagy „Hallani a kutyát vonítani a téli ajtó előtt, az ökröt nyögni a mézsárszéken / istent látni minden szellőn és áldást minden szélrohamban / a szeretet hangjait hallani a tomboló viharban, mely lerombolja ellenségeink házat” – de a felsorolás egy csavarral végződik: „Könnyű örülni a bőség sátrában / így énekelhetnek és örülhetnek én is, de belőlem mást vált ki!” (*CPP* 325).

25 Blake Lavater-értelmezéséről bővebben, a megbocsátás tekintetében, lásd: Moskal 49skk.

26 Példaként arra, hogyan lehet átsiklani az inverzióknak ezen a kezdeti mozzanatán, lásd: Pack 65 és 67.

27 Ripa, „Dignita”, in *Ikonologia* (1603) 104–05; „Méltóság”, in *Iconologia* (1997) 143–44.

humanizmus kritikájának. A szigorú kritika ritka esetét láthatjuk abban, ahogy Blake szembemegy Lavater azon intelmével, hogy szeressük ellenségünket („sosem tévesztve szem elől a benne lévő embert”), hozzátéve: „senki sem láthatja az embert az ellenségben[;] ha tudatlanul az, akkor nem igazán ellenség[;] ha rossz szándékból[;] akkor nem ember” (*CPP* 589). A humanisztikus diskurzus eme kritikája még nyomatékossabbá válik, ha figyelembe vesszük a türelem modern diskurzusának egyik klasszikusát, Voltaire 1764-es szócikkét. A vallási türelem tárgyalása közben Voltaire éles megjegyzést tesz a kereszténységről: „Minden vallás közül a keresztény vallásnak kellene a legnagyobb türelmet táplálnia, mégis eddig messze a keresztények voltak a leginkább türelmetlenek minden ember közül” (Voltaire 390).²⁸ Nem sokkal korábban Voltaire azt hangoztatja, hogy a tolerálás hiánya a humanitás hiányához vezet, a türelem ugyanis nem csupán „a természet első törvénye”, hanem „az emberiség előjoga” (Voltaire 387). Ezért az intolerancia legkisebb jele is az inhumanitás világába vezet: „Világos, hogy bárki, aki valamely embert, vagyis a testvérét üldözi, mert az nem ért egyet vele, egy szörny” (Voltaire 389). Hogy vajon a keresztény türelem (vagy általában a türelem) lehetséges szörnyszerűségére akart-e célozni, abban nem lehetünk biztosak.²⁹ Ám hogy ez a monstrozitás ott lappang a toleráns szublimálás modern kultúrájának mélyén, és az elfojtott visszatérésével fenyeget bennünket, az olyan felismerés, mely fölött nehéz elsiklani. Mindezzel nem azt szeretném sugallni, hogy Blake ellene volt a tolerancia minden formájának és gyakorlatának. Távolról sem. Egy Reynoldshoz fűzött megjegyzésben azt kérdezi: „Mi a szabadság egyetemes türelem nélkül?” (*CPP* 635) Lennie kell egyetemes türelemnek ahhoz, hogy legyen szabadság. De először is az a kérdés, hogy tényleg lehet-e vagy van-e türelmünk. Biztosra vehetjük-e a tolerálás lehetőségét, s elég-e mindössze annak világszerte való elterjesztésére koncentrálnunk ahhoz, hogy biztosítsuk szabadságunkat? Blake mintha megérezte volna annak nehézségét, vagy akár teljes lehetetlenségét is, hogy megvalósítsuk ezt a célt, és anélkül biztosítsuk a tűrést vagy türelmet, hogy megőrizzünk a bosszúvágnak legkisebb maradékát is. Az, hogy később lecserélte a vers eredeti címét (a keresztény türelemre való nyílt utalást), arra utalhat, hogy a tolerancia általa adott költői „genealógiája” (a kibeszéletlen haragból való származtatásának allegóriája) nem egyszerűen a kereszténységet támadja (vagy legalábbis annak bizonyos formáit), ahogy tette azt Voltaire vagy Nietzsche. Céltáblája inkább egy általánosabb logika, mely talán a szekuláris kultúrát, s vele a felvilágosult humanizmust is meghatározza (Goethe vagy Kant humanizmusát

▼

²⁸ Lásd még kijelentését, miszerint „ha két vallás van ott, hol élsz, el fogják vágni egymás torkát; ha harminc, békében élnek majd egymás mellett” (Voltaire 390).

²⁹ Kritikája „túl különös és túl radikális” ahhoz, hogy könnyedén alkalmazható legyen az intézményi reform céljaira (Ryan, „Blake and Religion” 166).

is ideértve). Jelzi, milyen irdatlan nehézségek várnak ránk a barátság, a vendég-szeretet, avagy az örök (vagy legalábbis tartós) béke felé való törekvésünkben.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Alfano, Mark. „The Tenacity of the Intentional Prior to the *Genealogy*.” *Journal of Nietzsche Studies*, no. 40 (2010): 29–46.
- Arisztotelész. *Rétorika*. Ford. Adamik Tamás. Budapest: Telosz, 1999.
- Beer, John. *William Blake: A Literary Life*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 2005.
- Blake, William. *The Complete Poetry and Prose of William Blake*. Szerk. David V. Erdman. New York: Anchor Books, 1988.
- Blake, William. *William Blake versei*. Budapest: Európa, 1977.
- Bloom, Harold. *Blake's Apocalypse*. Garden City, NY: Doubleday, 1963.
- Bredenkamp, Horst. „Behemoth als Partner und Feind des Leviathan: Zur Politischen Ikonologie eines Monstrums.” *Leviathan* 37, no. 3 (2009): 429–75.
- Brenkman, John. „The Concrete Utopia of Poetry: Blake's 'A Poison Tree.'” In *Lyric Poetry: Beyond New Criticism*, szerk. Chaviva Hošek és Patricia Parker. Ithaca: Cornell University Press, 1985. 182–93.
- Canuel, Mark. *Religion, Toleration, and British Writing, 1790–1830*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Clark, David L. „'The Innocence of Becoming Restored': Blake, Nietzsche, and the Disclosure of Difference.” *Studies in Romanticism* 29, no. 1 (1990): 91–113.
- Clarke, William F. „The Significance of William Blake in Modern Thought.” *International Journal of Ethics* 39, no. 2 (1929): 217–30.
- Delgado, Mariano, et al., szerk. *Schwierige Toleranz: Der Umgang mit Andersdenkenden und Andersgläubigen in der Christentumsgeschichte*. Fribourg, Stuttgart: Academic Press, Kohlhammer, 2012.
- Derrida, Jacques. „Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides – A Dialogue with Jacques Derrida.” Giovanna Borradori, *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago és London: The University of Chicago Press, 2003. 85–136.
- Derrida, Jacques. *The Politics of Friendship*. Ford. George Collins. London és New York: Verso, 2005.
- Foersch, N. P. „Natural History of the BOHON-UPAS, or POISON-TREE of the Island of Java.” *The New Magazine of Knowledge Concerning Heaven and Hell* (1790): 36–39, 80–84, 127–31.
- Forst, Rainer. *Toleration in Conflict: Past and Present*. Trans. Ciaran Cronin. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Gallagher, Philip J. „The Word Made Flesh: Blake's 'A Poison Tree' and the Book of Genesis.” *Studies in Romanticism* 16, no. 2 (1977): 237–49.
- Gillham, D. G. *Blake's Contrary States: The 'Songs of Innocence and Experience' as Dramatic Poems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Schriften zur Kunst, Schriften zur Literatur, Maximen und Reflexionen*. Hamburg: Christian Wegner Verlag, 1963 (1953).
- Heyd, David, szerk. *Toleration: An Elusive Virtue*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Higgs, John. *William Blake Now: Why He Matters More Than Ever*. London: Weidenfeld and Nicolson, 2019. E-book.
- John, Donald. „Blake and Forgiveness.” *The Wordsworth Circle* 17, no. 2 (1986): 74–80.
- Kant, Immanuel. „Az örök békéről: filozófiai tervezet.” Ford. Mesterházi Miklós. In *Történetfilozófiai írások*. Szerk. Mesterházi Miklós. Szeged: Ictus, 1997. 255–333.
- Kant, Immanuel. „Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?” *Berlinische Monatschrift* (Dezember 1784): 481–94.

- Kant, Immanuel. „Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás?” Ford. Vidrányi Katalin. In *Történetfilozófiai írások*. Szerk. Mesterházi Miklós. Szeged: Ictus, 1997. 15–22.
- Lau, Beth. „Review.” *The Journal of English and Germanic Philology* 96, no. 2 (1997): 280–83.
- Miner, Robert C. „Nietzsche on Friendship.” *Journal of Nietzsche Studies*, no. 40 (2010): 47–69.
- Moskal, Jeanne. *Blake, Ethics, and Forgiveness*. Tuscaloosa és London: The University of Alabama Press, 1994.
- Nemzetközi Vöröskereszt (International Committee of the Red Cross). „Rule 72. Poison and Poisoned Weapons.” *IHL Database*, https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule72. 2020.08.29.
- Nietzsche, Friedrich. *Adalék a morál genealógiájához*. Ford. Romhányi Török Gábor. Budapest: Holnap, 1996.
- Nietzsche, Friedrich. „Zur Genealogie der Moral.” *Kritische Studienausgabe*, szerk. Giorgio Colli és Mazzino Montinari. Berlin: De Gruyter, 1988. 5: 245–412.
- Pack, Robert. „Lyric Narration: The Chameleon Poet.” *The Hudson Review* 37, no. 1 (1984): 54–70.
- Perloff, Marjorie. „Ca(n)non to the Right of Us, Ca(n)non to the Left of Us: A Plea for Difference.” *New Literary History* 18, no. 3 (1987): 633–56.
- Pleşu, Andrei. *Toleranța și intolerabilul: criza unui concept*. București: LiterNet, 2005.
- Popper, Karl. *A nyitott társadalom és ellenségei*. Ford. Szári Péter. Budapest: Balassi, 2001.
- Ripa, Cesare. *Iconologia*. Roma: Appresso Lepido Facij, 1603.
- Ripa, Cesare. *Iconologia: or, Moral Emblems*. London: Printed by Benj. Motte, 1709.
- Ripa, Cesare. *Iconologia*. Ford. Sajó Tamás. Budapest: Balassi, 1997.
- Ryan, Robert M. „Blake and Religion.” In *The Cambridge Companion to William Blake*, szerk. Morris Eaves. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 150–68.
- Ryan, Robert M. *The Romantic Reformation: Religious Politics in English Literature, 1789–1824*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Schirmbeck, Samuel. *Gefährliche Toleranz: Der fatale Umgang der Linken mit dem Islam*. Zürich: Orell Füssli Verlag, 2018.
- Schmidt-Salomon, Michael. *Die Grenzen der Toleranz: Warum Wir die offene Gesellschaft verteidigen müssen*. EPUB kiadás. München, Berlin, Zürich: Piper, 2016.
- Schmitt, Carl. „A partizán elmélete.” In Carl Schmitt, *A politikai fogalma: válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*, szerk. és ford. Cs. Kiss László. Budapest: Osiris, Pallas Stúdió, Attraktor, 2002. 103–73.
- Schmitt, Carl. „A politikai fogalma.” In Carl Schmitt, *A politikai fogalma: válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*, szerk. és ford. Cs. Kiss László. Budapest: Osiris, Pallas Stúdió, Attraktor, 2002. 5–102.
- Shelley, Percy Bysshe. *Shelley's Poetry and Prose*. Szerk. Donald H. Reiman és Sharon B. Powers. New York és London: Norton, 1977.
- Spencer, Vicki A., szerk. *Toleration in Comparative Perspective*. London: Lexington Books, 2018.
- Stedman, John Gabriel. *Narrative, of a five years' expedition against the revolted negroes of Surinam, in Guiana, on the wild coast of South America; from the year 1772, to 1777*. 2 kötet. London: Printed for J. Johnson, 1796.
- Stepan, Alfred, és Charles Taylor, szerk. *Boundaries of Toleration*. New York: Columbia University Press, 2014.
- Stevenson, W. H. „Notes.” In William Blake, *The Complete Poems*. Szerk. W. H. Stevenson. London és New York: Routledge, 2014.
- Thass-Thienemann, Theodore. *A nyelv interpretációja: I. A nyelv szimbolikus jelentése*. Ford. Simoncsics Péter. Budapest: Tinta, 2016.
- Thass-Thienemann, Theodore. *The Interpretation of Language*. 2 kötet. New York: Jason Aronson, 1973.

- Thompson, Edward Palmer. *Witness Against the Beast: William Blake and the Moral Law*. New York: The New Press, 1993.
- Voltaire, „Toleration.” *Philosophical Dictionary*. Szerk. és ford. Theodore Besterman. London: Penguin, 1972.
- Williams, Nicholas M. *Ideology and Utopia in the Poetry of William Blake*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Woodman, Ross. „Nietzsche, Blake, Keats and Shelley: The Making of a Metaphorical Body.” *Studies in Romanticism* 29, no. 1 (1990): 115–49.
- Yousefi, Hamid Reza, és Harald Seubert, szerk. *Toleranz im Weltkontext: Geschichten – Erscheinungsformen – Neue Entwicklungen*. Wiesbaden: Springer VS, 2013.

Apokrif, hagyaték, elhallgatás

A Szilágyi-életmű szinte párját ritkító bővülésének lehetünk szemtanúi az utóbbi években: az életműsorozat immár négy teljes kötetnyi, korábban összegyűjtetlen vagy egyáltalán semmilyen formában közzé nem tett írást publikált, miáltal a rövidpróza-kötetek száma majdnem megduplázódott, egyszersmind új műfajok kerültek a katalógusba, és még egy 600 oldalas regénytöredék is napvilágot látott – nem beszélve természetesen a sorozat második köteteként megjelent utolsó regényről. A mennyiségi bővülés pedig Szilágyi István írói világának jelentős kibővítésével, elmélyítésével is járt: nemcsak a fikciós írások mögött feltáruló vagy épp azokat „megelőző” esszékre, műhelynovellákra, riportokra, kommentárookra gondolok, hanem a jajdoni világ építésére, amelyre immáron sokkal jobb rálátás nyílik. Jelen dolgozatban arra teszek kísérletet, hogy a „fiókból előkerült”, a *Messze túl a láthatáron* körül megjelent írásokat elhelyezzem az életműben, kisebb részt tematikai, nagyobb részt prózapoétikai vonatkozásaikra és kapcsolataikra rámutatva. Elsősorban az érdekel, hogy Szilágyi István írásformái, prózanyelvei, narratívaszervezési eljárásai a nagyregényei írásai során született szövegekben milyen kapcsolatban állnak a mondott nagyregényekkel, melyekkel neve végül is összefonódott.

Az irodalom alapvető létmódjával és önértékével kapcsolatos kérdések vetődtek és vetődnek föl bennem rendre, ahogy Szilágyi Istvánnak azokat a munkáit olvasom, melyeket nem tartott érdemeseknek arra, hogy kötetbe gyűjtve az olvasók elé kerülhessenek. Márpedig ugyancsak fukarul mért: pályája első 11 évében öt könyvet jelentetett meg, onnantól kezdve több mint negyven év alatt – az életműsorozat elindulásáig – mindössze hármat, de ezek közül az egyik csak nagyjából fele terjedelmében közölt „új” írásokat – ez volt az egyetlen szabályos novelláskönyve 1971 óta. Az életműsorozatban megjelent könyvei tették láthatóvá az elgondoltat: hogy műhelyében számtalan kész szöveg lappangott. No persze gyorsan pontosítok: a lapszerkesztő műhelye nem volt éppen láthatatlanul bezárt, titkos műhely, hiszen vezércikkek, heti-havi penzumként elvárt különböző műfajú szövegek rendre születtek (ezekből egy jó merítést közzétett a *Távolodó jégtáblákon* című kötet). Hogy ezeket nem tartotta feltétlen írói életműve szerves részének, úgy-ahogy belátható: hiszen nem valamiféle belső írói terv vezetett megírásukhoz, hanem a lapkészítői – és helyenként egyenesen az újságírói – szükség, a lapszerkesztői alkalmosságuk. Így indíttatásukban is külön kezelhetők (ettől még lehetnek elképesztően érdekesek!). Ám az jó kétkötetnyi anyag, amely a *Katlanváros* és *A hóhér könnyei* című gyűjteményekben szerepel, az nem ilyen. Vagy nem egyértelműen.

A rövidpróza persze mostohagyermek a műfajok univerzumában: elvész abban a szövegtengerben, amelyet az irodalom kitermel magából – ez még akkor is így van, ha a romániai szocializmus időszakában a könyvtermés jelentősen megsűrt is volt, így egy-egy kötet nagyobb nyilvánosságot kaphatott egyrészt a magasabb példányszámok, másrészt a jóval kevesebb publikált cím miatt is; s akkor is, ha érvényes a mondás, hogy Erdély a novella hazája. Életművének monografikus feldolgozói megjegyzik, hogy korai novelláskötetei fogadtatása még úgy is vegyesnek volt mondható, hogy általában nagy várakozással tekintettek a kortársak a megjelenések elé (amelyet az *Utunk* novellapályázatán elért sikere váltott ki), illetve hogy a pályáját tágabban áttekintő tanulmányok is csak kevésbé elemezték a rövidprózáját.¹ Ameddig egyáltalán volt mit. Kívülről mindenképpen úgy tűnik, hogy a regénysiker „elhallgattatta” a novellistát, aki pedig különben elég termékeny volt. De nem csak az újabb munkák megjelentetése lett innentől kezdve problémás. Az is tudható, hogy könyvei hosszú időn át tartó nehéz hozzáférhetőségének a kulcsa az volt, hogy ő maga tartotta vissza az újrakiadásokat is. Ismeretes, milyen nehezen adta be a derekát, hogy akkori kiadója, a Magvető közreadhasson tőle egy novelláskötetet – ez lett a *Bolygó tüzek*, most már tudhatóan csak az első azok sorában, melyek (öt, a *Jámbor vadakból* átkerült írás mellett) az egybe nem gyűjtött anyagból szemezgettek. Az *Agancsbozót* új kiadását azonban elutasította, mert csakis javított formában tartotta volna elképzelhetőnek, ám a javításra ideje, módja nem nagyon látszott kikerekedni. Ezzel viszont mintegy át is húzta a művet, amolyan „van, de mégsem szeretném, hogy elolvassák” státuszba. Ez a fajta karakán egyenesség a munka és a mű iránti tiszteletet és alázatot sugározza: a megjelenésnél fontosabb a minőség! Jóllehet, kellett ehhez az az alkotói „nyugalom” is, amelyet a *Kő hull apadó kútba* sikere hozott el a szerzőnek. Fekete Vincének mesél arról az életútinterjúi egyikében, hogy a negyven éves kora alatt beköszöntő művészi „beérkezés” a kötetéhséget lecsillapítja, lehetőséget ad az alkotónak a mérlegelésre, a megállásra, a csakis a művészi céljainak, programjának megfelelő irányok betartására, az ahhoz illeszthető munkák vállalására. Másfelől meg azt is elmondta, hogy úgy dolgozott, olyan tempóban írt, mintha két vagy három életnyi idő állna a rendelkezésére² – persze Szilágyi István az önironikus bon mot-ok tekintetében is nagymester volt!

Léteznek olyan, sokszor túlzottan önkritikus szerzők, akik úgy érzik, azzal tesznek nagyobb jót – az irodalomnak? az olvasóknak? saját maguknak? –, ha nem ragaszkodnak körömszakadtáig a sűrű kötetmegjelenésekhez. Akik számára a műgond, a publikált szöveg igényessége minden más szempontot – állandó jelenlét, állandó figyelem, a láthatóan egyre jobban a mennyiségi mutató felé

▼

1 Mester Béla: *Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában*. Budapest, Kijarat Kiadó, 2004. 47–52.

2 „Egy nyugalmazott szarvasbogarásztor”. In: Szilágyi István. szerk. Demeter Zsuzsa. Budapest, MMA Kiadó, 2022. 93–97.

eltolódó díjazáspolitikai – felülír. Amiben vagy igazuk van vagy nem – többnyire a nagyobb nyilvánosság számára ez sosem derül ki, csak ők maguk tudják. Illyés Gyula mondta, ha ő mondta, hogy vannak költők, akik megírják és kiadják az összes verseiket, és vannak, akik csak a válogatottakat adják közre – Szilágyi István mintha a prózaírók között tartozna az utóbbi csoportba.

Persze ha figyelmesen olvassuk a korábban egybe nem gyűjtött írásait, azért az elvi elhatározásoknál sokkal gyakorlatibb okot is találhatunk az írások „viszszatartására” – és ez még mindig nem esztétikai, színvonalbeli: ugyanis erről az oldalról nézvést e munkák kiadásával egyáltalán nem valamiféle resztlük kerültek napvilágra, ezek az írások mívesek, kidolgozottak, megrágottak, láthatóan igen komoly műgonddal születtek. Mégis azonnal tudható, milyen „stratégiai” megfontolások vezették egyes esetekben, például amikor a második említett kötet címadó írását, *A hóhér könnyeit* nem publikálta az Utunk évkönyv és az Alföldnél szélesebb publicitásig eljutó kötetben – első monográfusa, Mester Béla szóbeli közléséből tudom, hogy neki anno 20 éve megköszönte Szilágyi István, hogy nem „sokat” foglalkozott az addigi életmű feldolgozásakor ezzel a kisregénnyel, amelylyel tervei voltak – mára már tudjuk, hogy milyenek. Az persze az írói hagyaték újraolvasásának kérdése lesz, hogy a talán legjobb „regénynél kisebb terjedelmű” alkotásának marad-e létjoga a *Messze túl a láthatáron* mellett, vagy mindig is pusztán „előtanulmányként”, „első vázlatként” tartja majd számon az irodalomtörténeti emlékezet. Melyik a „tökéletesebb” mű: a kisregény vagy a tovább- és szétírásával született nagyregény? És nem ez az egyetlen példa akad rövid és hosszú szövegek „egymásmellettiségére” pályáján – bár más esetekben, mint majd lentebb látható, a kérdés egyértelműbben megválaszolható.

Ezen párhuzamos szövegek viszonyai, a róluk való írói döntés természetesen akkor is egyértelművé tenné az alkotó belső műfaji erőrendjét, ha nem tudnánk, hogy Szilágyi István a *Kő hull...* és a *Hollóidő* okán egyértelműen a legnagyobb regényíróink sorába kívánczik, és az is látható, hogy írói eszköztárának valóban a vaskos terjedelmű nagyepika tud kibontakozási teret adni – megkockáztatnám, hogy novellistiként sokkal konzervatívabb, mint amilyen regényíróként –, hiszen nincs két egyforma módszere a regényeiben, és még ha érvényesíthetők is tematikai tipológiák, akkor is az öt regény plusz egy jelentős terjedelmű töredék esetében is háromfelé ágaznak témái – és egyenesen hatféle regénystruktúrái, narratívaszerkezetei. Van persze, ami összeköti ezeket – most szigorúan csak a szerkezetnél maradva például a montázsszerűség, de legalábbis hogy regényei különböző szövegek ötvözetei: az elbeszélői hang egysége végül is mindenhol kikezdődik – még az olyan, tulajdonképpen egységes elbeszélői pozícióból narrált könyvekben is, mint a *Kő hull...* vagy az *Agancsbozót*. E mellé pedig rögtön odailleszthető a polifónia, mely már az első regényben is felbukkan helyenként, az utolsó terjedelmesebbik részének pedig egyenes az alapvető beszédfor-

mája – míg az írói pályája „középső szakaszában” született, töredékben maradt *Az emlékezés göröngyeinek* meg utolsó kétszáz, érzésem szerint vázlatosabb részében tapasztalható ez az eljárás. Sajátos viszont e regény első négyszáz oldala – az egyetlen valódi, egyenes vonalú énelbeszélés Szilágyi regényírói pályáján. Hiszen alapvetően a *Messze túl...* is az, de az első rész reflektáltan közvetített „emlékirata” után a mozaikos szerkesztésmód és a váltott narráció a regény második részének jókora szeleteiben ezt valósággal kitakarja, az énelbeszélő hátralép, helyenként teljesen átadja a helyét az autonóm egyenes beszélőknek. De szintén sajátos a *Hollóidő* második részének többes szám első személyű kollektív narrálása is, ami pedig végig kitartott, nem lehet azonosítani, a csapatnyi fiúból ki emelkedett elbeszélővé – tényleg kollektív beszéd valósul meg (amit novellában is kipróbált, de a *Jajdon* gyermekeiben kiderül a narrátor személye).

A rövidprózáiban kevesebb és kevésbé látványosabb kísérleteket lehet látni az elbeszélésalakzatokkal. *A hóhér könnyei* kötetben megjelent *Nagyapám nem huligán* az egyik legérdekesebb ezek közül. A szöveg úgy alakul homodiegetikus elbeszéléssé, hogy egy dialógus töredékéből megmaradt „felszólamból” kell az olvasónak összeraknia azt: az iskolai tanári szobában zajló beszélgetésben nincs külső narrátor, hiszen az egész egy olyan kvázi-beszélgetés, ahol az egyik fél szavait – a legtöbb esetben kérdéseket – nem olvashatjuk, mindössze a rá adott reakciókból és válaszokból következtethetünk vissza azokra. Ezek a válaszok óvatos kijelentések és visszavonások formájában mesélik el a tulajdonképpeni cselekményt. A beszédaktus még így sem „egyenes vonalú”, még ezen belül sem egységes: a Daczó Bernát nevű diák előbeszédébe beékelődik az is, amit gondol a beszédhelyzetről – ami „fennszóval” elhangzik, az elsősorban a cselekményt meséli, és mellékesen tartalmazza a szituatív reflexiókat, amennyiben visszacsatol a nem olvasható kérdésre –, amit „csak” gondol, az pont fordítva van, sőt, az a cselekményt nem is viszi tovább, a beszéd elhangzásának a körülményeit viszont pontosítja. Akár úgy is, hogy a tiszteletteljes, már-már behízelgő, de mégis „dörzsölt” diáki rafinériával előadott főszöveget (ön)ironikus-csipkelődő stílusban ellenpontozza, magát is kommentálja. Ez a forma a kihagyásos-töredékes szerkesztésmód révén tipikusan olyannak mutatkozik, amely rövidprózára van szabva – valamelyest szöveggépíleg, arculati értelemben is avantgárdá alakítja az írást, ami egyáltalán nem áll távol a Szilágyi-regények szöveggépítségétől sem.

Azt hiszem, pont a többszólamúság az a jelenség, amely szétfeszíti Szilágyinál a prózakereteket: kisprózában is erre törekszik, de jól érezhetően a nagypróza felé mozdítja ez a szövegszervező eljárások során, hiszen önálló, párhuzamos nyelveket és szemléleti módokat kidolgozni rövid szövegekben egyszerűen nincsen tere. De a terjedelmesebb írásokban sem mindig – *Az emlékezés göröngyein* ott hasad fel, ahol az addig nem csak, hogy töretlen, de valósággal tagolatlan énelbeszélést jelentősen kikezdi egy másik hang kiemelődése. Ez érezhetően a szövegmondás

egyensúlyának az elbillenését hozza ott – és ez az egyensúly helyre sem áll, az írás megtörik. Addig egy szabályos regényt látunk, egy tradicionális nagyrealista énelbeszélést – ha így megy tovább, és íródik végig, ez lehetett volna a legszabályosabb regénye –, ám a hagyományos regényszerkezetet szétfeszíti a beszéd és a beszéltetés szenvedélye, ez látható legélesebben ebben a könyvkísérletben.

Szilágyi István faulknerizmusa kevésbé feltárt és elemzett, sokkal inkább emlegetett, pedig a váltott beszélők elbeszéléséből, mozaikosan épített narratíva mellett a Jajdon-táj világgá mélyítése is ebbe az irányba mutat. A világépítés, a világszerűvé válás a maga módján mindegyik regényének alapvető kódjai közé tartozik: az első regény Gidránya, az *Agancsbozót* sziklahámarának aprólékos konstrukciója, a hódoltság rekonstrukciója mellett a Jajdon-világ végül is három regényben kerül elő: a *Kő hull...* teljes mértékben ezt építi, a *Messze túl...* pedig egy egész megyével bővíti ki – hogy Tipród megye mögött a régi Kraszna vármegye van, az viszont *A hóhér könnyeiből* derül ki, ahol a helységnevek és a földrajzi nevek még eredeti formájukban olvashatóak. A kisregényhez képest a nagyregény ki is „mozdul”: bár Tipród megye a fő cselekmények helyszíne, s benne Ólymos városa és annak vára, az Érmellék, az Ecsedi-láp ihlette vízi világ inkább már Partium-regénynek mutatja a művet. S persze a Jajdon-regényekhez is tartozik részben a töredékes *Az emlékezés görgöngyein* is, noha ez a regény Szilágyi István egyetlen nagy formátumú Kolozsvár-prózája lehetett volna – mely azonban elsősorban nem az ő, hanem a szülei Kolozsvára, legalábbis a regény elkészült részeiben.

Jajdon sosem volt különösképpen elrejtett, megfajtsra váró, keresnivaló térség, egyszerűen Zilah a fikciós szépprózai művekben rendre kitakaródik. Ez nem csak a kulcsregényként való olvasástól távolítja el a könyveket, de topografikus csúsztatásokra is engedményeket adhat (de gyorsan mondom, hogy nem ad, bár máshol, a *Hollőidőben* megtörténik ez is), valamint a személyesség intimitásának néminemű oldódását is eredményezheti. Ma már azonban könnyen hozzáférhetőek azok a szövegek, amelyekben a Jajdon-„álarc” levétetik: a *Katlanváros* című kötet három Zilah-prózával indul – mint ahogy innen indul el Márkus Béla monográfiája is.³ E három írás narratív eljárásai összevethetők az életmű tapasztalataival.

Az első, a könyvnek is címet adó írás könnyen felfejthető okokból maradt korábban kötetben publikálatlan: az 1974-es dátumozású szöveg egyfelől, egyes részleteiben a *Kő hull apadó kútba*, más részeiben pedig az e kötetben nem sokkal utána – megírásukat tekintve viszont nyolc évre rá – következő *Vesztesek* egyféle előtanulmánya. A kettő közül már csak a regény miatt is figyelmet érdemelne – Mester Béla könyvéből az is tudható, hogy az Utunk évkönyvbeli közlésekor hozzá

3 Márkus Béla: „a ráemlékezés terein” In: Márkus Béla: *Szilágyi István*, Bp., MMA, 2018, 7–48.

mellékelte zilahi képek (Fadrusz Wesselényi-szobra és az artézi kút) utóbb a regény első kiadása Szilágyi István által tervezett borítójának részleteivé is váltak⁴ –, ámde érdekessége közel sem merül ki ennyiben. Maga a katlanváros kifejezés szerepel a nagyregényben is, az első fejezetében hangzik el a jelző Jajdonra – az összekötő kapocs tehát azonnal megvan. Másfelől azonban tőle egészen szokatlan módszerrel dolgozik itt Szilágyi István. Először is itt van a műfajiság kérdése: Szilágyi István a cselekményes prózairodalom egyik nagymestere, még akkor is, ha az *Üllő, dobszó, harang* vagy éppen az *Agancsbozót* cselekménye – ahogy arra a recepció rendre rámutatott – novellányi is. Ez a cselekmény fikcionalizált: imaginárius terekben imaginárius alakok cselekszenek. A három Zilah-próza azonban szétfeszíti a máshol felállított kereteket. A megnevezés pontossága az ábrázolás pontosságának, még inkább: hitelességének az igényét is kihívja. Ennek a hitelességnek a kulcsa pedig a személyesség. Leszámol a fikcióval, de ezzel együtt a hagyományos cselekménymondással és cselekményközpontúsággal is. Ezek az írások nem szabályos novellák, hanem az esszé határvonalán mozognak, egyes rétegeknek közege pedig nem is annyira az akármely cselekmény kibontakozásához szükséges temporalitásban ragadható meg, hanem éppen hogy a térszerűségben. Rétegeket mondtam, mert ketté kell választanom az írást – a háttérrel kidolgozott felütés és az erre épített személyes emlékezés egymásba folyó határai mentén.

A *Katlanváros*nak tehát a felütése egy viszonylag stabilan kimerevített pillanatban, még pontosabban viszonylag szűk időbeli keretek közé eső pillanatok összesűrítésével és szinkron elrendezésével tulajdonképpen Zilah „térképét” rajzolja meg. Ez az időkeret az elbeszélő gyermekkorra – az elbeszélés jelenéből nézvést, sejtethetően, igen távoli múlt, ami még akkor is megérthető, ha a szerző az írásakor a harmincas évei közepén jár: hiszen a háború, majd az arra következő társadalmi átrendeződés áll az akkor és a most között. De ezzel már elérkeztem a személyesség kérdéséhez. Itt nincs eltávolítás, a beszélő én-je minden további nélkül olvasódik össze a szerző személyével, a téma pedig az emlékezés: felütésekor a hajdani Zilah rekonstrukciója a maga jellegzetes alakjaival, színeivel, hangjaival, illataival, azt követően pedig a családi emlékezet rekonstrukciója következik, mely beleíródik a felvázolt tájba. Egyféleképp előtanulmány a regényhez: a *Kő hull...* előtérbe tolt cselekményének sűrű szövésű háttérét adja mindaz, ami ebben a rövid írásban előkerül: az iparos- és mestervilág, a mellettük és körülöttük hullámzó környékbeli kapások, a Meszes és a szőlők, az utcák, a sikátorok, és persze a helyszínekbe kapaszkodó anekdoták, melyek közül egyik-másik bekerül a regénybe – pl. a kaszárnya ágyúvontató lovai, amelyek közül kettőt a regényben kölcsön kérnek özvegy Szendy Krisztina temetéséhez. Az időbeli keret persze

▼

4 Mester Béla: *Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában*. Budapest, Kijárat Kiadó, 2004. 215.

az indulás perspektívájához képest kitágul: az olvasó azt látja, amit a gyermek látott, ám a hozzájuk fűzött reflexiók az elbeszélő utólagos értelemtulajdonító munkájának eredményei. Szintén a horizont ilyenfajta megnyújtásából születik az a történelemlátó attitűd, mely Szilágyi egész prózájának sajátja: a mondatok karakterisztikája sokszor sugallja, hogy egy-egy eseménynek, egy figura akárhol való jelenlétének évezredes okai vannak – hogy mindez épp ezért nem is lehet másként –, s hogy ugyanígy a következménye is meglesz mindennek. A Szilágyi-mondatok poétikája persze közel sem merül ki ennyiben, maga az „időlátás” képessége sem direkt utalásokból épül. A szóválasztás, a szórend, a mondatformálás – mindazt, amit egyszerűen „íziesnek” nevezünk, valójában nehéz volna pontosan körülírni általánosságban, sokkal inkább konkrét mondatok elemzésén keresztül. A nyelvre azért térek ki ehelyt, mert a *Katlanváros* című esszénovellában ugyanaz az erőteljes hang szólal meg, amelyik majd a *Kő hullt* is elbeszéli: a személyes érdekltségű dokumentativitás, az archiválási-megőrzési szándék olyan stiláris erővel párosul, amely a Szilágyi-próza legjobb lapjaira kívánczik. De persze a mondat nem minden: már az első regény nyitómondatai ezen az orgánumon hangoznak el, ám a konstrukció megoldatlanságai, a poétikus erősségű mondatok beolvadásképtelensége – hogy az olvasónak néhol olyan érzése van, hogy ezek a mondatok magukért a mondatlétükért születtek meg – ott még kevésbé teszi egyenletessé a szövegegészt. Ekkorra azonban a mondatok mellett a kompozíció különös hangsúlyt fektet az arányérzetre, még a csak három évvel korábbi *Jámbor vadak* szövegvilágához képest is jelentős ugrás látható a szöveg esztétikai minőségében.

Az ilyen jellegű „átfedés”, mint ami a *Katlanváros* esetében látható – hogy tehát két hosszabb próza is épül belőle –, sem mindig húz át rövidebb írásokat a Szilágyi-praxisban. A *Bolygó tüzeket* nyitó *Kísérlet* egyértelműen az *Agancsbozót* kimaradt „mozaikkockája”, mégis kiugratja hasonlóan tételezhető társai közül a szerzői válogatás. (Nem hinném, hogy azért, mert a nagyregény akkor még nem jelent meg Magyarországon – hiszen könyvtárakban nagyon is hozzáférhető volt húsz évvel a kriterionos megjelenése után is.) A rövid terjedelmű írás (talán a leg-rövidebb, amely önálló kötetben is megjelent), koncentráltan teszi fel a kérdést, amelyet a regény utolsó részében, sok tíz oldalon át folyamatosan kitart, de szinte anélkül, hogy kimondaná (a rabszolgáról van szó, akinek a testén át kell ütni az edzés utolsó „fordulójában” a vasat). Hogy a nagyregény vázlataiból szakadt-e ki, az könnyen lehet – nyelve azonban csak megszorításokkal helyezhető el regény-párjának nyelvében.

A *Vesztesek* viszont tematikailag és nyelvileg is ugyanabból az anyagból nő ki, amelyikből a *Katlanváros* – tulajdonképpen újra- és továbbírja azt. Ez a legnagyobb lélegzetvételű tétel a Zilah-prózák közül, de itt a tér képe már végképp hátulra kerül, mégha annak a sugallata továbbra is megvan, hogy egyszerű „hát-

térnél” fontosabb, inkább szereplő maga Zilah s környéke, a meszesalji, tövisháti világ is – ha másban nem, hát abban mindenképpen, hogy formálja a szerepeket s a beléjük helyezkedő szereplőket. Ezek a szereplők pedig a szerző családjának tagjai, eltávolítás és elvonatkoztatás nélkül: elsősorban az anya és az anyai nagypapa. Az időkezelés szellős tágassága révén a történetmondás a felszabadult spontán mesélés érzetét keltve árad, néha csapong és el-elkanyarog, újabb szílat emelve be a mese folyamába – miközben ez a „mese” természetesen cseppet sem mese. A Szilágyi-próza epikai hitelét a kimért harang garantálja úgy különben – ezekben az írásokban azonban a szereplőkhöz való közellépés még különösebb, szinte tapintható mélységet ad a történeteknek. Mert itt a kivonatos elbeszélés eszközzel kétféle közösségi emlékezet is aktiválódik: egyrészt emlékezik „egy” zilahi, aki a zilahi közösségi emlékezet hordozója, másrészt egy konkrét személy, a családi emlékezet továbbvivője és archiválója is – ebben a tekintetben elődjének az apai nagymamát jelöli meg, akinek a szavaiba száz év tapasztalatai csúsznak össze helyenként, ahogy a szövegekben áll. Ez az emlékezet szükségszerűen nosztalgikus, de semmiképp sem patetikus. Sokkal inkább ironikus. A Szilágyi-féle irónia egyáltalán nem könnyen megragadható szövegesemény – a „vín Zemő”, vagyis az anyai nagypapa alakjának megrajzolásában érhető tetten ebben az írásban, de nagyon is szilárd ellenpontosításban. Ennek az iróniának az alaphangoltsága ugyanis a bensőséges empátia – ez látható működésben a *Messze túl a láthatáron* Wajthay Tompa Mátyásának a közvetlen alárendeltjeivel folytatott csipkelődő párbeszédeiben, amelyek olyan kiterjedtek, a narráció egészét is átveszik, hogy majdcsak az egész regényvilágot áthatja ez az ironikusság is. Ez lehet bár szarkasztikus, de inkább évődő, mint valódi gúnnal teli. Kétélúsége az olvasó állandó aktivitását hivatott fenntartani, mert igazából egyáltalán nem lazítja fel az elbeszélés alapvetően balladás tónusát, inkább még egy réteget ad hozzá. Persze nem mindenhol: a nőregényekben mindez sokkal láthatatlanabb, finomabb, és inkább csak helyenkénti mondatsajátosság (a *Kő hull...*-ban egyes párbeszédekre jellemző), míg viszont az *Agancsbozót*-ban egy idő után a szinte végig fenntartott kesernyész önszemlélet és önreflexió a kietlen végtelenségben ismétlődő munkafolyamatok mellé már tényleg éppenhogy ellenpontot ad.

Már egyáltalán nem ironizál a kötetben a két szöveg közé ékelődő – mert közöttük született – *Asszonyélet egy sírkövön* című darab. Ez sem novella a szó hagyományos értelmében. A szépirodalmi látásmód, szerkesztés és nyelvhasználat itt az emlékezetörzés dokumentatív irányába terjeszkedik ki. Bár nem lepleződik le egyértelműen, az apai nagymama áll az írás középpontjában (Márkus Béla is onnan tudja, ahonnan én, az egyszerű olvasó: más írásokból, interjúkból derül ki⁵) –

▼

5 Például innen: „Én mindig folyóra, nagyvíz mellé vágytam”. Fekete Vince beszélgetése a hetvenéves Szilágyi Istvánal. In: Szilágyi István. szerk. Demeter Zsuzsa. Budapest, MMA Kiadó, 2022, 19–20.

a személyes érintettség hangot kap, de nem lép túl azon, hogy a beszélő ismerte „főhősét”, egy helyen laktak, egy utcában – ennél nem megy tovább. Ám mégis, a nevek sorolásánál a vezetéknev helyén csak annyi áll: S. De nem csak így, hanem a narratív anyag kezelésének módszere miatt is kiiktatódik a személyesség érzése: bár a hagyományos narráció uralja a szöveg terét, ez felszakad, és pontokba szedett lajstromozásnak adja át a helyét több ízben is. Egyszerre enged közel és tart távol ugyanabban a rövid szövegben az elbeszélő – hogy aztán szélesebb körben még így se mutassa meg ezt az írását sem.

Valamiféle érzékeny szemérmességet látok abban, hogy éppen ezeket a személyes írásokat nem gyűjtötte kötetbe. Végül is egy önéletrajz leszakadt darabkáinak tűnnek, minden áttétel nélküli személyes jellegükkel. Nem született nagy életrajzi szöveg, a kis darabok összegyűjtését meg eltolta magától: ez talán még komolyabban vehető magyarázat, mint az átfedések kérdése.

Mindenesetre az *Asszonyélet...* már a nagy nőregények közelében van – ahogy azt jelzi is a szöveg elején, gyorsan tisztázva, hogy ez az élet egyáltalán nem olyan, mint amelyet regénye (akkor ezen a *Kő hull...*t értve) alakjaihoz keres. Bár Adorjányi Julianna életideje pont átéri a (*Az emlékezés göröngyein*nel együtt) három regény idejét – mely szép sormintát ad ki: a *Kő hull...* századfordulós, *Az emlékezés göröngyein* elkészült részei a két világháború közötti időszakot tárgyalják (bár a látható koncepció minden bizonnyal sokkal tovább is elvezetne), míg az *Üllő, dobszó, harang* a második világháború zárlatánál játszódik – az *Asszonyélet*-beli sírkövön az 1870–1946 évszám áll. Persze ezzel nem akarok semmit sem mondani, túl azon, hogy még szeretnék visszatérni a befejezetlen nagyregényhez – mert az első négyszáz remekművet sejtető oldal olvasása közben egyre furdalt a kérdés: miért, hogy abbahagyta? Bár a magam egyik „válaszát” főntebb bedobtam, pár gondolatom mégis volna még.

A három nőregénynek nemcsak módszere, perspektívája is más: a Gidrány-regény párszereplős kamaradrámája kevésbé nyit a világra, mint a Jajdon-regények – a legtöbb és legváltozatosabb figurát a három közül a töredék mozgatja. A kolozsvári munkásvilág alakjai lényegükből fakadóan többfélék, mint a jajdoni iparos- és környékbeli parasztvilág típusai – akik persze ebben a regényben is felvonulnak –, nem mellesleg a nagyvárosiak emberi habitusa is más, hisz a városban mindannyian idegenek és otthontalanok, a regény sugallata szerint, és nem annyira a város felől határozzák meg identitásukat, mint inkább egymás felé nyitnak a korábbi két nőregény szereplőihöz képest sokkal jelentőségteljesebben. Otthonosságuk nem az idegen várostól függ, hanem egymástól. Otthonosság és idegenség egyaránt fontos tapasztalat a Szilágyi-művekben – még inkább az otthonosságból való kizökkenés állapota, mint idegenség. Mire az olvasó eljut az önéletrajzi írásokon át e töredékességében is rendkívül érdekes munkáig, már ráismer az apa és az anya egyik-másik történetére is a kötetben. Nagyon

érdekesnek tartom, hogy a Kese Ida életrajzában egybegyűrt családtörténetek miatt végül is mennyire személyessé válik ez a regény (és másféleképpen, mint a gyermekkor és a zilahi közösségi emlékezet megrajzolta „tájpróza” adja) – anélkül természetesen, hogy konkrét személyességről beszélhetnénk. És megint csak: a személyességből nem lesz egész, kész könyv?

Szilágyi István írásmódjának még számos izgalmas területe van a párbeszédék retorikájától a nagyon is gyakori erotikumig. Bekapcsolódik olyan kortársi diskurzusokba, mint az abszurd (nemcsak az *Agancsbozótban*, amely a jelenség nagy hulláamához képest kései fejlemény, de a *Jámbor vadak* egyik-másik novellájában is), később az ezredforduló környékén kibontakozó mágikus-historikus regényhullámba – már nem is a regionális kánonban, hanem abban, amelyet talán a nyolcvanas években tetőző szemléletváltó fordulat utáni próza (azaz a posztmodern) klasszicizáló vonalának nevezhetnénk –, s mindkettőben nagyon jelentékeny nyomot hagy, mondhatni: közelesen középponti helyzetbe kerül. Fő művét viszont egyáltalán nem lehetne erőltetés nélkül aktuális diskurzusba kapcsolódónak látni: mert az minden ízében kezdeményező. Mindemellett hosszú időre programot adhat a kutatásnak ennek a szövegvilágnak a három legerősebb eleme: a nyelv, a nyelv és a nyelv.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu